

सिद्धार्थ संन्यास.

लाप्यांतर कर्ता:-

जगन्नाथ हरीनारायण

१००१२

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૦૧૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સિદ્ધાંત સંખ્યા

વિષય ૬૪૪૪:૪

॥ ॐ ॥

सिद्धार्थ संन्यास.

(काव्य)

अथवा

महर्षि गौतम बुद्धनो
गृहत्याग.

सर अडवीन आरनोदना छ'ग्लीश काव्य,
“लाघट ऑइ ऐसीया” तुं लापांतर

लापांतर कर्ता:- जगन्नाथ हुरीनारायण ओझा.

प्रकट कर्ता:-

गंगाशम कृपाशम शुक्ल.

धी भारत वर्षिय प्रिटींग प्रेस,

नं. १५, पारसी जग्नर कोट-मु'अर्ष.

प्रत ७५०.

ई. स. १९२१.

प्रथम आवृत्ती.

मूल्य ३ १-४-०.

ગાગરામ વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગાગરામી કોપીરાઈટ સંમત
૬૨૨૬:૬ ૧૦૦૧૨

ALL RIGHTS RESERVED BY TRANSLATOR.

*Printed & Published by Gagaram Kruparam Shukla
at the Bharat Varshiya Printing Press,
15, Parsee Bazar Street, Fort Bombay.*

અર્પણ પત્રિકા.

આત્મ વત્સલે ભૂતેષુ ॥
સત્યાન્નાસ્તિ પરો ધર્મઃ ॥
અહિંસા પરમો ધર્મઃ ॥

વિદ્યા વિનય સંપન્ને બ્રાહ્મણે ગવિ હસ્તિનિ ।
શુનિ ચૈવશ્વપાકેચ પંડિતાઃ સમદર્શિનઃ ॥

ઉપરોક્ત મહાવાક્યોમાં રહેલા પરમ રહસ્યનો યથાર્થ ભેદ જાણનાર, તથા તે પ્રમાણે આચરણ કરનાર, પોતાના નિર્મલ વર્તનથી જનસમાજ ને ધડો આપનાર, બુદ્ધિજેવા દયાસાગર, ગાયોના રક્ષણાર્થે જાગીરથ પ્રયત્ન કરનાર તથા તે પ્રયત્ન દ્વારા હિંદુ ધર્મના મહાન રક્ષક તરીકે દીપનાર, જનસમાજના કલ્યાણને માટે પોતાના સર્વસ્વનું બલીદાન કરનાર, મહાત્મા શબ્દ જોમનામાં પૂર્ણપણે સાર્થક થાય છે એવા,

મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીજીને

આ પુસ્તક અતિ નમ્ર ભાવે

અર્પણ કરનાર

મહાત્માશ્રીનો કૃપાક્ષિલાપિ

જમનાથ હરિનારાયણ ઓઝા.

મુંબઈ, ૨૪-૧૦-૧૯૨૧.

પ્રસ્તાવના.

—:૦:—

ઇંગ્લીશ કાવ્યો વાંચતાં સર એડવીન આરનોલ્ડનું “ લાઇટ ઑફ એસીયો હાથમાં આવ્યું. તે વાંચતાં એમ લાગ્યું કે પૌર્વાત્ય રીત રીવાજો, બનાવો અને આદર્શોને ઉત્તમ રીતે વર્ણન કરનાર આ પ્રખ્યાત કવીના ઉત્તમ કાવ્યનું ભાષાંતર ગૂજરાતી ભાષામાં થાય તો સાહ. વાંચતાં વાંચતાં અમુક પેરેગ્રાફો હૃદયને ધણા આકર્ષક લાગવાથી તેજ સમયે તેનું ભાષાંતર કરી નાંખ્યું તથા બાકીના ભાગને માટે તે સમયે હું કોઈપણ જાતના નિશ્ચય પર આવ્યો નહતો. દીર્ઘસૂત્રતામાં તથા ખીજાં પુસ્તકોના અવલોકનમાં મન પરોવાયું તેથી ધણો સમય વીતી ગયો.

એકાએક, સન ૧૯૧૫ ના માર્ચ માસમાં, તે મહિનાનું ‘ મોઢનરિવ્યુ ’ વાંચતાં *Reviews and Notices of Books* ” વાળા ભાગપર (પૃષ્ઠ ૩૧૬) હંમેશની માફક આતુર નજર પડી; અને જણાયું કે જે કાર્ય કરવા મ્હેં ભાંગે તૂટે વિચાર રાખ્યો હતો, તે કાર્ય સાક્ષર શિરોમણી નરસિંહરાવે હાથમાં લીધું હતું. એટલે, “ ક્યાં રાજ ભોજ અને ક્યાં ગાંગા તેલી ? ” એમ વિચારી માંડી વાળ્યું. અને એકાદ પેરેગ્રાફનું ભાષાંતર સુંદરી સુબોધના તંત્રી સાહેબપર મોકલી આપ્યું. જે તેમણે દુરસદે જાપ્યું. ત્યાર બાદ કેટલેક સમયે પાછું બાદ આવ્યું કે:-

મ્હોટા ન્હાનાં વધુ મ્હોટામાં, તો ન્હાના પણ મ્હોટા,

વ્યોમ દીપ રવી નભ ખિંદુ, તો ઘર દિવડાશા ખોટા ?

સાક્ષર શ્રી નરસિંહરાવનું “ જણુ જ્યોતિ ” મ્હારા ધારવા મુજબ હજી સુધી પ્રકટ થયું નથી. તે થશે ત્યારે વાચકવર્ગને, એમની રસમયી, સંગીતમયી સંસ્કારી વાણીનો આસ્વાદ મળશે. પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે કે એ આશા સફળ થાય.

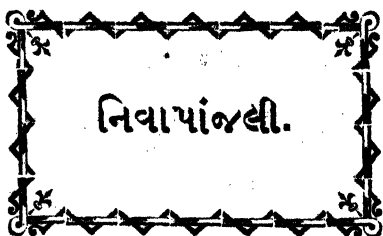
“ લાઇટ ઑફ એસીયોના આઠ વિભાગ છે. તેમાંના પાંચનું હાલ ભાષાંતર કરવામાં આવ્યું છે. બાકીના ભાગનું થયું એ ઇશ્વરાધીન વાત

છે ભાષાંતરમાં, ભાષા, હંદ, પદરચના, આમ્યતા, કિલખટતા વિગેરે, તથા અમુક ભાષાને ન્યૂનાધિક કરવામાં અથવા તદન બદલવામાં અનેક દોષો દષ્ટિએ પડવાનો સંભવ છે; મ્હને આશા છે કે એક સુપ્રસિદ્ધ અને વિદ્વાન કવીની કસાયલી કલમમાંથી જોટલી આશા વાચકવર્ગ રાખી શકે તેટલી બધી આશા મ્હારી અદ્ય મતિ તથા અદ્યતર શક્તિમાંથી નહીં રાખે અને જે જે દોષો દષ્ટિગોચર થાય તેને માટે મને ક્ષમા કરશે તથા તે મ્હારી નજરે આણુશે કે જેથી તે જૂનો સુધારવાની મ્હને બાવિધ્યમાં તક મળે, એવી અત્રે નમ્ર વિનંતિ છે.

આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિને પ્રસિદ્ધ કરવાનો સર્વ ખર્ચ આદરતાં જે નફો રહે તે ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં આપવા ઇરાદો છે.

જ. હ. આઝા.

૨૫-૨-૧૯૨૧.

(ગઝલ-કાનડા.)

શોકના દરિયા વિષે આ નાવ ઝોલાં ખાય છે,
ફૂંખતું એ ફૂંખતું એ હરધડીયે થાય છે. ૧

કાળખતે કાતરીને માંસ કીડા ખાય છે,
દમ બદમ જે બોલતી હૈયા તણી આ હાય છે. ૨

ત્હારે વિષેજે જાંઘાની આ નકામી જાય છે,
“ઓ તનૂ! રે ઓ તનૂ”! હરદમ જખાં આ ગાય છે. ૩

રોશની મ્હારા જીગરની તું જતાં હોલાય છે
કમનસીખી, ગમગિની, ખાના ખરાખી થાય છે.

*

*

*

(શિખરિણી.)

અરે પુત્રી ત્હારું રમરણ કરતાં અંતર બળે !
ખરે પાછી આવી મુજ ગરીબને શું નહિ મળે ?
તનૂ હું જાણું છું રહન કરવે કે નવથીવળે !
વિધાતાના લેખો અગણિત ઉપયે નહિ ટળે, ૧

બધું જાણું તોયે હૃદય દ્રવતું આ પળ પળે,
સદા ચક્ષુ મ્હારાં અરર જીવકાતાં ભર જળે;
હવે શબ્દો મીઠા તુજ વીણ તનૂ કોણ વદશે ?
કહી “મ્હારા કાકા” કરચુગલથી કોટિ કરશે ? ૨

કયાં તહેં ના પૂરાં વરસ હજીયે સપ્ત દિકરી,
 બયાં હૈયાં શોકે, મુજ ગૃહ થકી બહાર નિસરી !
 હતી શું તું જાની, અચિર સમયે જાન ઉપજ્યું ?
 તજી માયા ખોટી શિવસજ્જનામાં શું મન મજ્યું ? ૭

હવે જીવ્યું મિથ્યા નિરસ રસના આ થઇ ગઇ,
 અમી સાથે ત્હારી મુજ હૃદયની તું લઇ ગઇ;
 દયા જો આવે તો તુજ સમિપમાં સત્વર મ્હને,
 તનુ ! ખોલાવી લે, પ્રિય નહી રહેવું જગવતે ! ૪

૩-૪-૧૯૨૧

જ. હ. ઓઝા.

सिद्धार्थ संन्यास.

(काव्य.)

अथवा

महर्षि गौतम बुद्धनो गृहत्याग.

श्री.

वंशिस्तवन.

पुष्पिताग्रा.

विघ्न हरेन गौरी पुत्र देवा, प्रथम कइं शुभ लावयुक्त सेवा,
पशुपति गिरिराज नन्दिनीनि, नमन महिमा कइं हूं नम्र धनो.

स्वर्लोके दिन ओक देव मयू सै भेदा सभाभां हता,
नृत्यलोक पयो दयाविहित छै, ओ न्नेछ दुःखी यता;
सौख्ये निश्चय त्यां कयो लज्जामा संयत्ता बुद्धने,
शांति, स्नेह, दया, सुभोध करवा, उद्धारवा मुग्धने.

સિધ્ધાર્થ સન્યાસ.

પ્રથમ સર્ગ

સિધ્ધાર્થ જન્મ.

ઉપજાતિ.

નૃપાલ શુદ્ધોદનની સુભાર્યા, માયા મહીષી નિજ નામ ધાયું;
નિદ્રા વિષે સ્વામિ સમીપ તેણે, રાત્રિ વિષે સ્વપ્ન અપૂર્વ લાગ્યું. ૧
નભે થકી લવ્ય છ કીર્ણ વાળો, રંગે ગુલાબી, પડદાંત ધારી;
ગન્ધેન્દ્ર જેવો શુભ એક તારો, આકાશ ભાગે ઉતર્યો તમારી. ÷ ૨
સફેદ જાણે પય કામધન કેડે હશે, પૂર્ણ પળે પ્રકાસ્યો;
રાણી પરે દક્ષિણ કૂખ માંડી, પછી થકી તારક તે પ્રવેશ્યો. ૩
અમાનુષી હર્ષ ઉરે ભરાયો, જ્યારે ઉડી ઉંધ વિષેથી રાણી;
ધરા તણા અર્ધ વિશાળ ભાગે, પ્રાતઃસમે દિવ્ય પ્રભા પ્રકાશી. ૪
પ્રચંડ સૌ પર્વત ધૂળ ઉઠ્યા, સમુદ્રના શાંત થયા ઉછાળા;
પ્રફુલ્લ ખીલ્યાં વળી સર્વ પુષ્પો, ખીલા નભે પૂરાણ લાનુમાળા.* ૫
પ્રસન્નતા સર્વ સ્થળે જવાઇ, ભૂલોકથી નર્ક મહાન દ્વારે;
રાણી ઉરેથી, જ્યમ સૂર્ય કાંતિ, અરણ્યની ખિન્ન દશા નિવારે. ૬
ભૂગર્ભના સર્વ પ્રદેશ માંડી, ધીમે અવાજે સ્વર સંભળાયાં;
“અરે! મરેલાં, ફરી જન્મવાનાં, જીવંત લોકો વળી જે જવાના ૭
“ઉઠો! સુણો! આશ ધરો બધાયે, ઉધારકાળે તમ બુદ્ધ આવે;
વિશાળ શાંતિ અર્ધ પિતૃ લોકે, આનંદ સ્કુર્યો અતિ વિશ્વ ઊરે. ૮

÷ તમ એટલે અંધારાનો નાશ કરનાર. * સૂર્ય મંડળ.

અતકર્ચ કે જીવન સત્વ વાળો, વાયુ વહો ભૂતળ સાગરોમાં;
 પ્રભાતમાં રાજ સલા ભરીને, પૂછ્યું નૃપે પડિત જ્ઞેશીઓને. ૯
 વિપ્રો વદ્યા મંગલ સ્વમ એ છે, સંલમ લાનુ વળી કર્કમાં છે;
 સુપુત્રનો સત્વર જન્મ થાશે, એ સ્વમ રાજ ફળીભૂત થાશે. ૧૦
 પવિત્ર એ બાળક દિવ્યજ્ઞાની, ઉદ્ધારશે પીડિત સર્વ પ્રાણી;
 કૃપા કરી રાજ્ય ધુરા ધરે જો, પૃથ્વીપતિ ઉત્તમ નીવડે તો. ૧૧
 પલાપનું ઉન્નત શીર્ષવાળું, જિગ્ચું હતું પાદપ વાટિકામાં;
 તેની મહા ઉન્નવલ પાણી છાયા, વિષે ઉભીતી દિન એક માયા. ૧૨
 મહાપિનો જન્મ સમીપ જાણી, નીચું વળ્યું પાદપ શીર નામી;
 સુજાણુ વૃક્ષે નિજ ગુચ્છ પત્ર, રાણી શીરે શોભિત કીધે છત્ર. ૧૩
 અસંખ્ય ત્યાં પુષ્પ ધરી ધરાએ, શય્યા કરી બાળક પોદવાને;
 ઝરો વહ્યો નિર્મળ સ્નાન કાળે, નજીક જ્યાં એક શિશુ વિરાજે. ૧૪
 અવેદના જન્મ દીધો મહીષી, પૂર્ણાકૃતિ લક્ષણ ત્રીસ બેનો;
 અમાનુષી બાળક રત્ન જેવો, જોડો મળેના જગમાંહી જેનો. ૧૫
 થયા સમાચાર મહીપતિને, આજ્ઞા કરી બાળક આણવાને;
 સુમેડના જે શિખરે રહે છે, મનુષ્ય કર્તવ્યની નોંધ લે છે. ૧૬
 મહી તણા જે અધિ દેવ ચારે, સ્કંદે ધરી પાલખી તે બિચારે;
 જડીત મુક્તા ફલ હાલવાળા, રૂપેરી વસ્ત્રો પરિધારનારા. ૧૭
 ગણો મહાશૂરો અનેક સાથ, આવ્યો દિશા પૂર્વ તણોજ સાથ;
 સુનીલ અશ્વો પર સ્વાર થને, કુંભાંડ યોદ્ધા નિજ સાથ લેને. ૧૮
 વિચિત્ર જે ઘાટ થઈ ઘડેલી, હાલો હતી નીલ મણી મઢેલી;
 મહાખળી દક્ષિણ સ્વામિ આવ્યો, અસંખ્ય સેના નિજ સાથ લાવ્યો. ૧૯
 એ રીત ત્યાં પશ્ચિમ ઉત્તરોના, અધ્યક્ષ આવ્યા પરિવાર સાથે;
 હેતે ઘણા બાળક પાલખીને, દિગ્પાલ સર્વે ધરી આત્મ ખાધે. ૨૦

મનુષ્ય સાથે સહ દેવતાઓ, તે દિન ચાલ્યા પણ ના જણાયા;
આનંદ વાળો અતિ સ્વર્ગ લોકે, મહામુનિ કારણ જન્મ આજે. ૨૧
રાગ તણા મસ્તકમાં અરિષ્ટ, અનેક ઊઘ્યાં દધનેજ કષ્ટ;
પરંતુ જ્યારે સહ પાડિતો એ, ભવિષ્ય ભાખ્યું શુભ માંગલિક. ૨૨
પ્રસન્ન શુદ્ધોદનજી થયા ને, ભૂપે કર્યા સર્વ કૃતક નષ્ટ;
મુદ્ગર્ત જેઠું કહ્યું બ્રાહ્મણોએ, આ પુત્ર પૃથ્વી પતિ ચક્રવર્તિ. ૨૩
થશે મહારાજ અનંત વીર્ય, જે જન્મ પામે વરસે સહસ્ત્ર.
લલાટ એને લખી સમસિધ્ધિ, કૃપા કરી દેવ વિરચિ દીધી. ૨૪

માલિની.

ચપલ ગતિ પતિનું ચક્ર, ને રત્ન બીજું.
નભપથ વિચરેજે અશ્વ, એ રત્ન તીજું;
ધવલ હિમ સરિખો હસ્તિ, પાકો અમાત્ય.
અજીત દગપતિ, સ્ત્રી રૂપ માંહી આમાપ. ૨૫

શહેરમાં ઉત્સવ પાળવાને, આજા કરી તે દિવસે નૃપાણે;
માર્ગો માંહી માર્જન ત્યાં કરાવ્યું, ગુલાબ પાણી વળી છંટકાવ્યું. ૨૬
વૃક્ષો બધાં દીપકને પતાકા, ટાંગી સુશોભીત હતાં બનાવ્યાં.
કરે ધરી ખેંડે અનેક ખેલે, શરીરને વિધ્ વિધ અન્ય વાળે. ૨૭
ભુજંગને મોહ કરી રમાડે, ખેલાડી રજજી પર કોઈ ચાલે;
છટા થકી વસ્ત્ર ધરી ગણીકા. થંથં કરી નૃપુરને નચાવે. ૨૮
કોઈ કરે છે વળી ધ્વંધ્વ શુદ્ધ, વળડતા કોઈક ત્યાં મૃદંગ;
રમાડતા કોઈક વ્યાધને ત્યાં, ખામી મઝાની રહીના જરા જ્યાં. ૨૯

— નૃપ ગૃહે પુત્ર તણો સુજન્મ, સુણી સમાચાર થઇ પ્રસન્ન;
મહા જનો દેશ વિદેશિ આવ્યાં, સોગાદ ભેટો બહુ એક લાવ્યા. ૩૦

અબ્યાગતોમાં મુનિ એક વૃદ્ધ, અસીત નામે દૃઢ, ઇંદ્રિ બદ્ધ;
 સંસારની સર્વ ઉપાધિ છોડી, કર્તા પ્રતિ હર્નિશ ચિત્ત જોડી. ૩૧

રહેતા હતા પિંપલ વૃક્ષ નીચે, એકાંતમાં વાસ કરી ઋષી જે;
 તે બુદ્ધના જન્મ સમે, સૂણીને દુકુંબી, આવ્યા મળવા ઊઠીને. ૩૨

પુરાણના પંડિત વૃદ્ધ યોગી, ઉપોષણોને વ્રતથી નિરોગી;
 જોઈ નમસ્કાર કરે નૃપાલ, માયાઃ ધરે વાદ સમીપ બાલ. ૩૩

ભાળ્યો પરંતુ જવ રાજપૂત, મુની કહે “રાશી નએ ઉચીત”
 પછી ગૃહીને રજ અષ્ટવાર, બોલ્યા મુની, “વંદુ તને કુમાર.” ૩૪

“આ દિવ્ય કાંતિ વળી પાદ રેખા, હથેલીમાં સ્વતિકની મુમેખા;
 “પવિત્ર આ અત્રિસ લક્ષણોને, એસી તથા ગૌણ પ્રકારનાં છે. ૩૫

“આ સર્વથી નિશ્ચિત એમ થાય, તું બુદ્ધ છે આ જગનો સહાય.
 “દેશે વળી તું ઉપદેશ સૈને, તારીશ સંસાર થકી જનોને. ૩૬

“જે શીખશે બોધ દીધેલ ત્હારો, ” “પરંતુ જોવા નહીં થાય વારો;
 “મ્હારે નસીબે, ” અવસાન યાત્રું, હુ મૃત્યુને શણું થવાજ રાત્રું ૩૭

“છતાં થયાં દર્શન તાત ત્હારાં, કૃતાર્થ માનું સદ્ભાગ્ય મ્હારાં.

વસંત તિલકા.

ભૂપાલ પુષ્પ વિરહું, નર વૃક્ષમાં આ;
 ખીલે અસંખ્ય વરષે, વસુધા વિષે આ.
 કિંતુ ભરે જગત જ્ઞાન, સુગંધ ખીલી,
 ને રનેહ અમૃત થકી, કરી વિશ્વ લીલી. ૩૮

છે ધન્ય રાજન તને, તુંજ વંશ માંહી,
 આ સ્વર્ગતું કમળ, ઉદભવ પામ્યું જ્યાંહી;
 રેશે ન કિંતુ સુખ એ, ચિરકાલ ત્હારે;
 આ પુત્ર કાજ દ્રવશે, તુંજ ભર. ખ્યાર. ૩૯

સગૃધરા.

“ દેવાથી જન્મ આવા વિરલ તનયને, રાણી તુ બહાલી થં છે,
સ્વર્ગે સૌ દેવતાને, ઇલ જગદન્નને તું ધણી પૂજ્ય થં છે;
દુઃખો આ જીંદગીનાં, નવ કદી તુજને છે હવે બાધ કર્તા,
છોડી આ જીંદગાની દુઃખ રૂપ દિન તું સાતમાં થેશ મુક્તા ” ૪૦

સુતીદિને સમ્રમ દેવી માયા, પ્રસન્ન ચિત્ત, નિરરોગી કાયા;
નિદ્રા વિષેથી ન કદાપી ભડી, સ્વર્લોકે જ દેવ સમીપ ખેડી. ૪૧

દેવો કરે જ્યાં અગણીત સેવા, ઉભા રહે આદર આરા લેવા;
શિશુ તણા પોષણ કાજ દેવી, પ્રજ્ઞપતિનાં* નિમણુંક કીધી. ૪૨

ત્હેના સ્તનોથી પયપાન કીધું, તે બાલ જોણે સુખ દાન દીધું;
પૂરું થયું અષ્ટમ વર્ષ જ્યારે, વિચાર કીધો મહીપાલ ત્યારે. ૪૩

સિદ્ધાર્થને રાજકુમાર યોગ્ય, થવો ઘટે શિક્ષણ કાજ જોગ;
ભવિષ્ય વાણી મનમાં ન આણી, છે ધર્મશા, બુદ્ધ તણા ન જાણી. ૪૪

પ્રધાનના મંડળ માંહી પ્રશ્ન, કીધો નૃપે, “ કાણ કહે ગુણજ;
વિદ્વાન સર્વોત્તમ રાજ્ય માંહી, બોલાવીએ સત્વર તેહ આંહી. ” ૪૫

“ વિશ્વામિત્ર મહા સમર્થ સઉમાં, વિદ્વાન, શાણો વળી,

“ શાસ્ત્રાભિજ્ઞ તથા કલા કુશલ છે, ” એવું વઘા સૌ લળી;

આરા ભૂપ તણી થતાં, શીખવવા આવ્યા ઝડપી રાજવી,

જોઈ શુદ્ધ શક્ત મંગલ દિને, વિદ્યા ડિગ્ગે દાખવી. ૪૬

x x x x

અસત્ય વાણી ન કદાપિ ભાષે, રાજ તથાપિ જન સર્વ રાખે;
સદા મૃદુ આર્જવ વેણુ બોલે, જાણે હશે જ્ઞાનિ મહાન તોલે. ૪૭

મુખાકૃતિ પૂર્ણ પ્રભાવ શાળી, રહેણી સદા નમ્ર વિવેક વાળી;
ગુરુજનોમાં હિત પૂજ્ય બુદ્ધિ દયાર્દ્ર અંતઃકરણે વિશુદ્ધિ. ૪૮

કુમારથી કોઈ વિશેષ શરો હતો, શિકારી નહી એક પૂરો.
યુવાન-હૈકો અટકો ઉમંગે, જાતો ધસીને મૃગયા સુરંગે. ૪૯

* મહા પ્રજ્ઞપતિ નામની રાજબાલા.

જતાં વિચારે પડતો કુમાર જવા દમ હાથ થકી શિકાર.
 યદા કદાપિ શ્રમ કલાંત થેને અશ્વેા નિસારે દુઃખ ઉચ્છવાસ; ૫૦
 દેતો તજી તત્ અનેક વેળ, જીતેલ બાજી નિજ અર્ધ બાળ.
 વળી થતા હારથી મિત્ર ખિન્ન સિદ્ધાર્થ તોયે ન કદાપિ ભિન્ન પર
 પ્રસન્ન કર્તો નિજ ભોગ આપી, ઇચ્છા ન તેની કદીએ ઉઠાપી.
 દિને દિને વૃક્ષ વધારી કાયા દેહે પ્રસારી અદકીજ છાયા પર
 કાલ ક્રમે તેમ કુમાર જીરે દયા તણી વૃદ્ધી થઇ જરે.
 તથાપિ પીડા વળી રોવું, કલેશ, અનુભવ્યું તું ન યુવાન લેશ; ૫૩
 શિવાય એ નામ રૂપે રહ્યાં છે, કેા રાજવી એકદીના સહ્યાં છે.
 ખીજા ભલે ભોગવતા દુઃખી થે મ્હને તથાપી ન કરી શકે કંઇ, ૫૪
 પછી 'બન્યુ' એમ વસંત માસે જતો હતો હંસ તણે સમૂહ.
 હિમાલયે ઉત્તર દેશવર્તિ આરામ કાળે નિશિ રાજહંસ. ૫૫
 રાજ તણા બાગ વિષે થઈને સગાં સંબંધી નિજ સાથ લેને
 આનંદથી ગીત મધુર ગાતાં પ્રેમાળ જોડાં સુખથી જતાતાં. ૫૬
 સ્વચ્છંદતાથી ધરી બાણુ હસ્તે ચાપે ચડાવ્યુ નિજ દેવદત્તે;
 તેતત્ અગ્રેસર પક્ષી પાંખે લાગ્યું પડ્યો હંસજ બાણુ સાથે. ૫૭

શીખરિણી

કુમારે ધીમેથી નિજ કર વિષે પક્ષી લઈને,
 પલાંડી વાળીને પ્રણય થકી અંકે ધરી અને;
 ખિચારાને શાંતિ દઇ ભય કર્યો હર પળમાં
 કરી સીધી પાંખો ભરી શિતળતા વ્યથા ઉરમાં. ૫૮
 હથેલી કુંળા જે નવિન કદલી પત્ર સરખી,
 વડે પંખાળીને મધુર વચ્ચે સાંત્વન દઇ.
 ગૃહી ઝળે હાથે શર લજ લીધું દક્ષિણ થકી.
 રજાવા સાંઝે લા મહી મૃદુ મુક્યાં પર્ણ ઉપધી. ૫૯

અજ્ઞાત તોએ હજી રાજપુત્ર હતું ન જાણ્યું કદી દુઃખ માત્ર.
જરા અણી બાણ તણી સ્વહસ્તે ભોંકી વિચાર્યું વળતું કુમારે ૬૦

અરે મહા તીવ્ર વિનાશકારી, આ બાણ ક્યાં! પક્ષી વળી બિચારૂં
નેત્રે ભરી નીર કંથું ઉડીને, બાપુ તને સઘ કરું છું સારૂં ૬૧

કુમાર પાસે પછી કોઈ આવી, બોલ્યું મને હો પ્રભુ પક્ષી આપી
એનો કયો છે વધ દેવદત્તે આ બાગમાં એ પળમાં સ્વહસ્તે ૬૨

નહિ નહિ કદિ ભાઈ એમ થાય મુજ થકી પક્ષી ન એ હવે તળાય.
નિરગત અસુ હંસ એ હતો જો વધ કરતા લઇએ શકે ભલે તો ૬૩

વિહગ ગરિબ એ હજી જીવે છે, નિજ વણુ દુઃખ થકી ઘણું રૂવેછે.

સજીવ મૃત તણો ન કાંઈ પ્રશ્ન મુજ્જલ કારણમેથી આણ્યું અત્ર ૬૪
અધિપતિ દિન એ હતુંજ બોમે, અંહી પડવા પછી નાધિકાર કોને.

અતિ સરલ સખે જણાય વાત, કર મુજ સ્વાધિન સઘ પક્ષિ બ્રાત. ૬૫

ગરદન ધરી હસની સ્વગાલે, વચન વદો દદ થે કુમાર ત્યારે,
નહિ નહિ ખગ નિશ્ચયેજ મહાર પ્રથમ પડ્યું મુજ હસ્ત એ બિચારૂં ૬૬

અગ્રણિત વપુ ધારી જીવમાં એ, પ્રણય દયા થકી મહાયર થયુ છે,
ક્ષુભિત હૃદય શક્તિ જે કરેછે, નવ નવલા કંઈ ભાવને ભરે છે. ૬૭

મુજ અવણુ વિષેજ શબ્દ દે છે, ધ્રુવ જગના મમ કાયને કથેછે,
શિખવીશ જગમાં દયા જનોને કરીશ પ્રકાશ સમસ્ત વિશ્વ લોકે. ૬૮

પ્રલય કરીશ હું પીડા નરોની વિદુર થશે વળી વેદના પશ્ચત્તી,
નવ અગર રૂએ કહ્યુંજ મહાર, સુખમ તદા પથ અન્ય હું બતાવું. ૬૯

વિદિત સકલ પ્રજાને વૃતાંત અથ ઇતિ માંડી કરો તમેજ બ્રાત,
વચન કણ્ણવ પંચનું છ મહારે વળી કરવું પડશેજ તે મહારે. ૭૦

ભરી સલામાં થઈ પૂણું ચર્ચા કોઈ કહે આમ ન એમ બીજા,
પછી ઉડી એક અભણુ વિપ્ર, બોલ્યો સલામાં શુભ વાણી ક્ષિપ્ર. ૭૧

વસંત તિલકા.

વિષ્ણુ સંકાર કરતાં પરિ પાલનાર.
જો છે વધુ હક, અધિપતિએ મનાર.
સંહારનાર કૃતિમાં વિકૃતિ કરેછે,
સિદ્ધાર્થ ને વિહંગ દેવું ખરે ઘટે છે.

૧૨૨

આ ન્યાયથી સર્વ થયા પ્રસન્ન કોને રહ્યા સંશય નહિ મનં;
સન્માન દેવા પણ શોધતામાં પત્તો મળ્યો વિપ્ર તણો નહી ત્યાં. ૭૩
ફણી દીકો ત્યાંથી પસાર થાતાં કોયે, હશે આત્માણુ દેવ રૂપે;
અનેક વેળા ત્યમ પૂર્વ કાળે, આવેલ દેવો નજનો નિહાળે. ૭૪
સેવા દયા કાર્ય તણો પ્રચાર, એ રીત આરંભ કર્યો કુમાર;
પરંતુ તે પક્ષી સિવાય એક, ચિંતા તણો ખ્યાલ હતો ન છેક. ૭૫
સંભાવના સ્નેહ ભરી ચિકિત્સા, કાંધે થયું પક્ષી નીરોગી દેહે;
પ્રસન્ન થૈ પક્ષી ગયું સ્વ વેગે, કુમારને આશિષ દે ઉમંગે. ૭૬

વસંત તિલકા.

ખીજે દિને કહ્યું નૃપે, “ પ્રિય પુત્ર ચાલો,
લીલા વસંત ઋતુની, વનમાં નિહાળો;
દે છે અનેક ઉપભોગ, ધરા ધણીને,
આનંદ ખેડુત કરે, ફલને લણીને:—

૭૭

સંપત્તિ પૂર્ણ મુજ રાજ્ય વિષે સુખી છે,
લોકો બધા, ધન અખૂટ તીજેરીમાં છે;
પંચતવ પામીશ જરા જરથૈ યદા તું,
આ રાજ્ય લક્ષ્મી વરનાર, થશે તદાતું:—

૭૮

શાભે મનોહર ઋતુ, નવ પક્ષવોથી,
હિગી વનસ્પતિ, અનેક નવાં-કુરોથી;
લીલું સુકોમળ વળી અહીં ધાસ જોઆ,
ને નાદ ખેડુત તણા, સુણીને સુખીધા. ”:—

૭૯

ઉઘાન સુંદર અનેક કુવા નિહાળી,
ચાલ્યા વળી. નિરખતા ધરણી રસાળી;
ખેડાઈ જે બળદના બળવાન રકડે,
પાછી પડે હળ મહીથી વિશાળ રેખે. ૮૦

ઝહેતી હતી મધુર નાદ કરી નદી જ્યાં,
સૌગંધ યુક્ત સુકુમાર તરે હતાં ત્યાં:
અન્ય સ્થળે નવિન રોપણુ ધાન્ય થાયે.
આનંદનો ધ્વનિ બધે વન સંભળાયે. ૮૧

વંદા, અલી, ચરકલા, સરડા વિગેરે,
સૌ એ મળી કિલકિલાટ મચાવી ભારે.
વાડો વિષે સ્થળ સ્થળે સહિ દોટ દેતાં.
દર્શાવી હર્ષ કુસુમાકર રાજ્ય નો ત્યાં. ૮૨

ને આમ્ર ગુચ્છ મહીં ભાસ્કર પક્ષી દોડે.
કાસાર કામ કરતો દર્ધિ ધા હથોડે;
ખીસ્કાલીઓ ફરતી ત્યાં ઉડતી તી' મેના.
ચી'ચી' કરી ભગિની સમ જરા રહેના ૮૩

રંગીન મત્સ્યજ જળાશય માંડી ખેડાં.
ભેંસો તણા સમુદ્રમાં બગ સર્વ પેડા;
આકાશમાં સમડી વર્તુલમાં ફરે છે.
જેવાલયે મધુર નૃત્ય શિરેડ કરે છે. ૮૪

ભૂરાં કણુતર ધુધુ દરમાં કરે છે.
ને આમમાં લગન દોલક ગડગડે છે;
સર્વ સ્થળે વિપુલભક્ષિ સુખ શાંતિ જોઈ.
સિંધુમાં એમ સમગ્રો સુખી સર્વ કોઈ. ૮૫

દ્રુતવિલંબિત

પણ નિરીક્ષણ સૂક્ષ્મ જરા કરી, નિરખી છંદગી કંટકથી ભરી;
ઉદર પોપણ કાજ કરે ઘણો, શ્રમ પ્રતિક્ષણ ખેડુત ગાપડો. ૮૧

લઈ પરોણી કરે થકી ભોંકતો, લલુકતે તડકે વૃષ પ્રેરતો;
પછી દિહું; સરડો કયમ કીડીને, ગળી જતો જડખા મહીં બીડીને. ૮૨

ઉભયને ટસતો વળી સપને, સમડીતો ત્યમ ભક્ષ અહીં બને.
જગ વિષે લડતાં વળી માણસાં, અવરના મુખથી બળી લૂટતાં.
સમડી પાછળ બુલ્બુલની પડે ત્યમ પતંગ જ કાયલને જડે. ૮૬

શાદ્દલ વિક્કિડીત.

એ રીતે સરવત્ર એક. દણીને પોતે દણાતું પછી,
બીજના વધથી જવાય નિજથી શંકા ન એમાં કશી;
માયાનો પડદો દિસે ઉપરથી શોભા ભર્યો; ખોલતાં:
મોટો ફૂર પ્રખંધ છે કપરનો, એકેકને છેદતાં. ૮૦

ન્હાના જંતુ થકી મનુષ્ય સુધી સૌ લે જવ એકેકનો.
ને પાછો પ્રતિઘાત માનવી કરે પોતા તણા બ્રાતનો.
જોઈ જવન કલેશ આ જગતનો સંતાપ પામ્યો ઘણો.
સંસ્કારી ઉરનો કુમાર વળતો નિશ્વાસ નાંખી વઘો. ૮૧

“શું આ સુખી જવન પૃથ્વી તણું બતાવા
“ઠહાલા પિતા અહીં તહમે મુજનેજ લાગ્યા?
“હા! કેટલા શ્રમથી ખેડુત અન્ન ખાતો,
“આ માર, ભાર બળદે કયમ રે સહાતો! ૮૨

“આ યુદ્ધ હા! તુમલ નિર્મળ ને બળીતું
“અસ્તિત્વ છે શું અંહી* સત્વ વિરધીઓનું!

“ વિશ્રામ વારિ મહી કાંઈ ન છે અરે શુ? ”

“ જનઓ તમે અંહી વિચાર જરા કરૂં છું. ”

૬૩

જેણુ વૃક્ષ તળે કુમાર જમીને પદ્માસને બેસીને,

“ શામાટે દુઃખ ભોગવે જન બધા ગર્ભાશયે પેસીને; ”

“ શું કાંઈ જન મુક્ત થાય જગના ફેરા મહીથી વળી? ”

કાંત્રો ત્યાં મનમાં વિચાર “ કયમ આ જાયે ઉપાધિ ટળી. ” ૬૪

અંતર્વિષે અતિ ઘણી ઉપજ કરણા,

જ્યંત વસ્તુ પર પ્રેમ અગાધ જન્મ્યો; +

મરણ થઈ પ્રબલ દુઃખ વિદારવાને.

આનંદ એ પરમ માંહી સમાધિ પામ્યો. ૬૫

સર્ગ બીજો

યશોધરા મિલન તારામૈત્રક અને વિવાહ.

(ઉપજાતિ.)

- કુમારની ડિમ્મર એ અદાર, આજ્ઞા કરી ભૂપતિ તેણીવાર.
વિહાર સ્થાનો ત્રણ ભવ્ય રૂપ, અંધાવવા પૃથ્વી વિષે અનૂપ. ૧
- શિશિવિષે શીત વિદારનારો, પ્રાસાદ્યાંધ્યે તાંહી એક સારો.
નવા નવા આરસથી જડેલ, બીજો કર્યો ગ્રીષ્મ તણો મહેલ. ૨
- ત્રીજો વળી પકવ છટે ચણેલો, ભૂરે તથા જે નળીએ મહેલો
વર્ષા સમે વાસ કરી રહેવા, આંધ્યે હતો મહેલ સુવાસ લેવા. ૩
- ને ત્યાં બનાવ્યા રમણીય આગ, સુગંધી જ્યાં પુષ્પ ઉગે અથાગ.
ઝરા વહે નિર્મળ વારિનાને, કસ્તૂરી જાહેરે સહ વાડપાને. ૪
- અનેક ત્યાં મંડપ ઘાસવાળા સિધ્ધાર્થને કાળ કર્યા રૂપાળા.
યથેચ્છ જ્યાં એ વિચરે ઉમંગે, ખેલાડી મિત્રો લઇને સ્વસંગે. ૫
- ઘડી ઘડી ખેલ નવા રમૂજ આનંદ વિના નહી વાત બીજી,
જતાં વિચારો મનમાં કદાચ, સિદ્ધાર્થને આવી કરે ઉદાસ; ૬
- કાસાર વારિ જ્યમ કૃષ્ણ થાય, તે ઊપરેથી જ્યમ અબ્જ જાય,
કુમારને કોદિન એમ થાતું, શુધ્ધોદને જ્યમ ન જે સહાતું. ૭
- આથી નૃપે મંડળ મંત્રીયોતું, ભરી વિચારુ પ્રિય આંધવો રે !
ધારો તમે શું ફળીભૂત થાશે, ભવિષ્ય વાણી મુનિ વૃધ્ધની તે ! ૮
- આ પુત્ર મહાસે અતિ પ્રાણુ પ્યારો, સમસ્ત ભૂનો મહીપાલ ન્યારો;
રાજ તણો રાજ થશે અને એ, અરિ તણાં મસ્તક છેદશે કે ! ૯

જે વાંછના હું હૃદયે પંડું, સુભાગ્યથી તે કદી સિદ્ધ થાશે ?
કે આદરી કષ્ટ ભર્યાં વ્રતોને, ઉદાસ સંન્યાસ વિષે શું જાશે ? ૧૦

સંરક્ષવા યોગ્ય બધું ત્યજીને, શું લાભ થાયે ભીખને લજીને ?
પ્રાસાદમાં વાસ યદી કરે છે, વિરાગ માંહી મનને ધરે છે. ૧૧

કિંતુ તમે છે સહ બુદ્ધિશાળી, મ્હને બતાવો શિખલાલ વાળી.
પાદો વળે જોડથી રાજ માર્ગે, ઉપાય એવો કંઈ એક થોળો. ૧૨
જેથી ફળે સર્વ સુચિન્દ્ર ને એ, ધરે ધરા પાલન કાળ થોળો.

શાદ્દલ વિકીડિત.

મંત્રી વ્રદ વદો પ્રભુ પ્રભુ એ સર્વસ્વ સુધારશે.
રામાના જળપાશ શૂન્ય, ઉરને જાદુ થકી સાંધશે.
શું જાણે મહીમા અગાધ, ઉમદા આ બાળ સૌહાર્યનો.
વાંકા નેત્ર સુમિષ્ટ હોઠ કરશે વિધ્વંસ એ ધૈર્યનો. ૧૩

બૂલાવે સહ લાન સ્વર્ગ સુખનું, એવી કુરંગા ક્ષિણી,
મૃધ્વંગી ચપલા, સરોજ વદના, ને યૌવના પદ્મિની;
સાથે લગ્ન કરો વળી રસિકડા દ્વા મિત્ર સૌ ખેલવા.
સાચું હું કહું છું નરેશ તમને, આ ઇષ્ટ એને દવા. ૧૪

તોટક.

પુરમાં પીટી દાંડી સિપાઇ કહે, “ તરણી રમણી સહ રાજ ગૃહે;
“ જઇ આજ કૃતારથ જન્મ કરો, નૃપ પુત્ર કરે થકી ભેટ વરો. ૧૫

“ સહિને મળશે મૂલવાન કંઈ, પણ ઉત્તમ રૂપ વિષે અદકી; ”
પ્રમદાજન વસ્તુ કપીલ તણી, હરખે નૃપ મંદિર આવી ધણી. ૧૬

નિજ કામની કેશ કળાથી કસી, સુરમો નયનો મંહી સ્થેજ સજી;
પ્રતિ અંગ વિષેજ સુગંધ ભરી, વળી મંગળ બૂધણ વસ ધરી. ૧૭

સુકુમાર કરે ત્યમ પાદ પરે રસ રક્ત અલક્ષ્ય પ્રકાશ કરે;
ગતિ મંદથી જાય વિશાળ દ્રગા, ધરણી પર દ્રષ્ટિ દરાવી તદા. ૧૮

પણ સન્મુખ કોઈ ન જોઈ શકે, યુવરાજ પ્રભા થકી ઝાંખી પડે;
સહને ઉર આદર ઓર થયો, મુખ કાંતિ નિહાળી ન જાય કહ્યો. ૧૯

અવલોકા કુમાર પ્રશાંત વળી, દ્રઢ પૂર્ણ બિચારી શકે ન કળી,
નિજ ભેટ મહી મુખ નીચું કરી, ગભરૂ ગભરાઈ જતી નિસરી. ૨૦

કદી કામિની ચાડ વિશેષ જીવે, તવ હર્ષથી લોક વધારી સ્તુવે.
પણ પાસ જતાં લયભીત મૃગી, સમ લામિની કંપતી ભેટ લીધે. ૨૧

પછી અન્ય પળે શરમાઈ રમાં, ઝટથી જઈને મળતી સખીમાં.
યુવરાજ મહા ઋષિરાજ સમો, અતિ પૂજ્ય અલોકિક દેવ દિસે. ૨૨

+ + x +

અનુક્રમે એમ બધી કુમારી એકત્ર થે બક્ષીસ હૈં બિચારી,
ભેટો થઈ પૂર્ણ બધી હવે છે, યશોધરા એકલી ત્યાં રહી છે. ૨૩

તોટક.

મુખ કાંતિ ઉપા સમ ચાલ ઉમા, સરખી વળી આકૃતિ સ્વર્ગ ત્રિપા.
અનુરાગ વિષે હરિણીં સરખાં, દ્વય લોચન સુંદર નેહ ભર્યાં. ૨૪

મુખ અખળ મનોહર જાદુ ભયુ', નવ શબ્દથી જાય કદી ચિતયુ'.
અલભેલી ધરાયશની નીરખી, યુવરાજ ટટાર થયો ચમકી. ૨૫

અબલા જન એકલી આ પ્રબલા, કરીને સ્થિર દ્રષ્ટિ વિલોકિ શકા!
કરતાલ પયોધર પધરીને, નિજ લવ્ય ગ્રીવા સરખી કરીને. ૨૬

સ્મિતહાસ્યથી સુંદરી એમ વદી, મુજ બક્ષીસ હો રહી હોય વદી.
પ્રતિ ઉત્તર દે યુવરાજ તદા, પુરી ભેટ સજી થઈ છે પ્રમદા. ૨૭

પણ ભૂલ ક્ષમા કરી આરહી જે, યદ કિંચિત વસ્તુ સ્વિકાર કિજે.
કહી એમ કુમાર સ્વકંઠ મહી થકી નીલમણી તણી માળ અહી. ૨૮
સુકુમાર ગ્રીવા મહી સેરવી દે, નિરખે તવ તારક મૈત્રી થઈ

મનામ દેતી વખતે નિહાળ્યો જેણે હતો રાજકુમાર તેણે,
નૃપાલને સર્વ કહ્યો વ્રતાંત એકો હતો એ દરકાર બ્રાત; ૨૯

“યશોધરાને પણ દેખતામાં, મુખાકૃતિ ભિન્ન થઈ જરામાં.
“એકકને એ નિરખે ઉમંગે, દે ભેટ માણિક્ય તણી સુરંગે. ૩૦

“ને ભાવના સૂચક નેત્રપાત, વડે જાણાઈ હતી સ્પષ્ટ વાત.”
મુણી હસ્યા ભૂપતિ તેણીવાર, આવ્યો અલ્યા હાથ હવે શિકાર. ૩૧

એ આલિકાની કર્યા સગાઈ, દ્યો પાડવી સઘજ દૂત માઈ”
પરંતુ આચાર વિશિષ્ટ એક, સૌ શાક્યને માન્ય હતોજ નેક. ૩૨

જે કાઠ ઇચ્છે કુળવાન કરી, પુત્રી ‘રૂપાણી’ કમનીય ગોરી.
નિપૂણતા ક્ષત્રિયની કળામાં, તેણે કરી સિધ્ધ અતાવવી જ્યાં, ૩૩

ભેગા થયા હોય અનેક પીરા, ઉમેદવારો અળવાન ધીરા.
એ સર્વને મ્હાત કરી શકે જે, કન્યા તણો પાણી અહી શકે તે. ૩૪

પ્રચાર પુરાતન એ અખંડ, રાજા ભલે તોય કરે ન ભંગ.
કન્યા તણો તાત કહે જમને સાષ્ટાંગ મહારા નૃપને કહોકે. ૩૫

માગાં કર્યાં છે કંઈ એક રાએ, પુત્રી તણી આશ કરે અધાએ.
સિધ્ધાર્થ જે સિધ્ધ કરે સ્વયંનું કૌશલ્ય, ને માન હરે અધાનું. ૩૬

તો કાંઈ વાંધા નવ છે હમેને, પુત્રી ખુશીથી દ્રઢશું તમેને.
પરંતુ આવા અળગા સ્વભાવે, કુમારથી તે કયમ સાંભવે એ ? ૩૭

આ સાંભળી ખેદ થયો નરેશ, હવે થશે કેમ અરે મહેશ!
અસ્વારમાં અર્જુન શ્રેષ્ઠમત્ત, આણવાલીમાં વળી દેવદત્ત. ૩૮

અસી વિષે હિતમ નંદનાથ, એ સર્વાથી કેમ બીડાય અથ ?
કહે હસી કિંતુ કુમાર તાત ! એ માંય તે શીજ મહાન વાત ? ૩૯

દાંડી પીટી એમ અધે જણાવો, જેને ગમે તે હરકોઈ આવો.
હું સર્વ સાથે રમવા તૈયાર, વિલંબ મ્હારે નવ છે લગાર. ૪૦
હું એ બધાથી ગભરાઈ તાત ! યશોધરા છોડીશ ! એ શી વાત ?

વસંત તિલકા.

તૈયાર છું હું રમવા સહ સાથ તાત, સાને કરો વિદિત એ અથ ઈત વાત.
નિર્માણ એક દિન જંગલમાં બધાયે, આવે ભલે સુભટ જે બળીયા ગણાયે. ૪૧

દાંડી પીટાઈ “જન સૌ દિન સાત માએ, સિદ્ધાર્થ સાથ બીડી બાથ ચઢે યુવા જે
“ તે સર્વને વિદિત કે તૈયાર થાજે, મેદાન માંહી લડવા નવ કોઈ લાજે. ૪૨

૫૬

“ સર્વ શિરોમણી બળીઓ જેલ, યશોધરાને વરશે તેલ.
શાક્ય પ્રજા જન ચાલ્યાસર્વ, દીન તવંગર મૂકી ગર્વ. ૪૩

વાજાંત્ર નાના વિધના વાય, યશોધરા પાલખીમાં ગાય.
સમવયસ્ક સહચરીની સાથ, હરખ ન માયે મળવા નાથ. ૪૪

કનકશીંગને પુષ્પ સજેલ, મદમાતા વૃષ કરવા ખેલ.
દેવદત્ત અર્જુન ને નંદ. આવ્યા બાળ જાણે મકરંદ, ૪૫

કંટક હય પર રાજકુમાર, આંખો શોભાનો નહી પાર.
જોઈ મેદની હય હણહણ્યો, આશો સંગ જાયે નવ ગણ્યો. ૪૬

સિધ્ધાર્થ મનમાં વિરમય થાય, જોઈ પચરંગી જન સમુદાય.
નરપતિ સમ નર ધારે દેહ, ખાન પાનમાં અળગા તેહ. ૪૭

પ્રાસાદે કો રમતા રંગ, રહે કુંપડામાં કો ભંગ.
શાલ દુશાલા કેને અંગ, અન્ય બિચારા ફરતા નંગ. ૪૮

હર્ષ શોક સુખ દુઃખ તે છતાં સૌ સૌ ને કદી સરખાં થતાં.
પછી કુમારની દષ્ટિ ફરી, યશોધરાને નીરખી ઠરી. ૪૯

મુખ મલકાવી ખેંચી લગામ, હૃય પીડિથી ફૂલો જવાન.
કરી ગર્જના બોલ્યો કુમાર, “સાંભળજો કહું જે આવાર. ૫૦

શાર્દૂલ ચિકિડીત

“આ મુક્તા ફલ છે અતીવ નવલું, સૌંદર્યનું ધામ એ,
શ્યામા સંગ મુખે સદૈવ રમતું, સદગૂણનું નામ એ;
જે હોયે બળવાન શ્રેષ્ઠ વિરલો, ને જે યશસ્વી ખરે.
રામા રમ્ય યશોધરા મનહરા તે ભાગ્યશાળી વરે. ૫૧

૫૬

નન્દે પ્રથમ કયું આગ્હાન, અણું ન બીજે બળની ખાણ.
પીત્તળનાં મુક્યાં એ ઢોલ. દૂર જ ગાઉ તેનાં તોલ. ૫૨

દેવદત્તએ એ થી વધ્યો, અણટ ગાઉ પર તત્તપર થયો.
સિધ્ધાર્થે કહ્યું એ શુ બસ ? ઢોલ મુકો મ્હાર ગઉ દશ. ૫૩

નન્દાણું ને કીધી શરૂઆત, ચઢાવી ચાપ કીધો શરપાત,
પછી દેવદત્તે નિજખાણ, પરમ કળાએ કયું પ્રયાણ. ૫૪

સણસણાટ શર ચાલી ગયું, ઢોલ બેદીને હેઠું થયું,
હર્ષ ગર્જના લોકે કીધ, યશોધરા મન માંહી બીધ. ૫૫

ધૂમટ તાણી ઢાંકી દહ, રખે નીરખતું પડશે કહ,
રખે મન માન્યો હારી જાય, પ્રયત્ન એનો જે નિષ્ફળ થાય, ૫૬

ચાપ અણુ પછી રાજ કુમાર, થયો કરવા તત્તપર ટંકાર,
નેતરનું રંગેલું ચાપ, શેષ તારથી બાંધી માપ. ૫૭

બળીઆ પણ ધારી નવ શકે, વેંત એક ખેંચી ને થકે,
કરી હાસ્ય અણુ રાજ કુમાર, “અલ્યા એના તે સા છે ભાર. ૫૮

પલક એકમાં ખેચી તાંત, છેડા થયા ખેઉ એક સાથ,
કડાક લઇને કટકા થયા, ચાપ લાગ બે અળગા પડ્યા. ૫૯

કુમાર કહે એ આળ પપાળ, રમે રમત એનાથી બાળ,
નથી ચાપ બીજી મજાન, અહવા ઘટે શાકયના પૂત. ” ૬૦

વઘા એક છે સુંદર ઘણું, ઉત્તમ ધનું સિંહહનું તણું,
કેંક દીનથી મંદીર મંહી, પડયું કોણુ તે લાવે અહી. ૬૧

સઘ કુમારે આજ્ઞા કીધ, દૂતે ધનુષ ત્યાં લાવી દીધ,
પુરાણુ કૃષ્ણ લોહનુ ચાપ, બાંધ્યા સુવર્ણ તંતુ અમાપ. ૬૨

ધુંટણુ સાથ ખેચી બે વાર, વદ્યો કુંવર લ્યો “ કરોશિકાર ”
અહે કોણુ કોની મગદૂર, સૌનાં તત્કાળુ ઉતર્યા તૂર. ૬૩

પછી કુમારે લીધું લાથ, હળવે લઇને ખેચી તાંત
શર ખેચતાં થયો રણુકાર, બીધા લોક આશો ભણુકાર. ૬૪

કહે નગર જન એટકાર, કરી રહ્યો છે રાજકુમાર.
બળીયા સિંહ હનનું બાણુ, અધુના જીઓ થશેજ પ્રયાણુ. ૬૫

તડિત વેગ શર આલ્યું જાય, ગગન ગળવી બેદી કાય
દોઢ મંહીથી નીસરી બહાર, નજર થકી ગયું પેલી પાર. ૬૬

પછી દેવદત્તે તલવાર, વૃક્ષ પરે કયો પ્રહાર.
પડ આંગળ પાંદપ સાંહયું એક (આંગળ)અજીને અદકું કયું. ૬૭

નવ આંગળ ને જાકું વૃક્ષ, બેઘું તેને નન્દે દક્ષ.
પણ બે એવાં સ્થાણુ સાથ, ઉઝ્યાં જાણે બીડી આથ. ૬૮

સિદ્ધાર્થે લામ કરમાં અસી, ચમક લઇને મૂકી કસી.
થડ બેદીને નિસયું ખડું, છતાં ઝાડ તો રહ્યાં અડમ. ૬૯

નન્દ કહે કટકા નવ થયા, વળી ધાર, પાદપ આ રહ્યાં.
યશોધરા બીધી મન માંહ, આતો આડ રહ્યાં છે ત્યાં. ૭૦

નલ માંહેથી નીરખે દેવ, મુદિત અનિલ પ્રેયો અહમેવ.
ઉભય ગુચ્છ લીલાં તત્કાળ. પડ્યાં રેતમાં તેને ભાળ. ૭૧

+ + +
ચપલ ગતિ હય પાણીદાર, ઉચ્ચ કોટી ને મનહરનાર.
સરત ધર્મ સૌસ્વારો સાથ, કંટક નિવડ્યો તેનો નાથ. ૭૨

સર્વોત્તમ હય પાછળ પડ્યો, જેને કંટકે પોષસ કયો.
કહે નન્દ એમાં શું થયું? સિદ્ધાર્થે શું અચરજ કયું? ૭૩

કંટક પર એસીસૌ કાય, જય પામે એ નવલું નહાય.
અનાવિદ્ લાવો હય એક, બુઝો થાય પહેલું કો છેક. ૭૪

રજની સમ કાળો બીજનશ્વ, બાંધી લાન્યા તેથી ખ્યાસ.
ત્રણ સાંકળ બાંધ્યો વિકાળ, ચક્ષુ ભયંકર જાણે કાળ. ૭૫

દીર્ઘ નાસિકા વળી વિશાળ, શોભે મોટી હયની યાળ.
નાળ હજી પગમાં નવ દીઠ, જન ચડ્યું નવ કોદી પીઠ. ૭૬

ચડ્યો ન કોદિ એ પર સ્વાર, અશ્વ તણો એવો છે સાર.
શાક્ય બધાએ ત્રણ ત્રણ વાર, કીધો પ્રયાસ થવાને સ્વાર. ૭૭

પણ કોનું નવ ચાલ્યું જોર, કીધી ગર્જના અશ્વ ધોર.
પીઠ પરેથી પટકયા સ્વાર, થયા ધ્રુળમાં ગારાગાર. ૭૮

શરમિંદા છે ખેડા સર્વ, નીચું નીરખે મૂકી ગર્વ.
ફક્ત અભુતે થોડી વાર, સ્થીર કયું નિજ આસન સાર. ૭૯

સાંકળ છોડી છૂટો કીધ, ગાળી બાબુએ બાંધી દીધ,
દઢ ભગામ પકડી છે હાથ, જાણે હશે સ્વરનો નાથ. ૮૦

જકડ્યાં જડ્યાં હયનાં હય, જાણે હવે નથી કંઈ લય..
ભુલિત ક્રોધને લખથી ભીત, દોટ સપાટી અશ્વે દીધ. ૮૧

વતુલ એક અનાડી ફ્યો, પછી અર્ચાનક ઉભો થયો.
કડકડતા છઠાવી દાંત, ખોતાની દર્શાવી જાત. ૮૨

અભુનનો પકડીને પાય, હેઠ પાડીને ચીરવા જાય.
એવે દોડ્યા સૌ હયપાલ, મત પશુપર નાંખી જાલ. ૮૩

વદા સર્વ પશુ એ છે ભૂત. છેડો નહિ એને તૃપ પૂત.
એને ઉદર રહે તોફાન, રક્ત વિષે રમતો સેતાન. ૮૪

કહે કુમાર “ મહારાશો નહી, હું એના પર બેસું સહી.
છોડો સાંકળ વાળ તણી, ફક્ત લગામ છે પુરતી ધણી; ૮૫

મહી કુમારે રેણુ હસ્ત, થયાં ચક્રિતયાં લોક સમસ્ત.
દક્ષિણ કર હય નેત્રે ધર્યો. શબ્દ કાંઈ પછી કર્યો કર્યો. ૮૬

પાંપાળીને ઠોકી પીઠ, વિધી સર્વ આ લોકે દીઠ.
અશ્વ જંગલી શાણો બન્યો, નરમ ઘેંસ પદ્મમાં તે થયો. ૮૭

પૂર્વ જન્મના કંઈ સંસ્કાર, પ્રકટ થતાં નવ લાગી વાર.
લઈ લગામ આતાં સ્વાર, ધસ્યો સરળ જ્યમ જળની ધાર. ૮૮

કહે લોક “ બસ બસ બહુ થયું, હવે કાંઈ બાકી નવ રહ્યું
“ સિદ્ધાર્થની સરસી છે થઈ, ” યુવક વર્ગ કહે “ હાએ ખરી ૮૯

સુપ્રજુદ કન્યાનો તાત, વદા “ કણુલ છે મ્હારે વાત.
“ પરમ પ્રેમ તુજમાં અમ તણો નિપુણ ધીરતું સૌમાં બણો. ૯૦

“ અપરજ પણુ અમને એ આપ, મુલ મુલાબ મંડપની મ્હાંમ
“ સદા વસી વણ કેયાંથી કીધ, અંત, તંત શીખ કાણે દીધ? ૯૧

“ મન તરંગના સ્વન્યા વિષે, રણ વિદ્યા તે ક્યાંથી દીસે ?
 “ છતાં હવે કરવી ના વાર, પ્રાપ્તિદ્રવ્ય લ્યો અંગીકાર. ” ૯૨

વસંત તિલકા

આત્મા થતાં ગુરૂ તણી રમણીય આળા.
 ભીડી ગ્રહી કર વિષે નિજ પુષ્પમાળા;
 ઢાંક્યું પછી વદન સાળુ થકી સુનેરી.
 જે છે વિવેક મય રીતજ આર્થ કરી. ૯૩

ધીમે પગે મદભરી મલકંતી આવે.
 સિદ્ધાર્થ જે સ્થલ ઉભો સુરલોક ભાવે; (દેવતાની માફક)
 નીચી વળી વિનયથી કરી વંદનાને.
 ખુલ્લું કયું વદન અંબુજ અંગનાએ. ૯૪

અંબર

ત્રીવામાં પુષ્પમાળા, નરપતિ સુતની સેરવીદે ઉમંગે.
 ઢાળ્યું પ્રેમાળ આળા નિજ શિર સુતની, છાતીમાં પૂર્ણરંગે;
 “ વહાલા દાસી તમ્હારી! તન મન થકી હું આજથી થી સુભાગા
 “ શણે આવી ચઢ્યું, તવ મુખ દુઃખમાં દીન ભર્તાનું રાગા. ” ૯૫

મંદાકાંતા

આવું બોલી ધ્રુમટ વદને, ઢાંકી આલા સિધાવે,
 હસ્તે હસ્તો, પ્રિયકર તણાં ઝાલી હેતેથી ચાલે;
 હંમે દેયું વધુ વર તણું હેતથી બિછળે છે,
 લોકો ભેદી ખુશ ખુશ થઈ શબ આશીષ દે છે. ૯૬

વર્ષો પછી ત્રામ થયું પ્રભુને, આ વાત ત્યારે સૂચવી જતોએ.
 હે દેવ શા કરજી સ્વામરંગ, સાડી સુનેરી ધરી દેવી અંબ. ૯૭

ત્યારે કહ્યું વિશ્વ પ્રણીત બુદ્ધ, મને ન કાંઈ પણ એક શુદ્ધ.
પરંતુ કિમિત મન માંહી ભાસ,હતો મને જે કહું છું હું દાસ. ૯૮

સંસારનું ચક્ર ક્રમે ફરેછે, ઊંચું નીચું જન્મજ મૃત્યુ કેરું.
વિચારને સંસ્મરણો વિષે કે, મનુષ્યને લાન થતુ ઘણેરું. ૯૯

જન્માંતરો પૂર્વ હતો હું વાધ,હતા શરીરે મુજકૃષ્ણ ગધ.
શુધા તૃપાથી દુખીયો થયેલો, હિમાલયે હું ભમતો જડેલો. ૧૦૦

મ્હારા સમા મિત્ર અધાજ ફર, સાથે મળી હું ફરતો વિદુર.
હમે લપાતા તૃણના સમૂહે, જોતા હતા વાટ પશુ તણી જ્યાં. ૧૦૧

ચરીચરી ઘાસ સમીપ આવે, તરાપ મારી ગ્રહતા હમે ત્યાં.
કદાચ હું તારકના પ્રકાશે, શિકાર માટે રમતો નિશામાં. ૧૦૨

અશાંતને ફર થઈ કુંકાટા, મારી ફરે હું વનના પથોમાં.
મનુષ્યનો ને મૃગ માંસ કેરો, આસ્વાદ લાગે મુજને ઘણેરો. ૧૦૩

વનેચરો ફર વિષે ભમાંતાં, વને અધોરે મળી વાઘીણી ત્યાં.
અધાં પશુમાં ક્રમનીય નારી,એની જડે જોડનહી સ્થળે ક્યાં. ૧૦૪

શરીરનો રંગ હતો સુનેરી, ચટાપટા તે પર સ્યામ ઘેરી.
યશોધરાએ ધરી જેવી સાડી, તે વર્ણની સુંદર વ્યાધ લાડી. ૧૦૫

ગાંડા થયા વાઘણ પૂંડ વાઘ, પંજ અને દાંત થકી વિદાઘ.
સંગ્રામ માંડ્યું વરવા અધાયે, એસી જાએ વાઘણલીંબ જાયે. ૧૦૬

અનેક સીયાં વનરાજ દાંત, પંજે થયામ્હાત ખીજ મહાંત.
વિરામ જ્યારે થયું યુદ્ધ ત્યારે, મહેલરી માનીની પાસ મ્હારે. ૧૦૭

કરી તિરસ્કાર હણાયલાનો, ચાટે મને પ્રેમ ન માય ભારે.
હમે ગયાં બે જગ્યુ રાત માંહી,એકેકનું અંતર ઊર સાહી. ૧૦૮

શિખરિણી

શુભે દીને મૂર્તે શુભ શકુનમાં દંપતી તણી.
નૃપાલે આરંભી: પરમ હરખે લખજ નિધી.
બિછાનાં બીછાવ્યાં. નવલ તરનાં તોરણુ કર્યાં
વગ્નડ્યાં વાજીત્રો, જન ઉદર અન્નોદક ભર્યાં. ૧૦૯

ઉડાવ્યા ઝૂવારા, પરિમલ તણા સર્વ નગરે.
ધ્વજે સૂત્રો આંધ્યાં, મીઠળ લધને દંપતી કરે.
ફરી મંગલ ફેરા, ઉભય જણ કંસારજ નમ્યાં.
ધ્વજેને દક્ષિણા દધ, નિજ ગુરુને જઈ મળ્યાં. ૧૧૦

વદ્યા વિપ્રો મંત્રો સકલ જનને આશીષ દધ.
અર્ધ દેવસ્થાને નૃપ હુકમથી ભેટજ ગધ.
ક્યાં છોડા ભેગા, વધુ વર તણાં વસ્ત્ર લધને.
પિતા કન્યાનો ત્યાં કુંવર પ્રતિ ફહે નમ્ર થઈ. ૧૧૧

માલિની

નરપતિ સુત મહારી દીનની બાળકી આ.
તવ શરણુ કરે છુ, આજથી લાડકીં આ.
અરપું જીવન એનું એ હવે શણું તારે.
કરણુ થઈ નિભાવો, યાચવું એજ મહારે. ૧૧૨

પતિગૃહે દેવી યશોધરાને લાવ્યા પછી મંગલ ગીત ગાતાં.
વાગે નગારાં રણુશીંગ પુકું પ્રેમામૃતે દંપતી લીન થાતાં. ૧૧૩

સંતુષ્ટ આથી ન થયાં નરેશ, અનંગ વિશ્વાસ ભર્યો ન લેશ;
આજા કરી ભૂતિએ બતાવા, કંદર્પ કારાગૃહ ત્યાં ચણાવા. ૧૧૪

વિશાળને સુંદર મહેલ આંધ્યો, સાલ્યા વિષે કાંઈ મળે ન વાંધો.
આગરવિશ્રામ તણી ન જોડી મહેલો ધણા તો પાણી મુલ્ય કોડી. ૧૧૫

મધ્ય સ્થળે પર્વત એક ઉભો. વનસ્પતિ ભાર અઢાર ડોલે.
વહે સરિત્ રોહીણી પાદ પાસે, જઈ મળે જાનહવી પૂર છોળે. ૧૧૬

વિશાળ ઘાડું વન દક્ષિણે ત્યાં નાના વિધિનાં તરૂં ઊગતાં જ્યાં
આંખા અને શાસ્ત્રમલી વૃક્ષ, ઊંચા તાડો અને પિંધળ આમલીશ્યાં. ૧૧૭

શાંતિ ભર્યો આશ્રમ આ ઘણેરો, સંસારના તાપ થકી અનેરો.
શહેરમાં થાય ભલે પુકાર, આ સ્થાનકે શબ્દ પડે લગાર. ૧૧૮

જાણે કરે મક્ષિક ગંગાણાટ, મળે નહીં આપણને ઉચાટ.
ને ઉત્તરે પર્વતરાજ મોટો, જેનો મળે પૃથ્વી વિષે નજોટો. ૧૧૯

અપાર વિસ્તાર નગાધિ દેવ, એકા તપસ્વી કરતાજ સેવ.
ઉંચાઉંચા શ્વેત શિખા ગિરીની, વળી ભૂરી હેમ મયી ઘણેરી. ૧૨૦

ચઢીચઢી જાય નભે પતાકા, સ્વલોક સાથે વદતી વિશાખા.
નીચે ઉગ્યાં ઘોર વિશાળ રાન, જેમાં થકી ધોધ વહે મહાન. ૧૨૧

ચિત્તા વરૂં સિંહ યુગાલ ખોલે, ગરૂડ પક્ષી નિજ કંઠ ખોલે.
વિસ્તીર્ણ મેદાન નીચાણુ ભાગે, જાણે મુકયું આસન કેા વિરાગે. ૧૨૨

આ ભવ્ય દિગ્દર્શનની સમીપ, કારીગરે સન્મુખ મહેલ કીધ.
સુશોભિત સ્થાન ઉંચું રચાવ્યું, સ્થંભો વડે સુદૃઢ તે બનાવ્યું. ૧૨૩

ભીંતો વિષે ચિત્ર વિચિત્ર પાડ્યાં, રાધા તથા શ્યામ રાત્રેર માડ્યાં.
રંગે રમે રાસ રૂપાળી ગોપી, પહેરી શીરે મોરખીછાંતી ટોપી. ૧૨૪

શોભે અમોઘા પતિ સાથ સીતા, કપીપતિ રાક્ષસ જેથી બ્હીતા.
મહા સતી દ્રૌપદિ ત્યાં વિરાજે, આ શિલ્પ ચિત્રો થકી ચિત્ત રાજે. ૧૨૫

મધ્ય સ્થળે મંગલ વિહારાજ, કૃપા વડે થાય સમસ્ત કાજ.
કરે શૃંગી મોદક પૂર્ણ આળ, લખોદરી કષ્ટ તથાજ કાળ. ૧૨૬

અખૂટ સગર અગાધ રાત દંતી અપાવે બહુ માન પાન.
 રિદિ તથા સિદિ બધે ભરેછે, ભકતો તણાં કાંઈ સૂટે હરેછે. ૧૨૭
 ઉલાતમાં વતુંલ વઠ પથે, ફરી જતાં ભીતર દાર અતે.
 છે ઓઠલા આરસથી ચણેલા, પાના અને માણિકથી મટેલા. ૧૨૮
 કમાડછે ચંદનનાં ખતેલાં, મુકતા ફળે તોરણ પોરવેલાં.

સર્ગ ત્રીજો.

સંસાર નિરોક્ષણ મનની ખિન્નતા.

શાદ્દલ વિક્કિડીત.

શાંતિથી સુખ ધામમાં પ્રણયના ઉલ્લાસમાં રાજવી,
 ગાળે કાળ હજી સુધી અવરની ચિંતા ન છે દાખવી;
 આધિ બ્યાધિ ઉપાધિ કે જનમને મૃત્યુ તણા કુખનું,
 એને ભાન હતું ન શું કૃપણતા રોગો અને ભૂખનું. ૧

કિંતુ ખ્યાલ કદી કદી જગતનો સ્વપ્ના વિષે થાય છે,
 પાછા સ્વપ્ન તરંગ સ્વપ્ન જગમાં ઊગી શમી જાય છે;
 મૃતો એક દિને કુમાર સુખથી વક્ષ સ્થલે પ્યારીને,
 દાખાને નિજ શીશ; ને વસધરા પંડા કરે સ્વામિને. ૨

એકાએક ઉઠી વહે “અરર ઓ સંસાર ઓ વિશ ઓ, !
 “ભણું છું સુખું છું જરા ધીર ધરો આ સદા હું આવિઓ;”
 રૂપાંતર સમયે તે વધુ ધરો અશ્રુ ભર્યાં ચક્ષુથી,
 મૂકે મૂકી કસોધરા “કિય તમે ત્રાસો કમા દુઃખથી !” ૩

“દેવી! કેં નથી, કીક છે, શીકગના બહાલી જરાએ કરે,
 “સીધા નાદ કરાવ તું પ્રિયતમા સંતાપ જેથી હરે;”
 એવું વાણ વિચિત્ર જે પવનના સંચારથી વાગતું,
 તે ત્યાં એક દિને વિગ્રહાણુ સ્વરો ટંકાર તું ગાજતું. ૪
 કિંતુ દેવ ગણો પરાક્ષ રહીને વાજત્ર આ વાજતા,
 જાણે ફક્ત કુમાર, અન્ય સમજે, તારો હશે ગાજતા. ૫

(ગુપ્ત દેવની.)

“સંસારે ફરતા અમે ભટકતા હોયે દેવની વાયુના.
 “શાંતિ કાજ હમે સદા ભટકીયે શાંતિ મળે તોય ના;
 “નશ્વર જીવન વ્યર્થ છે, પવનના એ છે સપાટા સમું
 “કિંવા રૂદન, હાથ, કલેશ, કલે હો તોફાન એ કારમું. ૬

“જન્મ્યા ક્યાં વળી કે દિશ મહીજશું એ ના અમે જાણીયે
 “ક્યાંથી જીવન સંભવે લય થતો શેમાં ન એ માણીયે;
 “જેવા જ્ઞાત તમે હમેય ઉપન્યા નિઃસાર આ શૂન્યમાં
 “ભોગવ્યું સુખ શું હમે સતત આ બદલાય છે દુઃખ જ્યાં. ૭

“ને તું શું સુખ ભોગવે વિપય હ્રીં એ એકના એક છે,
 “સાચો પ્રેમ સદા સવારથ વિના રહે તો ખરે ધન્ય છે;
 “કિંતુ જીવન આપણું ક્ષણિક છે જે રીત વા વાજડું,
 “તંતુ નાદ સમું જરા ઉપજતુ પાછું થતું બાપડું. ૮

“માયાના સુત ઓ હમે ભટકીયે હમેશ આ વિવેકમાં,
 “અહોવા તાર અનેક જોઈ બળીયે ભાગ્યું નથી સુખક્યાં;
 “દેશે દેશ જનો અનેક દુખથી પીડાયછે આપકા,
 “જોજો હાથ અસંખ્ય પોક મુક્તિ લાચાર કે રાંકડા. ૯

“જો કે શોક ધણો જતાં હસીમે આત્મવના કારણે,
 “જોડો નાટક જીતી મનુષ્યા માણા ખુબે પારણે.

“જીતું રહે નભમાં પયોધર નળ; એ બોલવું વ્યર્થ છે,
“હાથેથી અટકાવવી નિતિને એમાંય શો અર્થ છે? ૧૦

“જયો તું નરહીર આ જગતમાં સંસાર ઉદ્ધારવા,
“આન્યો કાલ સર્પીય દીન જનનો સંતાપ સંહારવા;
“દુઃખી આ જગ આધળું અથડતું ત્હારી * પ્રતિક્ષા કરે,
“માયાના સુત જગ જીઠ જનનો સમોહ તો તું હરે. ૧૧

“સંસારે કરતા અમો ભટકતા છંચે ધ્વની વાયુના,
“તુચ્છે એ યુવરાજ જ ભટકવા શાંતિપરા પામવા;
“પ્રેમી કાજ તું પ્રેમ ત્યાગ કરજો ને દુઃખને ધારજો,
“છોડી રાજ વિલાસ શોકમયથે સંસાર ને તારજો. ૧૨

“તંતુ નાદ વિષે હમે વિચરતાં નિશ્વાસ ના મુકીયે,
“બ્રાતાતું અજ્ઞાત છે ત્યતથી (તોયે) વિશ્વાસના ચૂકીયે;
“માયામાં લપટાઈ તું નવ રહે આભાસ એ છે વૃથા,
“એવીછે ઉપહાસ યુક્ત ભમતા વાયુતણી આકથા.” ૧૩

બેઠો તો યુવરાજ મંજુલ ગૃહે મિત્રો તણા સાથમાં,
રાખી રાણી યશોધરા કર સુખે પોતા તણા હાથમાં;
વાર્તા લાપ કદી કદી મૃદુ રવે સંગીત દાસી કરે
સંઘ્યાકાલ પસાર સત્વર થવા ગોળી રસોથી ભરે. ૧૪

વાર્તા પ્રેમ તણી અલૌકિક થતી, જાદુ ભર્યા અશ્વત્થી,
ખીજ દેશ વિચિત્ર જ્યાં જન વસે ભાનુ તણા અસ્તની;
સૂણીને કરણા થઈ કુંવરને, બોલ્યો “મહને થાય છે,
“વાયુ ગાન તણી સ્મૃતિ મન ફરી તે વાતમાં જાય છે. ૧૫

* “ચિત્રા ધન્ય ત્હને, પ્રિયા, યશોધરા, તું આપ મુક્તાવલી.
“દાસીને તુજ કંઠથી, ખુશ થયો ચિત્રા તણી વાતથી.

* મારું પ્રતિક્ષા.

* અજ્ઞાત.

“મુકતા મ્હારી યશોધરા પણું કહે છે વિશ્વ આ કેવડું
“ફૂળી જાય સંમુદ્રમાં દિનમણી, વિસ્તિથું એ એવડું, ? ૧૬

“ને શું લોક વસે અસંખ્ય ફુળીયા જેમાં હશે કેંક તો,
“જેને આપણુ સ્હાયભૂત થઇયે ઊરે દયા હોય જે,
“વારંવાર પ્રભાતમાં નિરખતાં આશ્ચર્ય એ થાય છે,
“પૂર્વેથી નીસરી વડા નૃપ સમે પશ્ચિમમાં જાય છે. ૧૭

“પ્રાતઃકાલ વિષે ઉગે દિન પતિજે હેમના પાથમાં,
“પહેલાં ઝાંખી કરે પ્રભાતશિશુએ કેવાં *ધરા અંતના ?
“ત્હારા હસ્ત વડે તથા સ્તન પરે ક્ષીણ વિષે સુંદરી !
“શોકાવૃત્ત થતો રવી પતનથી સધ્યા સમે માધુરી. ૧૮

“ધ્રુવજ્યું પશ્ચિમમાં જવા મન વિષે લાનુ તણા સંગમાં
“જેવા ત્યાં જન હોય જે પ્રિય હશે કેં આપણું રંગમાં;
“શા મારે દિલ દર્દ થાય નહીં તો જે એમ ના હોય તો,
“ત્હારા કોમળ હોઠ ચુંચન લઈ એ દર્દ ના લ્હોય જે. ૧૯

“ઓ ચિત્રા ચતુરા અરે વદ અલી, ઓ છોકરી વાતુડી !
“ક્યાં છે દેશ પરી તણા હયવળી કહેને મને આપુડી.
“જાદૂના હય ઉપરે જીવન આ લેખ બધું ઊડતું,
“ઊડીને બતલાવ વિશ્વ સઘળું છે કેવડું ધૂમતું. ૨૦

“પાંખો ગીધ સમી હતે યદિ મ્હને તો ઉડતે બ્યોમમાં
“સૌથી ઉચ્ચ ગિરિ તણા શિખરમાં હું ધૂમતે એમમાં;
“જેતે ત્યાં હિમમાં પડે કિરણ જે લાનું તણું ખેસીને,
“ને એપાસ ફરવી ચક્ષુ સઘળા હું લાળતે વિશ્વને ૨૧

“જાણુંના જગમાં વસે જન કયા આશ્ચર્ય કેવું બને ?
“મ્હારા આગઠ દારથી અવરશું છે તે જણાવો મ્હને.

* એ નામની દાસી.

* પૃથ્વી ને છેડે રહેનાર મનુષ્યો જે સૂર્યનું પ્રથમ દર્શન ઉગતાં વારને કરી શકે.

“ખોલ્લો એક મનુષ્ય “દેવ! નગરી પહેલીપછી મંદિરો,
 “ત્યાંથી આગ પછી વનો તરતણાં ખીન્ન ઘણાં ખેતરો; ૨૦
 “ને છે જંગલ કૈંક યોજન સુધી, ત્યાંથી મહા રાજવી,
 “આવ્યું છે પછી ખિખિસાર નૃપનું ત્યાં રાજ્ય હો ભારવી.
 “આજ્ઞા રાજ કુમારની થઇ ભલે જૈને કહો, સારથી!
 “કાલે તું રથસાવળે નિરખવા ચાહું બધું ખંડારથી. ૨૩

૫૬.

“સમાચાર જૈનૃપને કહયા. ખુશીથકી તે જૂપે લહયા,
 “ભલે કુંવર જોવાને શહેર, આવે, રથના સારી પેર. ૨૪
 “કરો નગરમાં માંછી ધુમ ધામ, મળે અશુભ વસ્તુ નહી નામ.
 “કોઈ આંધળા રોગી અંગ, હોસાં ડગરાં હોય અપંગ. ૨૫
 “રક્ત પિત્ત વાળાં જન હોય, દૂરકરો સુત જે નવ જોય.”
 પંથ સર્વ કીચોછે સાફ, જળ સીંચું નવ લાગે બાફ. ૨૬
 પુરવનિતાએ આંગણુલાલ, કર્યાં, સાથીઆ અખીલ ગુલાલ,
 પુષ્પ તોરણો ટાંગ્યાં દ્વાર, મૂક્યાં તુળસી કુંડાં ખંડાર. ૨૭
 જઘનઘાટ બીંતો પર ચિત્ર, ઉડે વાવટા કૈંક વિચિત્ર,
 પ્રતિમા પર ચોડયાં છે વર્ક, ચતુષ્કોણમાં ચળકે અમર્ક. ૨૮
 દેવ દેવીનાં મંદિર સર્વ શલુગાર્યાં જાણે મહાપર્વ,
 મોહક નગર તણો દેખાવ, અમરપુરીનો શોજ પ્રભાવ. ૨૯
 હોશવચાડી કંકીશંખ, વિદિત કયું શ્રીમંતને રંક.
 “હુકમ કરે એવો મહારાજ, મંગલ મય સૌદીસે આજ. ૩૦
 “અંધ પંગ રોગીને જુદું રક્ત પિત્ત પાટાથી બદ.
 “કોઈ ન આવે રસ્તા મહાંય, શખ લઇને કોઈ નવ જાય. ૩૧

“રાત સુધી નવ આળે પ્રેત, હુકમ ભૂપનો સર્વ સમેત.
સુદર નગર સુશોભિત કરે, “કપિલવસ્તુ” આનંદે ભરે. ૩૨

અગળેવાં ઘોળા અગવાન, રથમાં જોડ્યા અળદ જવાન.
રથાશ્વછે રાજ કુમાર, આવ્યા દર્શને લોક અપાર. ૩૩

નીચાવળીને લાગે પાય, પ્રગ્ન ઉરમાં હર્ષ નમાય.
સુદર વસ્ત્ર કરી પરિધાન, નાનાં મોટાં સર્વ સમાન. ૩૪

મુદિત વદન જન દરતા જાય, જોઈ કુંવર મન રાજી થાય.
“દિસે રૂડું જગ, સુખીયા સર્વ, વસે સંપત્તી મૂઝી ગર્વ. ૩૫

“નરનારી મુજ ભગિની ભાત, અધાં રહેશું નિઃસંતાપ?
“શું” મહેં ભણું કયું છે એહ, અચળ પ્રેમથી ચ્હાતા જેહ? ૩૬

“રમે ઉમંગે પેલાં આળ, કશી ન એતે છે જંગળ.
“કે” પ્રેમનુ એતે દાન, થશે શિશુને તેનું જ્ઞાન? ૩૭

“પેલા આળને લાવો અંહી, જેણે પુષ્પ નાંખ્યાં રથમહી.
“એસાડો એ મ્હારી પાસ, રથમાં કરતું ભણે વિદ્યાસ. ૩૮

“પ્રગ્ન આહાવીમાં કરવું રાજ, ધણું સુલભ સુખ દાયકકાજ.
“હું” આવે શું રંજન આમ, થાય સ્વછદે લોક તમામ? ૩૯

“અજગ દીસતું હર્ષ નિદાન, આગમ મ્હારું હર્ષ વિધાન.
“ધર ધરમાં પૂરાં અનપાન, યદિ હોયતો સુખ નિધાન. ૪૦

“પ્રકુલ વદન જન આહાવા હોય, નહી મુજને ચિંતા પછી તોય.
“રથ ચલાવ આગળ તું જાન, હજી મને જોવાનું મન ૪૧

દરવાજામાંથી રથ જાય, આતુર જન ટોળાં નવ માય.
રથ આગળ દોડે છે બણા, ફેંકે હાર ફેંકે પુલ તણા. ૪૨

વૃષની ચામડતા કેા પૂંઠ, મોઢક ધરે લઈ સંપૂર્ણ.
“જય જય થાવો રાજ કુમાર” લોક કરે છે હર્ષ પુકાર. ૪૩

જેમ જેમ આગળ રથ જાય, મંચલમય દર્શન સૌ થાય.
હતો એમ નૃપનો આદેશ, પડે ન દીકુ દુઃખકરલેશ. ૪૪

મંદાકાંતા.

ધીમે ધીમે થર થર થતા પાદથી હોડતોને
દેહે કાળો દિનકરતણા તાપથી તપેત થમને
કાટાં તૂટાં મળમય થયાં ચીથરાં અંગ ધારી
રાગ પુત્રે જર જર તનુ ત્યાં નિહાળ્યો ભીખારી.—૪૫

વસંતતિલકા.

દીર્ઘાયુ ભાર થકી પીઠ નમી ગઢતી
સાતી ઘણા રૂદનથી વળી આંખ ચેતી
પેઠો હતો શરીરમાં પણ કંપ વાયુ
જેથી જવાય સુખથી કદી ના ચલાયુ.—૪૬

ડાયાં વિષે પાણુ રહ્યો નવ દંત એક
કંપાયમાન મુખ બોલી શકે ન છં કે
આધાર દંડ વપુનો ધરી એક હાથે
મૂક્યો બીજો કમર દેશ વિષે અનાથે.—૪૭

તિસ્વાસ પૂર્ણ અતિ કષ્ટ થકી વહો એ
“હો દાન રાજન કંઈ તમને મળે જે
“વ્યાધિ ક્ષુધા વળી જરા થકી હું પીડાજી
“હા ! આજ કાલ મહી હું યમ થેર જાજી.”—૪૮

શિખરિણી.

બિચારો બોલે શું વધુ ? ક્ષીત છે કંઈ કંઈથી
વળી કાયા કંપે પ્રતિપળ મીઝે આંખ શ્રમથી.
છતાં, “કેં આપોરે મુજ ગરીબને ” એમ મુખથી
કહે રોતાં રોતાં કરતણ પ્રસારી દુઃખ થકી.—૪૯

વસંતતિલકા.

ત્યાં આસપાસ થકી લોક અનેક આવી, યાદ પ્રહાર કરી લિશ્કુકને ભગાવી

હોંસા દઈ કહ્યું “અલ્યા નજરે ન જોતો, શું? રાજપુત્ર! ટળને અહીંઆથી રોતો!”
સિંધાથી કિંતુ દઈ સાદ અધા જનોને, “છો, છો, હશે” કહી પુછે નિજ સારથીને.—૫૦

“દહે વળેલ મુખ શોક થકી ગ્રહેલો
“ને દુદ્દશા પરમ માંહી વળી રહેલો,
“જો છત્ર એ ખચિત છે નરદેહ ધારી,
“શું આમ જન્મ નર લે કદી કષ્ટ કારી?”—૫૧

ધંદવજી.

“હું આજ કે કાલ મહીં મર છું;” શું અર્થ એવું વદવા વિરે છે?
“એને મળે ના પુરતું શું ખાવા, બહાર અસ્થિ નિકળ્યાં દીસે છે!—૫૨
“વિપત્તિનું વાગ્યું શું પડ્યું છે, અનાથ લાચાર શરીર શિરે,”
જવાબમાં સારથી એમ બોલ્યો “સુજો કહું છું પ્રિય રાજવીરે.—૫૩
“આ માનવી વ્રહ્મ વધે ગંગાના, હતો દદાંગી સન એંસી પૂવે:
“તેજસ્વી નેત્રો સ્થિર કાય વાળો; હવે ખીચારો નવ કાંઈ જીવે!—૫૪
ચોરાદીયાં વર્ષ સુસી ગયાં છે, અમી બંધુ એ વપુ વૃક્ષમાંથી
શકિત હરાઇ તનની ગઇ છે, દશા વિભુદિ મનની થઇ છે.—૫૫
ખૂટી ગયું તેલ દીવા મહીં જ્યાં, બળે થઇ દીવટ કૃષ્ણ તો ત્યાં.
રહ્યું સહ્યું જીવન જે ધરે એ, ખરે ભૂખતા તનખા સમું તે.—૫૬
દીવો પ્રકાશે અતિ અંતઃકાળે, મનુષ્યનું આયુષ એજ ચાલે.
તેમાં તમે કાળજી કેમ ધારો” પછી કુમારે કીધ પ્રશ્ન સારો.—૫૭
“શું અન્યકોને વળી આમ થાશે? જરા થકી મસ્ત બધાય થાશે?
કે આ બિચારા સરખી દશાના, ધણાજ થોડા જગમાં થવાના?”—૫૮
“હે દેવ એની વચના થશે જે, ખરે ગાંત એવીજ સર્વની તે!—
પુછ્યું કુમારે પછી સારથીને, જીવ કદી હું ચિરકાળ રહીને,—૫૯
મહારી વળી એજ દશા શું થાશે, થશેાંધરાને પણ એજ સ્હારો
ગંગા તથા ગાંતમી પ્રભુતીને, થશે વિપત્તિકર *ખાપીલીએ?” ૬૦

* સુધાવરણ.

“હા દેવ” એ ઉત્તર સારથીએ, “ચાલો હવે ઘેર કહ્યું કુમારે.
“ધાયુ” નયે દર્શન આમથાશે, દુખી જનોનાં દિલ આ દુખાશે.” ૬૧

વિચારમાં શોક નિમગ્ન મુદ્રા, પાછો ફર્યો છે મનમાંહી તંદ્રા,
મહેલે જઈ ભોજન નાહી કીધું, ફળો વિષેથી નવ એક લીધું. ૬૨
વિચારમાં લીન નશબદ બોલે, નાચે નટી આંખ જતાં નખોલે

શાહૂલ વિહિટીત.

સ્વામિને દુખ શું થયું નવ વદે એવા વિચારે કરી,
બોલી ત્યાં પતિ વત્સલા યશધરા, નેત્રો જળેથી ભરી,
પીય પાસ પગે પડી; “જીવનના આધાર શા કારણે,
“શોકા વિષ્ટ દિસો તમે પ્રિયપતિ દાસી જતી વારણે. ૬૩

“મહારો શો અપરાધ છે મુજ મહી ઉડી ગયું સત્વ શું!
“એવું શું દુઃખ છે અતિ કઠણ જે હું નાવિદારી શકું!
“જ્ઞાતી શોક મને થતો જળતણી ધારા સમી જાંદગી,
“જેતામાંજ વહી જશે નવ જરા કાંતી થઈ છે સગી. ૬૪

“થેશું આપણુ વૃદ્ધ નિર્બળ અને ઉડી જશે તેજ આ,
“ને આ પ્રેમ યુવા તણો રસ ભર્યો ઝાંખો થશે સહેજમાં,
“જ્ઞાતી આપણુ બેયના અધરનું તાળું કરી ખાંધીએ,
“ભાવી જીવનને યદિ પ્રણયનાં સૂત્રો થકી સાંધીએ. ૬૫

“તોયે કાળ મહાન કર બળીયો બેને વીખૂટાં કરી,
“મહારો પ્રેમ તથા અનંગ રસ, ને, લાવણ્ય ત્હાડું હરી,
“પેલું લાલ ગુલાબ નિર્જીવ થઈ, જેવું પડે છે ખરી,
“લેશે પ્રાણ કૃતાંત બેઉ જણનાં, હૈયે દયા ના ધરી. ૬૬

સુગંધરા.

“દેવી એ મહે વિચાયું, જીવતર તરલું, વારિના ખિંદુ જેવું,
“જેતાં જેતાં નિહાળ્યું, નગર સફરમાં, વિશ્વઆ સિંધુ જેવું;

“હૈયું મ્હારું ભરાયું, થરથર ધડકે ખ્હીકથી કાળ કેરી,
“શોધું”હું માર્ગ સાચા સરલ પ્રણયનો ઝીતવા * દુષ્ટ વેરી. ૬૧૭

વસંતતિલકા.

સિદ્ધાર્થ નિશ્ચય કરી હરવા કૃતાંત
નિદ્રાવિહીન સુખહીન રહે અશાંત;
તે દીન ભૂપ રજની ભર સ્વપ્ન જીવે
ચિંતા કરે દુઃખ ધરે સુખથી ન સુવે.—૬૮

*

*

*

મંદાકાંતા.

પ્રેલું સ્વપ્નું સુરપતિ તણે વાવટો છે રૂપાળો,
તહેમાં મોટું દિનપતિ તણું ચિત્ર સુન્નેરી ભાળો;
એકાએકી પાણુ; અનિલને ત્યાં થયો છે અપાટો,
રાણી નાંખ્યો ખજરજ વિષે વાયુનો એ સપાટો.—૬૯

છાયા ટાળું નગર દરવાજા મહીથી પતાકા,
લેને ચાલ્યું તરત પૂરવે; તે પછી હાથી પાકા;
દંતી મોટા અતુલ બળીયા, જે ધરાને ધુળવે,
સાથી પ્રેલા ગજપર થઈ સ્વાર સિદ્ધાર્થ આવે.—૭૦

ત્રીજે સ્વપ્ને રથ ઝથઝથે અશ્વ છે ચાર જોડયા,
ખંખારીને, ધવલ ધુમના નાસિકામાંથી ઘોડા,
કાઠે ગોટા, વદન નિકળે શીલુના ઉમ્ર + પોટા,
રાજા જીવે નિજ કુંવરને હાંકતો વાજ મ્હોટા.—૭૧

ચોથે જોયું ફર ફર થતું ચક્ર રત્ને જડેલું,
કાયાં જેમાં અજબ હરફે પૈંડું હેમે મહેલું.

- (૧) × ઉચું નીચું ચકર ફરતું રંગ જુદા ખતાવે.
(૨) * અગ્નિ જવાળા અવર પલમાં થાય સંગીત ભાવે.—૭૨

(સ્વપ્ન પાંચમું)

રસ્તા વચ્ચે ધમધમ થતું જોયું મ્હોટું નગારું,
લેને હસ્તે નિજસુત ગદા મારતો એમ ધાયું,
પૃથ્વી ડોલે ગગન ગરજે નાદ ગંભીર થાયે,
ખીયે રાજા હર હર અરે સ્વપ્ન જોયું ન જાયે.—૭૩

છટ્ટે સ્વપ્ને ભુરજ નલમાં પોંચતો ત્યાં દિસેછે,
જેથી તેનું શિખર જલધીથી છવાયું દિસેછે.
તેની ટોચે નિજ કર ભરી રત્ન સિદ્ધાર્થ નાંખે,
ચારે બાજુ ધન વરસતો પૂર્વ જોયો ન આંખે.—૭૪

હીરા મોતી, મણી વરસતાં ને પડેછે પ્રવાળાં,
દોડી દોડી જગત સઘળું વીણતું તે રૂપાળાં;
કિંતુ આવ્યું અરર કપરું સાતમું સ્વપ્ન ખોટું,
હા હા થાતું, કરણ પડતું લોકનું રોવું મ્હોટું.—૭૫

ઢાંકી મ્હોટું કસ્તૂર વડે, ખાંધ બાની પીછોડી,
મ્હોટે સાદે રૂદન કરતા, જાય છે વસ્ત્ર હોડી;
ઓરે ઓરે વદન વદતા, ડાઘુના વેશવાળા,
રોતા રોતા, પડજન જતા, ભૂપતિએ નિહાળ્યા.—૭૬

*

*

*

જેથી બાવા નિપુણ વિરલા પડિતો માધ, તંત્રી,
સૌને પુછ્યું પણનવ કહે રાયને કોઇ મંત્રી;
“આવ્યા મ્હારે દિવસ દુખના, કામ શું છે તમ્હારું?”
“જોયા જોયા, કુપિત વિધિએ મોકલ્યાં સ્વપ્ન મ્હારાં,—૭૭

૧ × નીચેનાં છ લુપ્તરૂપ દશાવસ્થા નેમિક્રમેણ.

૨ * ક્વચિદ્ બોલિત્ વાક્યં ક્વચિદ્ પિચ હાહેતિ રુદિતં.

ઉપનિષદ.

અરિષ્ટ આ સૂચન ભૂપતિને ખરે ખરું સ્વપ્ન વિષે થયું છે,
સ્વપ્નાં તણો મર્મ કળે ન કોઈ, અરે વિધાતા! શિર શું લખ્યું છે?—૭૮

અહોવું વિચારે મનશોક ભારે, પુરી વિષે લોક બધા ફરેછે;
એવે પધાર્યા નગરે તપસ્વી, રાજ તણો શોક કહે, હરે છે.—૭૯

રૂદ્રાક્ષ હસ્તે મૃગયમ્ કંથા શરીરમાં વૃદ્ધ મુની ધરે છે,
તે કોણુછે એ નવ કોઈ જાણે, વિચિત્ર મૂર્તિ જન એ ખરે છે.—૮૦

સાધુ કહે, “ સાંભળ તું નરેશ, દુઃખી થતો ચિંતનથી ન લેશ.
અહો મહાધન્ય કુટુંબ ત્હારું એથી નથી કો જગમાંહી સારું.—૮૧

અરેમહારાજ યશસ્વી ત્હારો, થશે મહાભાગ સુપુત્ર પ્યારો.
કીર્તિવડે ભાનુ વિહીન તેજ, પરાક્રમેથી કરેશેજ એજ.—૮૨

આ સાત સ્વપ્નો સુચવે સુચિન્દ, એ હર્ષના કારણ થાન ખિન્ન.
પહેલે ધ્વજા છેદન ઇન્દ્ર કીધી, એ સૂચવે ધર્મ થશે વિભિન્ન.—૮૩

જેયા બળી જે દશ હાથી ભૂપ, તે જ્ઞાનનાં સાધન છે અનુપ;
સિદ્ધિ બળે સૂત તજી અવિદ્યા, અજ્ઞાન સંહાર કરી સુવિદ્યા,—૮૪

ફેલાવશે સર્વ જગે, વિજેતા થશે ખરા સત્ય તણો સુનેતા.
ધુળવશે એ ધરણી બધીને, વિદારશે દુષ્ટ કુચ્છિને એ.—૮૫

જેયા વળી અગ્નિ મુખાશ્વ ચાર, તે જાણવા સદગુણ છે અપાર.
કુમારને નિર્ભય દાન દેશે, ચિંતા અને સંશય નાહી રહેશે—૮૬

સુવર્ણનું ચક્ર ફરી બતાવે, સંસારનો છે ક્રમ એ જણાવે.
એ ચક્રને ફેરવશે કુમાર, માયા તણો એ હરશેજ ભાર—૮૭

મહાન જે ઘોર નૃદંગ નાદ, દર્શાવતો જ્ઞાન તણો પ્રભાવ.
જે રીત ડંકો જગમાં વગાડે, મુણો મહારાજ પ્રપુલ્ક થાવ—૮૮

આકાશમાં જે ગદ જાય ઉંચે, એવી મહત્તા ઉપદેશ પહોંચે.
અખૂટ ભંડાર ભરેલ જ્ઞાન, તે રત્ન વર્ષા સમજો સમાન.—૮૯

જેલું રહ્યું રૂઢન પડ્ડનોતું વિશ્વંસ પાખંડી અધર્મીઓતું.
આનંદ માનો મનમાં નરેશ, આ સાંભળીને કરશે ન કલેશ.—૯૦
પૃથ્વીપતિના કરતાં સુભાગી, કુમાર છે, થાય ભલે વિરાગી.
ભલે ધરે ધારણ અંગ કંથા, ઝરી પટોળાં-ધર એલ વંદા.—૯૧
(એને વંદ કરશે)

“આ સ્વપ્ન છે સાત થયાં ત્હને જે, ખરાં થશે આ દિન સાતમાં તે,”
પત્ની નમસ્કાર કરી, વિદાય મુની થયા, વિસ્મય થાય રાય.—૯૨
નૃપે કહ્યું “બક્ષિસ સારી આપો, દરિદ્રનું સર્વ દારિદ્ર કાપો.
કહે સમાચાર બધા સિપાઈ, મળ્યા ઝૂળી મંદીર મોમ માંહી.—૯૩
હમે ગયા શોધ કરી બધે ત્યાં, પત્તા મળ્યો તોપણ દેવના ક્યાં.
ઉત્ક ક ત્યાં વૃદ્ધ હજી ઉડે છે, દેવો કદી દર્શન આમ દે છે.—૯૪

*

*

*

મંદાકાંતા.

સૂણી મ્હાવું નરપતિ ઉરે ખેદ આશ્ચર્ય ધારે,
આસા કીધી “દિન દિન નવા રંગથી રાજી ભારે;
“રાખો એને મદનસદને, યોગ માર્ગે ન જાયે;
પહેરા મૂક્યા અવર પણ તો, ભાવિ મિથ્યા ન થાયે.—૯૫

૫૬.

દિલ પાછું કંવરતું ક્યુરું, દુનિયા જોવાને મન ક્યુરું;
જીવન જે રૂકું દેખાય ખરી મજા શું છે તે મ્હાંય!—૯૬
સુખનાં મોજાનો વિસ્તાર, ક્યાં સુધી! કેવો સંસાર!
સદા વહે શું સુખનો ઝરો, કાળ રેતીમાં અટકે ખરો!—૯૭
આમ વિચારી વહે કુમાર, “પૂજ્ય પિતા મુજ કર્ણાગાર!
“ફરી જોવાઘો મુજને શહેર, સંતોષ પામી આવું ઘેર.—૯૮
“મુજપર કર્ણા કરી અપાર, હુકમ ક્યો આપે તે વાર.
“લોકોએ શણગાયું પૂર, રાજી કરવા મ્હાર જીર.—૯૯

- “સર્વ વસ્તુ સુંદર દેખાય, દુઃખશોક દર્શન નવ થાય.
 “આથી ઉત્સવ લોકે કર્યો, સુખી સર્વ જ્યાં જ્યાં હું ફર્યો.—૧૦૦
 “છતાં મ્હને કેં થયોઆલાસ, દુખનો; જેથી રહું ઉદાસ.
 “નિત્ય-જીવન આવું રસ ભર્યું, નથી, તાત! એ નિશ્ચે કર્યું.—૧૦૧
 “કરં યાચના તેથી ગુરૂ, જોવાદો જગ સારં પુરં.
 “વસે સદા નર જગમાં જેમ, પેટ ભરે ને ઉછરે કેમ.—૧૦૨
 “કરે વૈતરં વતેં કેમ, મ્હારે તે જોવાનો નેમ.
 “માટે આરા આપો રાય. જાણુ નહીં જાવાની થાય.—૧૦૩
 “જમ એકલો નિરખી સર્વ, સંતોષે આવું વિણુ ગર્વ
 ભૂપં કહે “ભલે તુંજ, તુજ મન મનો સુખિયો થા.—૧૦૪
 પછી કહે મંત્રીને રાય, “કદાચ આમાંથી શુભ થાય.
 “પ્રથમ વસ્તુ નિરખીને બાજ, ચમકી ઊઠે ખડીકે લાજ. —૧૦૫
 “છતાં છેવટે છુટું છેક, સુખે ફરે એ અચરજ એક.
 “તેમ કદી આ બીજીવાર, સુખી ફરેથી થાય કુમાર.—૧૦૬
 “ભલે જાય એ કાલે ખડાર, કહેજો મને પછી સૌ સાર.”

વસંતતિલકા.

સિદ્ધધર્થ જાય મનમાં થઇને પ્રસન્ન,
 બીજે દિને નગરમાં નિજસાથ જન્ન;
 વ્યાપારિ હોય ત્યમ વેશ કર્યો કુમારે.
 મ્હેતા તણાં કફન સારથી અંગ ધારે.—૧૦૭

લોકો વિષે વિચરતા ફરતા બધેને,
 જોતા બધું નગરને વદતા જનોને;
 દુટે પડ્યું જગત આ સુખ દુઃખકારી,
 મધ્યાન્હરે રવી તપે નંભમાંહી ભારી. ૧૦૮
 રોગાનથી ઝઘઝઘે પુરનાં મકાનો,
 સામાન સર્વ ભરપુર ભરી દુકાનો;

બેઠા મહાજન સમસ્ત પલાંડી વાળી,
ને મૂલ્ય કાજ કરતા જન ગાળ ગાળી. ૧૦૯

“ઓછી કરો હઠ અલ્યા” કંઈ જુમ પાડે,
ધીમે જતા બળદીઆ બળીઆ અરાડે;
ગાડાં તણો ગડગડાટ ધણોજ થાયે,
કાને પડ્યો શુકન ત્યાં નવ સંભળાયે. ૧૧૦

ને પાલખી લઈ ખભાપર બોધ ગાતા,
દેખાય આ તપ વિષેજ હમાલ રાતા;
માંખી અસંખ્ય હલવાઇ દુકાન ઉડે,
નાદાન બાલક બધાં રમતાંજ કોડે. ૧૧૧

કૂપે થકી જળ ભરી ગગરી મૂઢીણી,
માથે મૂકી જઘનભારનતા તરણી;
ધીમે પજે મલકતી જતી ઉત્તતાંગી,
ઉંચા નીંચા પ્વય નિતંબ કરી કૃશાંગી. ૧૧૨

કો સાળ પાસ વણુતા, દળતા વળી કો,
કો સોય લેઇ સિવતા, ઘડતા વળીકો;
શાળા વિષે શિશુ ગુરૂજન પાસ મંત્ર,
ટોળું વળી ઉચરતા નિતિધર્મ તંત્ર. ૧૧૩

લીલાં ગુલાબો વળી કેશરિ રંગ વાળાં,
રંગારી વસ્ત્ર સુકવે ચળકે રૂપાળાં;
સૈનિક હાલ તલવાર લઇ ફરે છે,
ને ઉંટ ઉપર રખારી ધણું ભરે છે. ૧૧૪

છે બ્રહ્મ, ક્ષત્રીયબળી, ધનવાન વૈશ્ય,
જોયા વળી ગરિબ શુદ્ર કરેજ, દાસ્ય;
પેલો મદારી ડમરૂ પિપુડી વગાડે,
ગદ્ગદ કરે, મન હરે, અહિને રમાડે. ૧૧૫

વાજાંત્ર ઢોલ શરણાઈ અનેક વાગે,
આવે નવીન વધુને લઈ રંગ રાગે,
શ્રીમંત સાજન બધું ગજ અશ્વ સાથે,
તાંબુલ શ્રીફળ તથા ઝૂલ લેઈ હાથે. ૧૧૬

સાગંધ ચંદન લઈ કર પુષ્પ માલા,
નૈવેદ્ય થાળ પીરસી જતી એક ખાલા;
“થાવો પ્રસન્ન અપરાધ ક્ષમા કરીને,
“હે દેવ ! પાવન કરો નિજ કિંકરીને. ૧૧૭

“દાસી અનાથ. જગનાથ ! ઘણું નમે છે,
“હૈયું હવે પશુપતિ ! પતિમાં રમે છે.
“હેલા વિદાય કરજો મુજ સાસુ જાયા,
“લક્ષ્મી વરા! વળી ચહું સુત, દેવરાયા.” ૧૧૮

જોયા સુતાર કડીયા વળતા કસારા,
ટીપે, ધમાધમ, કરે જળપાત્ર સારાં;
જોયાં અનેક વળી મંદીર દેવ દહેરાં,
કિલ્લા, દિવાલ, સરિતા, પુલ, માર્ગ સારા. ૧૧૯

શાફૂલ ચિકિટીત.

એવે એક ગરીબ વૃદ્ધ દુખીયો રોગી અતિ કંપતો
ચાહાંને ગડગૂમડાં મય તનુ ત્રાસે નહી જંપતો;
રસ્તા આગળ આર્ત રૂદન કરી બોલ્યો, “અરે ભાઈકો !
“આવો હાથ ધરો, જરા મદદ દો, નહૈતો મરું આંહીજો.” ૧૨૦

✓ વ્યાધિ અસ્ત અસહ્ય દુઃખ દરદે ખેંચાઈ ચક્ષુ ગયાં,
ટીપાં શ્વેદ તણાં ભવાંપર બધાં શીતેં ઠરી છે સ્થયાં;
મ્હોડે હાંફ ચડી ગઇ, કુશ ગ્રહી ઉઠે ફરીથી પડે,
આવ્યા તમ્ભર એટલે થયેથી ઓરે કરીને રડે.—૧૨૧

દોડીને દુખિયા કને ગરિબનું માથું સ્વહસ્તે લઈ
બોળામાં કર ફેરવે શિરપરે આશ્વાસ શાંતિ દઈ.

“બ્રાતા શું દુઃખ થાય છે ક્યમ રહે?” સિદ્ધાંત પૂછે છે “અરે!”

“શાથી અમ પડી ગયો વદસમે તું શોક શાથી કરે?”—૧૨૨

ખોલ્યો જન “પ્રભુ ભયંકર થયો છે ભોગ એ રોગને,

“અહેતાં જીવન તત્ત્વ નિર્બળ થયાં” “કર્મો તણો યોગએ;”

“પહેલું એક રૂધીર જે નિયમમાં બેઠું શિરાના વિષે,

“કદે છે ઉકળાટથી જવરભયુ” અગ્નિ સમું તે દિસે.—૧૨૩

“હયું જે નિયમાનુસાર ઉછળે પહેલાં હવે તે થયું,

“વાગે જેમ મદંગ ખેસુર કદી ધીમું કદી આકર;”

“દીલાં આંતરડાં થયાં ધનુષની દોરી (જેમ) સરી જાય છે,

“શકિત કમ્મર, પાદ ગદર્ન ગયે અહાવી દશા થાય છે.—૧૨૪

“દર્દી આ જન છે પ્રભુ શરીરમાં અહેને ચઢી આંકડી,

“કાંતિ હર્ષ યુવા તણાં વહી ગયાં થે છે દશા રાંકડી;

“ખેંચાતાણુ કરી પ્રયત્ન ઉઠવા એ દેવ જીઓ કરે

“દુઃખે દાંત દબાવતો નયનના ડાળા બળે ને ફરે.—૧૨૫

“લે છે શ્વાસ હવે ગળું ધૂમધકી જાણે રૂંધાઈ ગયું,

“જાશે એ યમરાજના સદનમાં આયુષ્ય પુરું થયું;

“પરં કાર્ય થશે હવે શરીરમાં એ દર્દીના રોગનું

“સ્નાયુ સર્વ તુટી જશે નવ રહે કે બાન સંભોગનું.—૧૨૬

“જવા હો, નવ છેડશો, વળગશે અહેને પ્રભુ આપને,

“એવી રોગ, “છતાં દર્દ ધિરજ તે દર્દી પરં તાપને,

“ખોલ્યો રાજકુમાર “શું અવર છે અહેવા મણા માનવી?

“અહિંદુ પલ્લ પ્રાપ્ત થૈશજ દશા”! “સણો” કહ્યું રાજવી.”—૧૨૭

“એવા રોગ અતેક છે જવર તથા ખાંસી અને ગૂમડાં,

“વાયુને વળી રક્તપિત્ત ક્ષય ને રોગો તણાં જાથડાં;

“મૂર્છા, હાંક, મસા અને પ્રદર એ નાના વિધિ દર્દ છે,

“એનો ભોગ થયો નહી જીવનમાં એવો ન કો મર્દ છે.—૧૨૮

“અંધા સર્પ સમાન દર્શન વિના આવી ડસે વપાધિએ,
 “ચિન્તો ચોર લપાય છે, વન તણી ઝાડી વિષે, આધિએ.
 “એકાએક કુદી પડે, તડિતની પેઠે હરે પ્રાણને
 “રોગો રૂપ અનેક ધારણ કરે એ દુષ્ટ છે જાણને.—૧૨૬

“સૂવે ના જન કામ નિર્ભય થમ ? “ના દેવ કામ નહી.”
 “રોગો દુઃખ ઉપાધિ કલેશ ખમતાં આયુષ્ય જાયે વહી, ?
 “શોકથી મન ખિન્ન છિન્ન તન આ થાશે જરા આવશે
 “આવા ત્રાસ ભર્યા ભુરા જીવનનો શો અંત એ લાવશે ?—૧૩૦

“અંતે છે અવસાન સર્વ જનનું કા રોગના ભોગથી,
 “મૃત્યુને વશ થાય છે નર ઘણા ખીગ્ન જરા બેગથી:
 “એવી રીત અનેકધા હરસમે મૃત્યુ ખરે થાય છે,
 “પેલા લોક ઉપાડી ખાંધ લખને આ મૂઠું જાય છે.—૧૩૧

“રાંખોલો ભઈ રામ રામ” વદતા આફંદ કતાં હતા,
 સ્કંધે ધારણ પ્રેતને કરી નદી તીરે બધા તે જતા:
 ચાલે આગળ એક હસ્ત લખને અગ્નિ ભરી માટકી,
 ખોડે મસ્તકે ડાબુ સર્વ રડતા આવ્યા ધરી હાંકી.—૧૩૨

અસ્થિ અકડ થૈ ગયાં કૃશતલું લાંબા કર્યા પાદ છે,
 ડાચું તો મરડાયલું પડી ગયું નિસ્તેજ ખે આંખ છે:
 દીસે દંત બિલામણા મુખપરે રાતો પિળો રંગછે,
 જાયું ખૂબ ગુલાબને હબદથીએ પ્રેતનો ઢંગછે—૧૩૩

આવ્યા સૌ ચકલા વિષે શય લખ ત્યાં શીશને ફેરવ્યું,
 મ્હોટી ધંધનની ચિતા ખડકીને તે કાષ્ટમાં સેરવ્યું;
 શંખા સુંદર આ કદી નવ થતો નિદ્રા તણો ભંગ જ્યાં
 પીડે શીત નહી જરાય જનને છોને પડે નંગ ત્યાં.—૧૩૪

કીધો સત્વર અગ્નિ ફાહ શખને ચોખંડ કેવું બળે,
 સાંધા ચોમડી હાડ માંસ સધળાં તાપે તપીને અગ્નિ;

એનો આખર પંચ તત્વ તનનાં એકેક માંડી મળે
અહેનું જીવન કાર્ય પૂરણ થયું રોવા થકી શું વળે?—૧૩૫

“અહાવો અંત મનુષ્યનો જગતમાં”! “હા દેવ અહેવો ખરે.”

“જન્મ્યા જે નર તે બધા મરણના થાશે પ્રભુ ભોગરે.

“આણું પીણું કુદી” હસી પ્રણયમાં ગાળી સુખી જીદગી,

“બહાણું જીવન જેલને વિષય સૌ સેવ્યાછ જીવ્યા લગી.—૧૩૬

“આવ્યું શું અણચિંતવ્યું પવનનો એ શું સપાટો વળી

“જાણે કાણ! હશે કદી લથડિયું આવે ગયો છે પડી;

“વારીમાં વિષછે ભળ્યું અહિતણો નહેતો હશે ડંસળો.

“કયાં તો મિલ્લસ વેતનું શરગયું કીધોજ વિધ્વંસતો.—૧૩૭

“ઉંચેથી નળિયું પડ્યું શિરપરે, વ્યાપી ગયું શીત કે,

“અહેના કક અનેક કારણ થકી પૂરી થઈ જીદગી;

“પ્રાણી એહ મરી ગયો દુખ ક્રુધા આનંદ ભાળે નહી,

“અહેને ચુબન અગ્નિદાહ સરખાં રીઝે નખાળે નહી.—૧૩૮

“અહેનું માંસ બળે છતાં નવ લહે દુર્ગંધ પોતે જરા,

“આવે નાંહી સુગંધ ચંદન તરે જેકે મુકયાં છે ખરાં;

“જાડો એ રસના થઈ, શ્રવણની શક્તિ જતી છે રહી.

“ચક્ષુ તેજ વિહીન; રૂદન સગાંનામાં વળે કે નહી.—૧૩૯

“દીવો તેલ ખુટી જતાં જીવનનો હે દેવ હોદ્દા ગયો,

“જાણે પિંજર રૂપ આ વપુ મહીથી હંસ ઉડી ગયો;

“બહાણું જે તન જાળવ્યું જતનથી તેયે ન કામું થયું.

“અહેમાં જાંતુ અનેક કોડ પડશે જાયે ન એ સંધ્યું.—૧૪૦

“અહેવો છેવટ અંત આ જમ વિષે રાજા અને રંકનો,

“સારાને નરસા ધની ગરિબકે અજ્ઞાત ને +પંકનો;

“કહે છે એમ શર કરે વળી ફરી પ્રાણી બીજી જીદગી,

“એનાં એજ પીડા વિયોગ સહવાં હમેશ જીવ્યા લગી.—૧૪૧

અક્ષુ મેય કુમારનાં જળ હજે સ્વર્ગીય અક્ષુ ભર્યાં,
દૈવી પ્રેમ અને દયા મય, નભે, ભૂમંડી નેત્રા કર્યાં;
આકાશે અવનીચદ્રી, નભચક્રી, પૃથ્વી વિષે જોય છે,
સંસ્કારો ગત જન્મના સખળથે સ્નેહે થકી રોય છે. ૧૪૨

જાણે કેંક જતું રહ્યું, ગત થયું, પાછું થશે પ્રાપ્ત જે,
જે જોયું વળી જાણિતું નિકટતું આનંદની વાત જે,
આત્મા તેહ સમાધિમાં અનુભવે, એવું રહ્યું વાર કે,
ખોલ્યો ત્યાર પછી કુમાર પરમાનંદે પ્રકૃતિલત થે. ૧૪૩

એવો પ્રેમ અવર્ણનીય મુખની કાંતિ વિષે ભાસતો
આશા ઉચ્ચ મનોરથો મય રવો સિદ્ધિધર્મ ઉચ્ચારતો.

“દુઃખીઓ જગ આપડા જન બધા જાણ્યા અજાણ્યા ત્હમે !

“ મયા જળ વિષે ફર્યા મરણને પીડા તમોને દમે ! ૧૪૪

“ જાણું જીવન વેદના અનુભવું છે કેટલી કારમી,

“ મિથ્યા ભોગ, મઝા બધી પરિણામે આનંદ સંહારિણી;

“ સારાને નરસા સહ વિષય છે આખાતથી વૃદ્ધના,

“ ખોટા, ક્ષુલ્લકતા ભર્યાં, દુખ ભર્યાં, એ ભોગ છે અંધના. ૧૪૫

“ અંતે સૌ ઉપભોગ દુઃખદ થતા, તારણ્ય પૂટે જરા,

“ સાચા પ્રેમ વિષે વિયોગ, જન સૌ જીવી મરે છે ખરા !

“ આવે છે અવસાન બાદ બળતી એવી બિજી જીવંતી,

“ નાંખે ચક્રકરમાં અને પુનરપી એવુંજ જીવ્યા લગી. ૧૪૬

“ ભૂલ્યો હું પણ મોહજળ મુજને એતો ફસાવી ગઇ,

“ જેથી જીવન લાગતું સૂખ ભયું ચિંતા ન થાતી કંઈ;

“ જાણે સૂર્ય પ્રકાશમાં નિરંબધિ વિશ્વે વહે છે ઝરો,

“ નાચે મૂર્ખ તરંગ, અંત ઉદધિક્ષારે મળે તે ખરા. ૧૪૭

“ કિંતુ આજ ચિત્ત છે જ્ઞાનિકા જેણે મ્મો અંધ હું,

“ નહેવા ખામર પ્રાણિયા ગરિબડા લાચાર તેવો છબી.

“ પાં બ્રમ છતાં સુણે નવ કંઠ દેવો કરે કાળજી,
 “ શોધું શુદ્ધ ઉપાય સર્વ દુખનો આશા મ્હને છે દણ. ૧૪૮

મંદાકાંતા.

“ દેવો પોતે બલહીન થયા ને કરેછે અપેક્ષા,
 “ આહેછે તે મદદ નહિ તો શે કરેછે ઉપેક્ષા;
 “ મ્હારં આલે રૂદન કરવા તો દર્શી કાઠને ન્હા,
 “ તારં જ્ઞાને સફલ જીવવું હું કૃપાલુ, કરં, થે.—૧૪૯

“ બ્રહ્મે પોતે સરજન કયું વિશ્વમાં દુઃખશાને!
 “ શક્તિમતે કયમ નવ લહે લોકની બ્રમ કાને?
 “ ધારં કયાંતો શિવ અશિવછે સર્વ શક્તિ નહીતો,
 “ આલો જોયું જગત પુરતું નાંહિ મન્દા રહીજો.”—૧૫૦

વસંત તિલકા.

સણી વૃતાંત મહિપાલ થયો ચક્રીત,
 “ પહેરો કરો ત્રણગણો કહું છું ખચીત;
 “ બીડ્યાં કમાડ કરજો સજી દીન રાત
 “ સ્વપ્ના તણો સમય થાય બધો સમાપ્ત.—૧૫૧

સર્ગ ૪ થો.

ગૃહ ત્યાગ.

પુષ્પિ તાઆ વૃત્ત.

પણુ અવધ થઇ વ્યતીત જમારે, નરપતિ સૂત કયુ^૧ પ્રવાણુ ત્યારે,
રૂદન સદન માંહી થાય ભારે, નૃપ ઉરમાં પુરલોક શોક ધારે. ૧

*

*

*

સુખકર ઋતુરાજ શ્રીષ્ઠ આવે, હિમકરનાં કર શાંતિદે સુભાવે,
પરિમલ મધુરો અશોક દેહે, તરૂંલ આગ્ર રતાશ ચિત્ત લેહે. ૨

નરવર રઘુ નાથ જન્મ આવે, મનહર ચૈતર માસ નામ કહાવે.
સકલ મુદિત વિશ્વ થાય આજે, સફલ ધરા રઘુનંદ જ્યાં વિરાજે ૩

મધુર અનિલ મંદ મંદ વાયે, નવતર રંગ તરંગ વારી થાયે.
નગશિશ થકી વાયુ સંચરે છે, બરફ સમે પરિતાપને હરે છે, ૪

ઉદિત નલ વિષે થયે શશાંક, હિમગિરિનાં શિખરે ચઢે મૃગાંક.
ગિરિશિખર માંહી પ્રકાશ પાડે, ધનત મને શશિ કંદરેથી કાઢે ૫

પતિ ગગન વસે યદી નિશાનો, જગ જનને ભય અન્ય હોય શાનો?
નિરભય જગસર્વ ઉંધ શણ, સ્વર પડતો નવ એક કયાંય કણુ^૬ ૬

અગર નર જણાય કોઈ અતો, નમર સિપાઈ મુખેથી શબ્દ થાતો;
પ્રતિવચન વદેજ રાજ ભક્ત, નહિતર આપ નહી જવાં સશક્ત. ૭

દમ દમ કરી દોલ દાંડીયાઓ, શહર વિષે ફરતા વગાડતા જો.
ઉપવન, તરૂં, ખેતરે, કસારી, કિલ કિલ નાદ કરે અતીવકારી. ૮

કદિ કદિ અરણ્ય શૂંગાલ ઘોરું, પલ પલમાં છટ શ્વાન આંખ ખોલે.
ભુવન, કુંવરનું મહાન શોભે, સુરમણિનું મન રહેજ જોઇ લોભે. ૯

સ્ફટિક રચિત ભીંત ત્યાં પ્રકાશે, કાંઈ કાંઈ આરસ સાથતા ઉજશે.
મનહર લલના ઉઘે મહેલે, મુખમણી પર ચંદ્ર રશ્મિ ખેસે. ૧૦

કુંવર સદન સુંદરી નિહાળી સુરવનિતા નજરે જાણાય કાળી.
 અધિક અધિક મોહ કાંતિવાળી, સહિ પ્રમદા ચડતી જતી રૂપાળી. ૧૧
 ઘડીભર મન ઉત્તમાંગી એક, અવર પળે નજરે પડે અનેક.
 કુંદરત તણી આ અનેરી વાડી, સુમન રૂપે ઉગતી અનેક લાડી. ૧૨
 નવતર તરણી વડે ભરેલું, અકલ કલામયા આ દયુ' ઘરેલું.
 નિજકર થકી અલ્પ દેવ સોતી, નહિતર ભૂપણ્યશકિત હોય કાંતી? ૧૩
 નિરભય લલના પડી યિજાને, શિશવદના હતી ભિન્ન ભિન્ન સ્થાન.
 અવયવ અરધાં દિસે ઉઘાડાં, મૃદુ મૃદુ સુંદર અન્ય હોય ઘાડાં. ૧૪
 શિરપર ભરી કામ ફલવાડી, કનક તણા ધરી ચાક અન્ય લાડી.
 ફર ફર કુંઠ શ્યામ થાય કેશ, મનભર મોહક અંગના સુવેશ. ૧૫
 રમત ગમતમાં કરી વ્યતીત, દિવસ, નિશા સુખ આપતી અતીત
 વિધિવિધમનરંજ સ્વપ્ન આવે, સ્મરણ અનંગ અનંત ચિત્ત ભાવે. ૧૬
 દિન ભરવનમાં વિહંગ ખેલે, કમલ મુખી ચપલા રમે મહેલે.
 મધુર મધુર ગાય જેમ પક્ષી, તદ્વિધ સંગીતમાં કુરંગ અક્ષી. ૧૭
 ભરપુર સહિ દીપ ઉચ્ચ તેલે, મધ્ર મધ્ર સુંદર થે રહ્યું મહેલે.
 ઝમક ઝમક મંદ તે પ્રકાશે, મૂખ જાણે કિંચિત કામિનીની ભાસે. ૧૮
 પયધર પ્રમદા તણાં ચડે છે, પ્રતિ પલ શ્વાસ લઈ ફરી પડે છે.
 અધર કમલ પત્રસા રૂપાળા, મનહરણી અરધા મુકયા ઉઘાડા. ૧૯
 કરણ વરણ કમળી હથેલી, હરણગતી પરખાય હેમ વેલી.
 ભરમ ધનુષ દીર્ઘ, દંત મોતી, મૃગ નયના અનુરાગમાં કપોતી. ૨૦
 ઉભય નયન અંજનેથી આંજ્યાં, દરશન રંજન ગાલ બાલ જાળ્યા.
 કરચુગલ કમાન પદ્મદાંડી રતિરસ પૂરણ કૂદતીતી નાડી. ૨૧
 કદિ કદિ પગ સ્વપ્નમાંહી નોકે, અમિત મના થઈ ખ્વાવરી વિલોકે.
 ઝમ ઝમ રણકાર થાય ત્યારે, જમ જમ નૂપુર ગાન ગાય ભારે. ૨૨
 નિજકરલઈ એકનાર વીણા, તનનન મંજુલ તાન તાર ઝીણા;
 સ્થપન પર વગાડતાં મુકી ગૈ, તદ્વિધ કોમલ અંગુલી રહી ગૈ. ૨૩

મદભર ગજગામિની પડી છે, સ્તનસહ બાથ કરંગને લિડી છે.
 મૃગ મુદિત ગુલાબ ખાય રાતાં, પલુવસ ઉંઘ થયું હરીણ ખાતાં. ૨૪
 હજી કર પ્રમદા તણો ઢળેલો. મૃગ મુખ પાસ ગુલાબ લે વળેલો.
 હરિણ અંધર મધ્ય પત્ર દીસે, જ્યમ હમણાં લઇ દંત સાથ પીસે. ૨૫
 તરમન કરનાર મોગરાનાં, સુમન લઇ કરતીતી હાર રામા.
 ધૂલપર શિર રાખી એક ઝૂકી અવર સખી ઉર રહેજ ડોક મુકી. ૨૬
 વિધ વિધ મણી, રત્ન ચંદ્રકાંત, હકીક તથા પરવાળ લે પ્રશાંત
 કનકન અબલા બનાવતામાં, વિલોન થઇ શયને તથૈવ લામા. ૨૭
 ખળા ખળા ઝરણું વહે બગીચે, જળાશય તલ્લીન નાર આંખ મીચે.
 પરમ સુખ વિષે વસતિ બાલા, નવતર બાલ ગુલાબ પુષ્પ માલા. ૨૮
 સકલ યુવતિ સંગ મધ્ય ઇષ્ટ કુંવરતણી પરિચારિકા વિશિષ્ટ.
 અગણિત ગુણરૂપ ધામ ગંગા, પ્રિય સખી ગૌતમી છે સદૈવ સંગા. ૨૯
 કિરમણ વરણા તથૈવ ભૂરા, કનક તણા પડદા સુરંગ પૂરા.
 લટક લટક થાય દ્વાર માંહી, સરવસ ચંદનથી મટેલ જ્યાંહી. ૩૦
 તણુ કદમ તાંહીથી અંતપૂર, શયન કરે સુત જ્યાં મહાન શર.
 નરમ નરમ રેશમી બિજાનાં, ગરંક થતો પગ, હોય લિંબ પાનાં. ૩૧
 રમણીય અતિ સ્વેતલકંક મુકના-ફલ-ધર નીરચી ભીંત ઘાટ યુક્તા.
 પરમ કુશલ શિલ્પકાર કોયલ, કમલ તથા ખગ ચિત્ર રંગ પૂર્ણ. ૩૨
 તરવર ધૂલ બાગ વાત વાય, અનુપમ દપતિ મહેલમાં સુહાય.
 પ્રિયકર નિગ સાથ, રજ કન્યા, યશધર ગુણરૂપ નાર ધન્યા. ૩૩

દ્રુત વિલાંબિત.

પતિતણા પડખા થકી ઉડીને, ભૂકડીને કરએ થકી ઢાંકીને
 ઉછળતે ઉર સુંદરી જ્યાં વણી, કમર ઉપર સાડી સરી થકી-૩૪
 નયનથી જળધાર વહે ધણી, પ્રતિભતા નિરખે પતિના બણી
 નિજમુખે પતિના કરતે કયાં, મધુર સુખન નેહ થકી ભર્થા-૩૫
 તણુ (સુખન) પછી અતિ આતરવરે વદી, વિપદ આવડી છે પ્રકી ના કદી
 "જીવન વલ્લભ અમૃત થાવને, વચન અમૃતથી સુખ પાવને" -૩૬

“પ્રાણેશ્વરી તું કયમ બ્રમ પાડે ?” જવાબ ના સુદરી કાંધ આપે
તમા ગડી કારમી ચાસ પાડી, પછી વદી ઉત્તર રોવું ખાળા.—૩૭

માલિની.

નરપતિ સુત સૂતી હું મહાનંદ માંહી
તવતનુ ગતિ પામ્યું ગર્ભમાં સાંજ જ્યાંહી.
પ્રણય હરખને ચૈતન્યની ઉર્મીઓ કે
ઉછળાતિ ઊર મહારે, અસ્ત નિદ્રાથી હું થૈ.—૩૮

પણ અરર કહું શું નાથ વહાલા તમોને
કળ વિકળ થઇ હું ઊંઘમાં, ઊર જોને,
ધડક ધડક થાયે, ત્રાસ હા ના ખમાયે
ભયંકર મુજ સ્વપ્નું નાથજી ના વદાયે.—૩૯

નિદ્રામાંહી મેં ત્રણ સ્વપ્ન જોયાં, હતાં મહાધોર બધાંય રોયાં.
પહેલો દીઠો એક સુપુષ્ટ નન્દી, વનૌષધિરાજ, વિશાળ શૃંગી.—૪૦
તેણે અતિ ઉજવળ તેજ વાળો, શિરાત્ર લાગે મણી એક ધાર્યો.
ગણે પડ્યો તારક એક છે ત્યાં, પ્રકાશ એવો નહીં તો મળે ક્યાં ?—૪૧
પાતાળને તેજીત જે કરે છે, ભુજંગ રાજા નિજ રત્નથી જે,
તેવો મણી મસ્તક માંહીધારી, ધીમેથી આવે વૃષ્ય પુરુષ ધારી.—૪૨
સ્તા માંહીથી વૃષદ્વાર પાસે, જતો હતો તે નવકોષ ખાળે,
જોકે થઇ સ્વર્ગ થકી સુવાણી, શયી પતિ પ્રેરીત એજ કાળે.—૪૩

માલિની.

“ નગર જન તમે જો નન્દીને રોકશે નહૈ

“ નિજપુર તણી કીર્તિને સહિ ભાળશે ગૈ. ”

પણ નવધૃતિ ધારે કાઈ તે રોકવાને

ગજબ બળદ કીધો, હાય આવ્યો છ શાને ?—૪૪

રડી પડી હું પછી મુક્ત કહે ભુજ વડે ગર્દન એની વીંટી,
પ્રયાસ કીધો ગળથી બધાવા, અને કહ્યું “ હો સઉ દાર ભીંડી. ”-૪૫

માલિની.

નરત વપભ રંગે ગર્જના ઘેર કીધી, મુજકર થકી ગ્રીવા સહેજમાં છોડી દીધી,
બળ કરી ગળઆઓ ભાંગીને એ પ્રવેશ્યો, ચરણ થકી સિપાઈ સર્વને છુંદી નાશ્યો.-૪૬

દ્વિતીય સ્વપ્ન વળતુંજ આવ્યું, વિચિત્ર રંગો નિજ સાથ લાવ્યું
તેજેમથી ભવ્ય પ્રભાવ શાળી, અમાનુષી સુંદર નેત્રવાળી,-૪૭
મૂર્ત હતી ચાર મહા પ્રભાણે. હશેધરાના અધિ દેવ જાણે
અંગે થકી તેજ ઘણું વહે છે, સુમેરના જે શિખરે રહે છે.-૪૮
આકાશમાંથી પરિવાર સાથે અસંખ્ય દેવી ગણ સૈન્ય માથે,
શહેરમાં સર્વ કરે પ્રવેશ, એહવુ નિહાળ્યું નજરે નરેશ ! ૪૯
પ્રવેશના સ્થાન બધાય વાંકા, સુરેશની છેદન થે પતાકા
તેને સ્થળે અન્ય ધ્વજ ઉભી થે, ચતુર્દિશામાં પ્રસરી વળી ગે. ૫૦
પ્રબોધ વાણી મય શબ્દ પંકિત, તેજે મથી તે પર થાય અંકી.
વાંચી બધા લોક પ્રસન્ન થાય, સંતાપ, અજ્ઞાન સમસ્ત જાય. ૫૧
પ્રભાત વાયુ પ્રકટયો સુમિત્ર, વિજ્ઞાનના અક્ષર સર્વ છટ,
આકાશમાંથી થઇ પુષ્પ વૃષ્ટિ, શાંતિ સુખે રાજતી સર્વ સૃષ્ટિ પર

માલિની.

સરસિજ વદના એ ! પુષ્પ મહારા મધુરા !
અરથહિન કરે છે કેમ તું તર્ક બૂરા ?
વરણુન સુણતાં તો, સ્વપ્ન દેખાય સાફ !
વદન પ્રિય કરે શા કારણે તું અકાડ ? ૫૩

શાર્દૂલ વિક્રિડીત.

“ જહાલા વાત ખરી છતાં લય લય શબ્દો થયા અંતમાં,
“ આવ્યો કાલ સમીપ, ” એમ સુણતાં ત્રીજા પડી સ્વપ્નમાં:

શૈયામાં પતિહીન બાગ્ય હીન હું ત્યાં તા પડી એકલી
“ ખાલી છે ઉપધાન કોટ ” નીરખી, આશ્ચર્ય થૈ કેટલી! ૫૪

મ્હારું જીવન તેજ, વિશ્વ સધળું, રાજ તહમે મ્હાયરા !
વ્હાલા ક્યાં સટકી ગયા પરહરી, સાસુ તણા જાયરા !
દે છે નાગણના સમાન મુજને આદંશ મુકતા વલી !
નયે ઝાંઝર પાદથી કરથકી નીચે પડે બંગડી ! ૫૫

વેણીમાં કરમં વ્યાં પુલ બધાં, શૈયા પડી ભોંયમાં,
એકા એક વિહિન્ન થૈ જવનિકા, નન્દિ કરે શોર ત્યાં;
પેલો દૂર દિગંતમાં ફર ફરે જર્થાનનો વાવટો
પાશી જુમ પડી “ થયો સમય છે, તૈયાર, ચાલો, ઉઠો,” ૫૬

ઓ ! તે જુમ અધોગ્ના સ્મરણથી કાંપે હજી જીવડો !
જગી હું ભયભીત થૈ પ્રિય પતિ ! એ સ્વપ્નનો શો ધડો ?
આગ્યો ન્ને અવસાન કાલ મુજનો, છોને ભલે હું મરું,
કિંતુ, હાય ! સહાય નહૈ, પરહરો તે દુઃખ, બોલું ખરું !” ૫૭

મંદાકાંતા.

સાય કાલે દિનકરતાણા અંત્ય ઉલ્લાસ જેવી
દષ્ટિ નાંખી નિજ વધુપરે નમ્ર સિદ્ધાર્થ તેવી.
“ વ્હાલી શાંતિ ધર અચલજ્ને સ્નેહમાં શાંતિ હોયે,
“ ત્હારા પ્રેમે નવ કદી ફરું ડોલશે સ્વર્ગ તોયે ૫૮

સૂજધરા.

સ્વપ્નો ત્હારાં ભલેહો અવર સમયની ભાવિ કર્તવ્ય જાયા
દેવો સ્વર્ગ ભલે હો ક્ષુભિત, વણીધરા ધારશે અન્ય કાયા.
લોકોને કો સુભાગ્યે જન મદદ કરે આપણું થાયને કે
નકકી તું માનજે કે પરમ પ્રિય હતી, તું સદા હાલછે સૈ. ૫૯

પ્રિયા તું જાણે છે, દિન કેમ થયાં ચિંતન કરું
ઉપાયો શા થોજી દુખી જગતનો શોકજ હરું:

થશે થાવાનું તે સમયપર નિર્માણુ અનશે.
 વિધાતાના લેખો ઉચિત સમયે સત્ય દર્શે. ૬૦
 મહારો જીવ બળે અનંત જીવને માટે, ન જે ઓળખું.
 ધાઈ શોક ઉરે યદિ ઈતરનો, હું અન્ય દુઃખે દુખું;
 દેવી એમ વિચાર તો, નવ ફરે ઉચ્ચાશયો મહાયરા,
 શાને આ જન સર્વના તરફ જે બહાલાં મને છે ખરાં? ૬૧

હરિણી વ્રત.

મુજજીવનનાં ભાગી જીવો! સુખી મુજને કરો,
 દિવસ રજની આનદેથી, રસીક તમે ભરો!
 પરમ રમણી સૌથી બહાલી, પ્રિયા પ્રિય ઉત્તમા!
 નરમ હરણી હૈયા વચ્ચે વસે થમ મધ્યમા. ૬૨

મુજતનયની માતા તું છે, શરીર રંધ્રાંગના,
 ઘડ મનવરી આશાકાળે, મળીસદ અંગના;
 ફર ફરકરી પાછી આવે, દયાળુ કપોતિની,
 નિજ શિશુ તણાં ચાટે મહોડાં, દયામય પક્ષિણી. ૬૩

જલધી અવની, હંયું મહાઈ ફરી ત્યમ આવતું,
 પરમ હરખે, પ્રેમે શ્રેણું પ્રિયા ભણી ધાવતું:
 મુજ સ્વજનની મીઠી લીલા, દયામય તું રમા!
 સુખદ પ્રતિમા કલ્યાણી તું, અહો કમલાનના! ૬૪

અતુલ હિત તું વૃધ્ધિતું છે, સકામલમાં મૃદુ,
 ઇતર કરતાં પહેલી મહારી, સખંધી તહને વદુ;
 સ્મરણ કરજે નીચો નન્દી, દીઠો સ્વપના વિષે,
 ફર ફર થતી આકાશે જે, વિશાળ ધ્વજન દિસે. ૬૫

“દદ મન થકી માની લેજે, પ્રિયા કહું સદા જે,
 પ્રણય તુજમાં સાચો પૂર્વે, અને વળી અંધ છે.
 સકલ જનને માટે શોધું અલૌકિક સત્ય જે,
 સરળ હૃદયા તારે કાળે વિશેષ પ્રયત્ન એ. ૬૬

“મુદિત મન થ’; ને જો શાણી વિપત્તિ કદી પડે,
નદપિ ઉરમાં ચિંતા આણી જરા નવ તું રહે:
અવતી તલમાં શાંતિ વ્યાપે બલે દુઃખ આપણે
સદન કરીયે; તેને સાધ્વી જરા નવ તું ગણે.”

*

*

*

શાદ્દલ વિકિડીત.

સાચો સ્નેહ ચહે યદિ પ્રિય કને સ્વીકાર આભારનો,
આપે આશિષ પ્રેમી પ્રેમી જનને, આદર્શ જો પ્યારનો;
આલિંગું તુજને પ્રિયા, કરમ્મને તું પૂર્ણ પ્રેમે લયું.
દેવી ! ચુંબન: પાન અમૃત તણું કીજે મુખે જે ધડં. ૬૮

“મહારા આ હૃદયે થકી તુજ ઉરે લે ગ્રાહ્ય તું બોધનો,
તદ્વારા અંતરથી શીખે જન બધા ગુહ્યાર્થ એ બોધનો:
ચાહું પ્રેમ અનન્યથી યશધરા તુંને, કહું છું ખરું,
પ્રાણી માત્ર પ્રતિ નથૈવ ઉરમાં હું પ્રેમ એવો ધડં.” ૬૯

“મચ્છું હું અવલોકવા નભ ગણો બાલા હવે સૂઈ જા,
નિદ્રાધીન થઈ સતી યશધરા ચાતાં પતિની રજા:
દીસે લોચન રાતડાં કમલના જેવાં થયેલાં રડી,
નિદ્રામાં હુસકાં ભરે પુનરપી તેવેજ સ્વપ્ને પડી. ૭૦

*

*

*

શિખરિણી.

“હવે ચાલો, આવ્યો સમય,” ઇતિ શખ્દો લણુલણે,
સુણે સ્વપ્ને શોકાતુર યુવતિ; સિદ્ધાર્થજ પણે
જીવે તો આકાશે મુદિત રજની નાથ ચળકે,
રજા તારા સર્વે રચિત નિયમે પૂર્વ કથિતે. ૭૧

“થુલા આ રાત્રી છે, મુનિવર તમે મંગલ કરો,
“મહત્તા, સત્તાકે, પરહિત તણો પંથ સ્વિકરો:”

કહે એવું તારા, “ પદ અનુચરો ચક્ર વરતી,
“ નહીતો સંન્યાસી, સુખશુભ મથી થાય ધરતી,, ૭૨

વળી વાયુ હૃદયે ધ્વની શ્રવણમાં દેવ ગણનો
થયો પહેલાં જોવા; ખચિત નિરખે છે સુરગણો;
કહે “ હું જાઉં છું, સમય મુજ આપ્યો નજીકમાં
મને ખોલાવે છે, અધર તુજ પ્યારા પ્રિયતમા. ૭૩

“ પછે આકાશે હું અઘઘચિત સદેશ નિરખું,
નિહાળું છું ભાવિ, વિરલ નવ મિથ્યા કરી શકું;
પ્રવેશ્યો આ સ્થાને, દિવસ રજની આ સ્થળ મંહી,
ગુજર્યાં તોએ તે, મુકુટ તણી આશા મુજ નહિ. ૭૪

“ અસીધારા યોગે પ્રિય નહી મને રાજ્ય કરવું,
હજારોના ભોગે વિન્ય કરતાં ઇષ્ટ મરવું;
નથી જોવાં ચક્રો રૂધિર થકી રાતાં રથતણાં
ઘનિહાસો રકતે લખી નથી થવું વિક્રમ ઘણા. ૭૫

“ ચહું છું શાંતિથી અવની તલમાં શુદ્ધ પગથી
જવા આશા રાખું જલ ધર સિમા છેક નગથી.
વને વાસો મહારો, પરિજનજ કંગાલ દુખિયાં
“ મહી રમ્યા શેયા,” કૃપણ કક્ની-વસ્ત્ર અરિયાં. ૭૬

“ વિના ભિક્ષા માંગે અવર નહી હું ભોજન કરું,
ગુફા અધારી કે વન વિણું કરો આશ્રય કરું;
પણું હું એ પથે, સહન રહું ના થઇ શકે,
મિચારા જીવોનું નિરખી દુખ મહાઈં ઉર ધકે. ૭૭

હવેતો જાગીછે પરમ અનુકંપા હૃદયમાં,
અનેરી લાગીછે લગન કરજીના મરમમાં;
વિશાગી ત્યાગી થૈ શમદમ કરી નિર્મલ કરું.
નિયંત્રી પ્રાણોને તનમન વિકારો મમહરું. ૭૮

વસે દેવો. ચૂહેવા, વાણ રૂઝવવા શકિત ધરતા !
અને કોણે જોયા ! કયમ્ ગરીબ દુઃખો ન દરતા !
થમ શ્રદ્ધા શાથી સુરગણુ વિષે, હોમ કરવા !
ફોલો, ધી, ને કાળે જવતલ વડે કુંડ ભરવા ! ૧૭૯

દશાંશો અન્નેના દમ અન્થ શો સિદ્ધ કરતા !
ભણાવી મંત્રોને ગરજન કરી કણુ ભરતા ;
કરેછે યાગો ત્યાં પશુગરિખડાં મૂક મરતાં,
વળે એનાથી શું વાણ રહિત પથે વિચરતાં ! ૧૮૦

ચણાવી મંદીરો ગગન સરસાં ભવ્ય પુરમાં,
જમાડી હ્દીજોને ગદગદથતાં મિષ્ટ ચુરમાં ;
ભણી સ્તોત્રો ગૂંઠાં દિનપતિ તથા વિખણુ શિખનાં,
ધુમાડાના ગોટા સમવિક્ષલ એ કર્મ જીવનાં. ૧૮૧

ટળા એથી કાની જનમરણુ જંજળ જગની !
બચે એવાં કો છે મદનશરની મોહ લગની !
વિયોગે બહાલાંનું સ્મરણુ કરતાં કલેશ ઉપજે,
ટળે શું, એ દુઃખો, યદિજન ઉમંગે સુરભજે ! ૧૮૨

હરે શકિત સર્વે ધકધક થતા તાવ તનની.
અને વાયુ સંધી થર થર કરે કાય જનની :
ઉદાસી ધીમું આ વડપણુ ધણું ધોર કપરું.
પછી એકાએકી યમસદન દેખાય જખરું. ૧૮૩

ન જાણે શી થાતી ગતિ મરણુ પૂઠે અવરણી,
શરૂ થાયે પાછી નવ જીવનની કલેશ ભરણી ;
સદા એવું થાતું મરણુ વળતાં જન્મ ધરવો.
નિરાશાને દુઃખો સહન કરતાં કાળ ભરવો. ૧૮૪

કરી કોઈ બાલા, કંઠણુ ઉપવાસો વ્રત ધણું
ધરી નૈવેદ્યો, ને, ભજન કરવાથી સુરતણું ;

ભરીને પાણીથી વિટપ તુજસીનાં વન બધાં !
પ્રસૂતીની પીડા થકી બચી બિચારી, ન, મુગધા ! ૮૫

હશે દેવો સારા, શુભ વળી નહારા અશુભના
દયાળુને ખીજા, નિરધૃણ; બધા નિર્બલ મના;
મનુષ્યોના જેવા પરવશ પડ્યા કાલ ચરકે
વિપાકે કર્મોના, સુર, નર, જતા સ્વર્ગ નરકે. ૮૬

અણૂ પર્માણુથી, વિધ વિધ રૂપે ઉદ્ભવ થતા,
લધૂ જંતુ માખી ઇયળ, મજરા, મીન, ઉડતાં,
વિહંગોને પ્રાણી, નર, સુર, વિભુ એ ક્રમ થકી
ફરી પાછી મટી અણૂ, નિયમ એહવો ઇહ નકી* ૮૭

બધા જીવો વચ્ચે ન્યુન અધિક સંબંધ વસતો,
જતાં પ્રાણી મોટા નિરબલતણો પ્રાણ હરતો;
ભરેલાં અજ્ઞાને જન હૃદય છે નિર્ગુણ ધણાં
ઉગારે જો કોઈ જીવ મૂઢ રહેશે નહિ મણા. ૮૮

કરી હિંસા રીઝે રમત સમજે છે હનનમાં,
પડ્યો છે અજ્ઞાની અકલહિન માયા ગહનમાં;
હશે કિંતુ રસ્તો ખચિત જગ ઉદ્ધાર કરવા
બિચારાં જીવોના તિમીર ભય સંતાપ હરવા. ૮૯

મનુષ્યો શીતેથી શિશિર ઋતુમાં કષ્ટ સહતાં,
પછી શોષ્યો કાયે ચક્રમક થકી અગ્નિ દહતા;
ધ્રુપેલો પાપાણુ રવિ અનલ ભંડાર(થી) નિસર્થો,
શમાવે છે થંડી સકલ જનની એક તણુખો. ૯૦

હતાં માંસાહારી જન, પશુ વરૂ જ છુક સમાં,
પછી અન્નો વાવ્યાં, સુફલ રસદા ભૂગરભમાં,
ઋતુ વર્ષા કાલે, નલ જલદ પ્રજ્ઞન્ય વરસે
રૂઝી રાજે ભૂમી, ભરપુર નવાન્નો, ફલ, રસે. ૯૧

દશારાથી બોલે, બડબડ કરી અર્થ સુચવે
પછી વાણી શોધી, રસિક રસના કોઈ ગુરૂએ.
રચ્યા છે શાંતિથી સમજ પડવા અક્ષર જને
લખીને દર્શાવે અર્થ સરલો પ્રચિત્ત મને. ૯૨

નહી વસ્તુ એકે અતિ કલહ ચિંતા વિણ મળે,
વિના કષ્ટે, ભોગે, અર્થ જગમાંહી નવ વળે.
મદાભાગી જન્મ્યો અખુટ ધન ભંડાર ભરિયા,
મઝા માટે મદારે પરમ સુખના પૂર્ણ દરિયા. ૯૩

ચહું તો હું થાઉં નરપતિ મદા ચક્ર વરતી,
યુવાવસ્થામાં, આ, સતત ચઢતી રંગ ભરતી,
નથી હું કંટાળ્યો ચિર સમય જીવી જગતમાં,
વિલાસે ઉલ્લાસે અદરનિશ ગાળું રમતમાં. ૯૪

નથી તૃપ્તિ ભોગે તદ્દપિ રતિરંગે પરિણમે,
વધે છે આકાંક્ષા હજી અધિક ક્રીડા મન ગમે.
થયો શોકે શાણો, સુખ દુખ તણા મિશ્રણ ભણી
રિઝુંને મૂઝાઉં, ગહન ગતિ જોઈ જગ તણી. ૯૫

નથી તંગી એકે, મુજબન વિષે શોક નમળે,
સિવાયે બીજાનાં નિરખી દુખ મહારું ઉરબળે
ત્યજું સંપત્તિ આ સરવશ, ભજું યોગ પથને
અને શોધું સાચું, મનવશકરી, સત્ય મથને ૯૬

વિરાગી હું ત્યાગી, પરમ અનુરાગી ગરિબનો,
બનુંકંથા ધારી, ધર, જર, વિદારી, ફરી વનો;
ભલે સ્વર્ગે, નેકે, મુખ સમિપ મત્યે યદિ રહું
હશે ત્યાંથી શોધું, જગતજન બોધું, ઉર ચહું. ૯૭

ધણા કાલે, અંતે, કવચિત સમયે કેા સ્થળ વિષે,
જશે નકકી મહારા તિમિર પડદા, સત્ય દિસશે;

ધણાં કળે ચાલી મુજ પગ ખરે માર્ગ વંગશે
અધું જેને માટે પરહરું મહને તેજ મળશે. ૯૮

અને મૃત્યુ જશે, અચરજ હું મૃત્યુન્નય થયો,
પ્રજા બહાલી તેથી હૃદય મુજ વૈરાગ્ય ઉપજ્યો
નિહાળી તેઓનાં દુખઉર બળે છે પ્રતિપજે
અજાણ્યાં જાણ્યાનાં, ધનતમ ઉપાધિ દુખ ટળે. ૯૯

સગૃધરા.

ધારી આજ્ઞા તમારી ઝટપટ થકી હું તારલા સદા ચાલ્યો
શોકાવૃત્તા ધરિત્રી! યુવન ધનધરા, છોડીને આ સિધાવ્યો.
તું કાળે તખ્ત મહારું, સુખ, દિન, રજની, મહેલ આનંદ દાતા.
એ સૌનો ભોગ આપું, વળી વિદુર કરું, સ્નેહ સંલગ્ન કાંતા. ૧૦૦

શિખરિણી.

કરો બહાલી રાણી તુજ કહિનછે દૂર કરવા,
અધાંથી, તો ચેહું, અવની તલનો ભાર હરવા,
તને ત્યાગું; કિંતું ધરણી સહ ઉદ્ધાર તુજનો
થશે પામે સિદ્ધિ સુતનું! ચિરસંકલ્પ મુજનો. ૧૦૧

માલિની.

તવ ઉદર વિષેજે હાલતું બાળ મહારું
ઉભય પ્રણયનું જે ગુપ્ત છે. પુષ્પ ખ્યારું;
અગર શિરપરે હું ધારવા હસ્ત તહેના,
ચલિત મન થશે, જો થોભું આશીષ દેવા. ૧૦૨

દ્રુત વિલંબિત.

મમ પ્રિયા, પ્રિયબાળ, પિતા, જનો
હાથ સહેા સઉ આ પળની વ્યથા;

ઉદયમાન પ્રકાશ થશે અને,
જન સમસ્ત મૃદુ ઊરના અને, ૧૦૩

માલિની.

અચ્ચલ મન થયું છે, નકકી હતો જવાનો બસ બસ નહીં પાછો તો કદાપી થવાનો
અતિ શ્રમ કરી શોધું તે થશે પ્રાપ્તજ્યારે, સતત મનન કીધે, ફક્ત આવીશ ત્યારે

૧૦૪

શિખરિણી.

હજી અશ્રુ બીનાં નયન કમલો છે યશધરા.
પડી છે નિદ્રામાં શયન ગૃહ દેવી મનહરા;
ભ્રુકુટીથી ભાવે વદન નિરખી આશિષ દઈ,
પથારી પ્યારીની ત્રણ વખત ફેરા ફરી લઈ, ૧૦૫

હશે જાણે વેદી, કર પુનિત ભાવે, ઊર ધરી,
“નથી મ્હારે નકકી શમન કરવું છે ઍહી ફરી;”
વદી અહેવું જાયે, ત્રણ વખત પાછા પગ પડે
મહા માયા, પ્રીતી, મુખ વિપુલ સૌંદર્ય કનડે. ૧૦૬

પછી અંતે ઢાંકી નિજ વદનને વસ્ત્ર લઇને
ગુણીદારા ત્યાગી; પ્રિયસદનથી બહાર જઇને.
પગે ધીમે ધીમે જઇ જવનિકા દૂર કરતાં,
નિહાળ્યાં બાલાનાં કમલ મુખ શાંતિમય હતાં, ૧૦૭

તડાગે શોભે છે લય જલ વિષે જેમ નાલિની,
બિછાને સૂતી છે વિવિધ રમણી મોહ કરિણી;
પડી દૃષ્ટે ગંગા, યુગલ યુવતી ગૌતમી તથા,
જતાં છોડી જોડી, કુંવર મન પામ્યો અતિ વ્યથા. ૧૦૮

“સખી મીઠી બહાલી ! મુજસહચરી આલ વયની !
મુકી જતાં જાગે પ્રિયરંમૃતિ તહમારા પ્રણયની;

જતાં ના જાઉંતો અવર ગતિશી આપણુનણી
વિના વૃદ્ધાવસ્થા મરણુ વિણુશી થાય તરણી ? ૧૦૯

યથા નિદ્રા માંહી, મરણુ શયને તેમ પડશે,
અસૂ જતાં ઉડી શયવત સખી જોઈ રડશે;
સુગંધી ને શોભા સુમન મરતાં ક્યાં વહી જતાં ?
શિખા દીવાની ક્યાં નયન અજગી તેજ ખુટતાં ! ૧૧૦

“ નિશા ! આ સર્વેનાં નયન પર તું ભાર ભરજે,
“ બધી બાલાઓનાં અધર રજની ! મૂક કરજે,
“ રખે એનાં આંસુ ગદગદ કરે કંઠ મુજનો,
“ જતાં રોકે કોઈ મુજ જનકનાં સેવક જનો. ૧૧૧

*

*

*

શાદ્દલ વિક્રિડીત.

“ જીવે કૈંક વસંત કાલ જગમાં, વર્ષા, શિયાળા વળી.
ભોંયે પર્ણ પડે ખરી તર થકી છે શુષ્ક તાપે બગી,
પાછી જોય વસંત પાદપ, ફુલાડીના નહીં તો સહી,
કારી થા પડતું, તથૈવ મરવું એ તો ગમે છે નહીં. ૧૧૨

નાના એ મુજને રૂચે નહીં લલે દૈવી સુખે હું જીવું
લોકો જાન વિના રહે ગરિષ્ઠાને ચેનમાં હું સુવું !
માટે હે સ્વજનો વિદાય લઉં છું હૈં ભોગ સર્વસ્વનો
જાઉં શોધન કાળ જ્ઞાન કરવા ઉદ્ધાર આ વિશ્વનો. ” ૧૧૩

*

*

*

મંદાકાંતા.

ધામે ધીમે નરમ પગલે બહાર સિંધાથ નયે,
જુએ તારા, મુદિત નભથી, ઊરના હર્ષ માયે,
વાયુ હહેરો ફરફર કરે પ્રેમથી વસ્ત્ર યુએ
દૈયાં ખોલી સુમન સુરભી સ્નેહ વિદાય દે છે. ૧૧૪

કાંકા તિરે હિમગિરિ શિખરે સાગરેથી નગે ત્યાં,
કુંભી ભૂમિ તડિત ગતિથી વ્યાપિ ગૈ આશ ઝાયા,
હિરે રીઝે દશ દિશ ફરે દુંદુભી દેવ વાગે,
ધન્યા રતિ સુરજન કહે “ભુદ્ધ સંસાર ત્યાગે. ૧૧૫

ઉંચે જોતો સજલ નયને સર્વ તારા ગણો ને
મૂગે મ્હોડે પરમ કરુણા-પ્રેમથી સજ્જ થેને
ચાહ્યો જાયે ધનતમ વિષે, સારથી પાસ જૈને
ઓહ્યો “ભાઈ ઉઠ ચલ હવે જનન તું અશ્વ લેને. ૧૧૬

“શું બોલો છો નૃપસુત ત્હમે ? ધોર અંધાર છે આ!
ક્યાં જવું આ સમય ? “બસઓ ભાઇલા ચૂપ તું થા.
“આવ્યો જાવા નજીક મુજને કાલ સંસાર છોડી,
અંધારો તો; જઈશ અધુના પાંજર-હેમ તોડી.” ૧૧૭

“જોશી ત્યારે અરર નૃપના શું વદા જુઠ વાણી ?
“કહેતાતા કે કુંવર કરશે રાજ્ય, વાતો વખાણી !
“છોડી રાણી, સુખ, ધન સધળું આપ સંચારશોશું ?
“લિક્ષા માટે નિજકર વિષે કાયલું ધારશો શું ? ૧૧૮

*

*

*

વસંત તિલકા.

રાજા થવા જગતમાં જનમ્યો નથી હું;
સામ્રાજ્યથી અધિક મેળવી સારથી હું,
થેને વિશુદ્ધ જગ શુદ્ધ કરે હું જનન,
જલાવ કંટક હવે કરના વિલંબ. ” ૧૧૯

“ચિંતા પિતા મહિપતિ કરશે પ્રભુઓ,
જાતાં જરા યશધરા દુખને ન જુઓ;
છો વૃદ્ધને યુવકના સુખ ધામ પોતે
જોશો જાઇ સરવને સુખ આપ રોતે. ૧૨૦

આભાર કેમ કરશે અપકાર આજે
લાયાર, બોધ કરવો મુજને ન જાણે!
દેને વિયોગ કરશે સુખ ભાવિમાં શું?
જાની થઇ ભુલ કરો વિપરીત આશું?” ૧૨૧

“મચ્છા કરે પ્રણયજે નિજ સ્વાર્થ કરી,
એ પ્રેમ નિમલ વિશુદ્ધ તણોજ વેરી;
કાંતા, પિતા, પરિજનો નિજ ઇષ્ટ મિત્ર
દેખાય ત્યાગ કરવો તુજને વિચિત્ર. ૧૨૨

“કિંતુ સખા, સ્વસુખ ને સુખએ જનોનું,
એ સર્વથી અધિક છે. મુજ પ્રેમ સોનું;
હું ભૂત માત્ર સુખ કારણ જાઉં આજે
જેઉ ખરા પ્રણયથી યદિ વિશ્વ રાજે.” ૧૨૩

આજાધરી કુંવરની જઇ અશ્વશાલા,
તૈયાર કંટક કર્યો સજી હેમ માલા;
જોતાં કુમાર હયહર્ષ ઉરે નમાતો
ખંખારતો સુરતણો હય તુષ્ટ થાતો. ૧૨૪

વાળ સમીપ જઇને કહી “અશ્વ મહારા!
“તૈયાર થા ધવલ કંટક મિત્ર ખારા;
અહાવો પ્રવાસ કરવા નવ સ્વાર બચ્ચો.
કોઇ થયો હજી સુધી બળવાન સચ્ચો. ૧૨૫

“હું સત્ય શોધક થવા કરું આજ સ્વારી,
ક્યારે થશે વિદિત એ ન શકું વિચારી;
તોયે કરું નવ ગૃહે વિણ સત્ય શોધે.
એ કાર્યમાં ખચિત કોઇ મહને ન રોકે. ૧૨૬

“વિકાળ, વિક્રમ થઇ હય આજ રાતે
છોને હજાર તલવાર લઇ સ્વહાથે,

- ઉભા રહે પથવિષે નર રોકવાને,
તે સર્વ નિબલ હરે તુજને જવાને. ૧૨૭
- ખાઇ, દિવાલ તુજને કુદતાં ન રોકે,
થાકી ગયો અરર એમ તહને ન રોકે;
“હાં ચાલ કંટક,” ઇતિ સુણતાં ધસીને,
તું દોડજે તડિત વેગ કટી કરીને. ૧૨૮
- “વંટોળીઆ પવનના પડશે પછાડી,
જાણું ખરો હય, ઉડે યદિ તું અગાડી;
તું આગ થા પ્રિય સખા થઇ જા હવા તું
ભાગી મહ ત્વૃતિ વિષે મુજનો થવા તું. ૧૨૯
- “જાતો નથી મનુજ કારણ એકલો હું
વાચા વિહીન બલ બુદ્ધિ વિહીનનો છું;
હું મિત્ર પક્ષી પશુ જંતુ તણો બધાનો
તું થા બહાદુર સમો નહિ થોભવાનો.” ૧૩૦
- મારી જલંગ પળમાં હય પીઠ બેઠો,
લેતાં લગામ કર અશ્વ ન જાય દોઠો;
પાપાણમાં પગ પડે, તણુખા ખરીના,
ઉડે, અવાજ જ સુણાય છતાં જરીનાં. ૧૩૧
- ત્યાં માર્ગમાં સુર ગણો ધ્રુલ મોગરાનાં
વર્ષાવતા તિજ કરે રહિ સર્વ છાના;
યક્ષો અલૌકિક રચે પથમાં બિજાનાં
કર્ણ પડે નહિ ધ્વની હયના જવાના. ૧૩૨
- જેનો અવાજ ગઉ બે ખુલતાં સુણાયે,
તે દ્વાર પિત્તળ તણાં ઝટ મુકત થાયે.
ખુલ્લાં અચાનક થયાં પુર દ્વાર તોરે!
નિદ્રા વિષે શબ સામાન સિપાઇ ઘોરે. ૧૩૩
- જાણે અશીણ, વિન્યા લઇ સર્વ ઉંઘે,
દેવી ફરે પવન સૈનિક તેહ સૂંઘે,

ત્યાં અંગ રક્ષક બધા બળવાન પોદયા,

ઝડી અચેતન થયા નવ કાઠ ઉઠયા. ૧૩૪

આખી રાત પ્રવાસમાં વહિ ગઇ ઝાંખો શશિ જ્યાં થયો,
તારો પ્રાત તણો દિશા ઉગમણી-રેખા સમીપે ગયો.
વાયુ મિષ્ટ પ્રભાતનો મધુરતા જ્યારે પ્રસારી રહ્યો,
ખેંચી અશ્વ તણી લગામ ઉતરી સિદ્ધાર્થ ત્યારે વઢ્યો. ૧૩૫

પંપાળી પ્રિય પ્રાણીને, મુખ થકી ચુંખી કપોતે દમ
બાલ્યો રાજકુમાર સારથી પ્રતિ આવિષ્ટ પ્રેમે થઈ;
“ બહાલા છન્ન સહાય પુષ્કળ કરી તહે આજ નકકી ખરી,
સાધ્યું ઇષ્ટ સમસ્ત જીવ, નિજનું, સત્કૃત્ય તહે આદરી. ૧૩૬

“ મહારામાં તુજ પ્રેમ છે પ્રિય સખા તે શુદ્ધ પ્રેમે તલને,
આહું નિશ્ચય માનજે મુજ ગયે સંતાપ તો ના મને,
સને આ હય જા હવે ઘરસણી, લે સર્વ મુક્તા મણી,
સંગ હું શિરતાજ, કમ્બરપટો, તદ્વારનો ના ધણી. ૧૩૭

“ લેજા આ મુજ રાજવસ્ત્ર સવળાં દે જે પિતાને કહી,
વંદે રાજકુમાર દેવ! પ્રણયે ને નમ્રભાવે સહી,
પાછો નાત ફરે થઈ દશગણો હું પુત્રરાજ તણો,
ત્યાં સુધી વિસરો મલને જનક હો, ચિંતા ઉરે ના ગણો. ૧૩૮

એકાંતે રહિ નિત્ય સંયમ કરી સર્વેન્દ્રિયો નિગ્રહી,
કષ્ટથી તપ આદરી, રવિકરો ને શીત વર્ષા સહી,
આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ ને પરહરી જૈને સમાધી ધરે,
શોધું સત્ય-વિશુદ્ધ-પ્રેમ-કરૂણા, ત્યારેજ પાછો ફરે. ૧૩૯

ત્યારે ભૂપતિ સાર્વ ભૌમ જગનો સેવા, દયા પ્રેમથી,
ત્યારે વિશ્વ સમસ્તનો અધિપતિ, હું ધૈર્ય આ નેમથી;
રેંછે આશ મનુષ્યની મનુજમાં સંસાર તેથી તણું
બહાલાં આ જન તારવા જગતનાં વૈરાગ્ય આજે લણું. ૧૪૦

સર્ગ પાંચમો.

શાલિની.

અદી ઉભા પંચ રાજ ગૃહેથી, ચારે બાજુ રક્ષવા રાજ લક્ષ્મી,
મધ્યે શોભે રાજધાની અપાર, સંપત્તિશ્રી ભૂપતિ બિંબિસાર. ૧
શીર્ષે જેને તાડનાં ઝાડ બેઠે, પક્ષી લીલાં લીંબુની ગંધ સૂંધે
આંબાવાડી, ખેરડી, નાળિયેરી, આસોપાલો, આંબલીને ખજૂરી. ૨
ખીજ બેઠે ઔપધી જ્યાં અદાર, એવો આવ્યો શૈલ મોટો બિહાર.
વેગે વારી વાયુ હ્લેરે વહે છે, મીઠા શબ્દો કણુ માંહી કહે છે. ૩
પાદે જેના *શારદા નામ ધારી, ખીપૂલાદ્રિથી સરે પાપહારી.
ત્રીજો ક'વે છે તપોવન્ન નામે, ખીલી ભૂમી પુષ્પને અન્ન પાને, ૪
પુયું છે જ્યાં કુંડમાં ઉબળુ પાણી, દૈવી. લીલા કેમ જાયે વખાણી!
ચોથો નૈઋત્યે ખડો શૈલગિરી, પૂર્વે પૂરો રત્નથી રત્નગિરી. ૫
ત્યાંથી જતાં વાડિ, વાડા, બગીચા, નાનાં મોટાં ઉચ્ચને વૃક્ષ નીચાં
માર્ગે આવે મંડપો મિષ્ટ મેવા, બે ગેછે જ્યાં દ્રાક્ષ અંજીર કેવાં! ૬
કંથાધારી કંદેરીમાં રહે છે, ખીજ કાળે કષ્ટ જાતે સહે છે,
ત્રીજો આંજન વારિ વર્ષા પડે છે, શીયાળામાં તાઢ તીણી નડે છે. ૭
દાહું બિનું જે મળે બીજા માર્ગે, ઓછુવતું સ્વાદુનિઃસ્વાદ ભાગે
આવે તેને હેતથી સાધુ ખાતા, ભાવે ભિક્ષા અન્નથી તુષ્ટ થાતા. ૮
રાડો પાડે કેસરી રાતમાંહી, મ્હોડું ફાડે ધરકે વાધ જ્યાંહી
લુચ્યાં કે'લાં કપીકીયારી કરેછે, તોયે ઋષિ એ યજ્ઞી ના ડરે છે. ૯
એકાંતે ત્યાં નિજને ઘેર રાતે પોઢી પોતે ઘાસમાં મોજ માને.
દીવા રાત્રી ખ્યાન નિર્મળ જ્યે, જ્ઞાને યાત્રી યોગ સંલગ્ન જ્યે, ૧૦

*સરસ્વતી નદી.

યોગી પોતે ગર્ભશ્રીમંત થીને, યોગી જન્મી ભોગનો ભોગ દેને,
 કુંળીકાયા ને ક્રમે કળ દેને, ત્યાગી માયા યોગ આરઠ થેને. ૧૧
 ભૂખ્યા તોયે ક્ષુત્તિપાસા ત્યજીને, ઝૂક્યા આત્માની સમાધી ભજીને
 સ્થાણ જેવા દિન કે સ્થીર થાયે, એ આનંદે દેહનું જ્ઞાન જાયે. ૧૨
 ખીસ્કોલીઓ ઘૂંટણે આવી ખેસે, ખે પાદોની લાવરી મધ્ય પેસે,
 સિક્કા પાત્રે નીલ વણી કપોતો, ખાતાં તેને હૃદયે હૈયે ન માતો. ૧૩
 મધ્યાનહે આકાશથી ઉજળુ રશ્મી, વિસ્તારે છે વિશ્વમાં તેજ લક્ષ્મી
 ભાનૂ કીર્ણી મહાલયો મંદિરોને, દીપાવેછે હેમના સાગરોને. ૧૪
 સંધ્યા કાલે અસ્ત થૈ તેજ રાશી, શીતાંશુ ને હસ્ત દે વિશ્વ બાજી,
 આત્માનંદે મસ્ત સાધુ નં જાણે, યોગીઓની સાધના આ પ્રમાણે. ૧૫
 તારા આવે જ્યોત્સનામાં શાંત લાવે, શાંતિપુષ્ટિ રાત્રિનો કાંત લાવે,
 છોતે વાગે પૂરમાંહી નગારાં, છોતે ખોલે ધૂવડો ત્યાં ઠગારાં. ૧૬
 નિદ્રાને આધીન છે વિશ્વ આખું, તોયે યોગી લીન છે એમ પાખું
 અધારામાં જંગલી કૂર સત્વો, ખોલે જાણે બહેકતાં દુષ્ટ તત્વો. ૧૭
 કામાદિ જે ૫૬ રિપુ લિન્ન વેશે, અજ્ઞાનીના અંધ ચિત્તે પ્રવેશે;
 ભીતી ને ધિકાર એ જ્ઞાન પાડે, માંસાહારી જીવ તેવાં બરાડે. ૧૮
 જાનાંમાનાં લોભને ક્રોધ આવે, કામાશકિત કલેશ સંભોલ લાવે;
 પ્રાણી ત્યારે આત્મનું જ્ઞાન ભૂલે, માયાના આ હીંચકે દેહ ખૂલે. ૧૯
 ભૂશ્યામાં સહેજ આરામ લેને, પ્રાતઃકાલે તારા તૈયાર લેને,
 મેદાનોને પવંતોમાં ફરે છે, ધ્યાની પોતે જ્ઞાન ચિંતા કરે છે. ૨૦
 ક્ષીણા રાત્રી સોમ ઝાંખો થયો છે, શીળો મીઠો વાયુ વાદ્ય રહ્યો છે
 આવી જાણા વિશ્વને ચુંખી દે છે, “જગો બહાલાં” કર્યુંમાં એમ ક’છે ૨૧
 પૂર્વે ઝાંખો ફેક આભાસ દીસે, રાત્રી થોડી છે રહી વિશ્વ વિષે;
 મધ્યે રણ્યે ફરે કુક બોલે, જાગે લોકો ઉજ્જમી આંખ ખોલે. ૨૨
 ધીમે ધીમે * પ્રવેશ રેખા વધે છે, વિન્ન રૂપારેખ જાણે બધે છે.
 દષ્ટે આવે વાદળાં હેમ વણી, સ્વર્ગમાના નીકળે શુદ્ધ અણી. ૨૩

એકાએક કિર્મણ કેસરીને, તેજસ્વી દિવ્યાંશને ધરીને
 કીર્તિ કાંતિ, જીવનો જીવ, + રાજા આવે તેનાં વાગતાં દૈવ વાળાં ૨૪
 બહો મૂર્તે સ્નાન શુદ્ધ કરીને. જીભા થેને અંજલીને ભરીને
 યોગી મોટા, સૂર્યને અદ્ય દે છે, આ રીતીએ ધર્મશાસ્ત્રો વહે છે. ૨૫
 થોડી વારે સ્થાનથી નીસરીને, શરી શરી દ્વાર દ્વારે ફરીને,
 ભિક્ષા માગે પાત્ર હસ્તે ધરીને, “ ભિક્ષાં દેહી ” બોલતા સુંદરીને. ૨૬
 સાધુ જોમ શુદ્ધ આચારવાળા, ભાવે ભિક્ષા આપતી આર્યબાળા
 “ આવે બાવા! અન્ન સ્વીકાર કીજે, વંદુ છું હું દેવ! આશીષ દીજે. ” ૨૭
 પૂજે લોકા, છોકરાં સાથ દોડે, માથે લે છે અર્ચુની ધૂળ કોડે;
 અબો આલી કાઠ આંખે લગાડે, પાણી દેવા તૂમડી હેઠ માંડે. ૨૮
 બ્રહ્મર્ષિજી આ દયા ધર્મ સિધુ, ધીમે પાદે ચાલતા વિશ્વ બંધુ
 જોમ મૂર્તિ પૂજવા યોગ્ય રૂડી, કાઠ બાલા વારિ આશ્ચર્ય બૂડી. ૨૯
 “ આશી કાંતિ! મૂખડું શુ રૂપાળું! જાગું, જીંધું? માનવી દેવ ભાળું?
 “ ક્યાં તો કાઠ રાજવી ખીજ હોયે; નાના દૈવી તેજ આ નહોય તોયે. ૩૦
 “ અ તો જાણે સ્વપ્નના સૂક્ષ્મ ભાવો, અહેનો લેશે માનવી કેમ લ્હાવો!
 “ જે છે તે છે, મૂર્તિ એ સ્નેહ કેરી, ભોળે ભાવે વંદુ એને સખેરી. ” ૩૧
 નીચેથી એ સાધુ ઊંચે ન ભાળે, શંકા થાયે લેશના કાઠ કાળે,
 વૈરાગી આ શુદ્ધ આચાર પાળે, તત્વજ્ઞાની શોધમાં કાલ ગાળે. ૩૨

*

*

*

સ્નાંદ્રિના કુજમાં મધ્ય ભાગે, શાંતિવાળી છે ગુફા સ્હેજ આધે;
 કટ્ટાચોગી ત્યાં હઠોલા રહેતા, મદી કાયા ધોર કપ્પટા સહેતા. ૩૩
 ભિક્ષુ, યોગી, બ્રહ્મચારી તપસ્વી જીભા પાણી રાખતાતા મનસ્વી.
 દીવારાત્રી, માસને વર્ષ સૂધી, સૂકાં સનાયૂ પામતાંતાં અશુદ્ધિ. ૩૪
 આથી થાતી વેદના તીવ્ર તોયે, યોગી મ્હોડે જ્ઞેદના અદ્ય જોયે.
 જોને થાતા દુષ્કળ કપ્પટ સ્હેવે, થાશે મુક્તિ માનતા હાલ અહેવે. ૩૫

આત્માની આ વૈરિણી કાય અહેવું, માને માટે આદ્યું કષ્ટ રહેવું.
 મનગ્ન તંતુ રકતથી હીન થાતાં, લાગે કાળે જોર ને ભાન જતાં. ૩૬
 સાંધા તૂટે હાડકાં થાય વાંકાં, આયુઃખૂટે, એ ઘણાં કાર્યં બાંકાં.
 જેની જન્મે જાડની શુષ્કડાળી, સ્કંદે હસ્તો ડોલતા રકત ખાળી ૩૭
 મુષ્ટી વાળે જોરથી કૈંક એવી રાખે લાંબા કાળ પથ તેવી;
 ઊઘ્યા મોટા અંગુલી અગ્રભાગે, પંજ જેવા આ નખો સર્વલાગે. ૩૮
 બીજા બેઠા બાણશૈયા કરીને, પાદત્રાણો કાઢી ખીલા ભરીને.
 કાઢી કૂટે સખત પાપાણુ લૈને, છાતી, જંઘા ને લવાં ભાર દૈને. ૩૯
 કૂટી આવાં અંગને ડામ દેતા, કાંટા ભોંકી માંસને સાંધી લેતા
 ચોળે માટી ને ભભૂતી શરીરે, ફાટાં તૂટાં પ્રેતનાં વસ્ત્ર પહેરે. ૪૦
 બીજા છેરે કૈં અધોરી શ્મશાને, મૂવેલાંના સગમાં મોજ માને.
 ખાવા અંતઃકાલ પિંડો જમ્મે, ગીધો *શશ્મી જ્યાં ચિતા પાસ ધુમે. ૪૧
 કઠે વીંટી ગુછળાં સર્પનાં કૈં, ઉચ્ચારે છે માલ શ્વાક્ષની લેઃ
 મોટે નાદે નામ ઊમા પતિનું, મૂકાવ્યું છે માન જેણે રતીનું. ૪૨
 પંચાગ્નિથી અંગને બાળતા જે, ખેંચીતાણી આસનો વાળતા જે,
 માથાં જેનાં ઉગ્ર તાપે તપેછે, ચક્ષુમાંથી તેજ નિત્યે ખપે છે. ૪૩
 સ્નાયુ હીલાં દંડ લુલા થયા છે, મ્હોડાં જેનાં ઉતરી તો ગયાં છે,
 ધ્રાવાગ્યાથી રકત જાણે વહ્યું છે. કૈં દિનોથી જેમ મૃત્યુ થયું છે, ૪૪
 મધ્યાન્હે આ રાજ બેસી ગણેછે, દાણે દાણો બાજરીનો ચણેછે,
 એવી રીતે પૂર્ણ થાયે હજાર. એથી બીજું ખાય ના એ લગાર. ૪૫
 ધુટી પીયે પત્ર કૈં લીમડાનાં, નાડી છેદી પૂરતા ઝેરી પાના,
 જેથી લાગે વસ્તુના સ્પર્શ એકે જઠા થાયે ચર્મના ધર્મ છેકે. ૪૬
 મ્હોરે મૂંગો આંધળો હીનલિંગી, આ બેઠો છે જર્જરિ ભૂત યોગી,
 સાથી મોટો એ તપસ્વી ગણાતો, કર્મે, વર્ષે એ તપોરુદ્ધ થાતો. ૪૭
 યોગી પાસે જ વધા રાજયોગી, “વંદુ સાધો આપને એ તપસ્વી !
 “શાને કાળે આદ્યું કષ્ટ રહેવું, શી આશાએ ધોર દુઃખે રહેવું ? ૪૮

આપો છું આ સ્થાનમાં હું મુમુક્ષુ, જોઈ નિત્યે આપ ને અન્ય ભિક્ષુઃ
કાયા બાળી તીવ્ર પીડા સહો છો, કેવી સિદ્ધિ પામવાને ચહો છો : ૪૯
શું ઓછું છે દુઃખ આ જીવંતીમાં, ક્યાં છે સાચું સુખ જીવ્યા લગીમાં?
તો શા માટે ભોગવો છો વિશેષે, શાને ગાળો જીવનું કષ્ટ કલેશે ? ૫૦

વસંત તિલકા.

ખોલ્યા મહર્ષિ પછી શાસ્ત્ર પ્રમાણ દેતા, “છે ધન્ય સાલળતું ઇન્દ્રિયના વિજેતા.
“જીવ્યા સુધી દુખ સહી તપ જો કરે છે, કષ્ટો ભર્યાં પરમ જો વ્રત આચરે છે. ૫૧
હેતુ ખરો જીવનનો તપને ગણે છે, “કષ્ટો વિના ઇતર સાર ન આપણે છે;”
સિદ્ધાંત આ હૃદયમાં નર રાખતો જો, આવે કૃતાંત મનમાં બહુરાય તો જો પર
આરામ ઉત્તમ *વિરામ થયેથી માને, તે જ્ય નિર્મળ થઈ નભમાં વિમાને;
તેનાં ટળે જગત બંધન પાપ સર્વે, તેથી હમે વિચરિયે હૃદયોગ ધર્મે. ૫૩
ખોલ્યો કુમાર નભમાં નિરખો તપસ્વી, આ વાદળું કનક વસ્ત્ર સમું યશસ્વી,
શોભાવતું તપ્ત ઇન્દ્રિયોમ માંહી, પાછું પડે જલદ એ જગમાંજ આંહી. ૫૪
આકાશથી ગિરિ તણા શિખરે, નગેથી, પૃથ્વી વિષે, નગર, કોતર ને વનેથી,
વારિ તહે સરિત ગંગ, નદી મંહીથી જાયે સમુદ્ર તલમાં જનમ્યું જંહીથી. ૫૫
અહેવો કર્યો ક્રમ કનિષ્ઠ વરિષ્ઠ સૌનો, સિદ્ધિ પછી પતન એ વિધિ છે જનોનો.
દૈને શરીર બલિદાન રૂધીર બાળો, સ્વર્લોક પ્રાપ્ત કરવા વ્રત ઘોર પાળો. ૫૬
જાણો ન શું ઋષિ જનો ફલ સ્વર્ગ કંઈ જો જો ચડે ફરિ પડે દુખ એ બણેડું!
ચાલે અનંત મટમાલ જગે સદાયે, એ માર્ગમાં વિચરતાં નહિ મોક્ષ થાયે.” ૫૭

ચોગી:—

હોયે લલે, પુનરપિ છલ જન્મ આવે, ચિંતા અને કલહ સાથ ફરીથી લાવે
રાત્રી પછી દિવસ ને સુખદુઃખ પૂંઠે, શાંતિ મળે શ્રમ પછી મન એમ તુટે. ૫૮
એથી હમે સમજીએ અદકું ન કાંઈ, એ કારણેજ સહિયે દુખ ઘોર ભાઈ;
છે જીવનું પરમ બંધન માંસ દુષ્ટ, એને અનેક વિધિયે કરિયે સુનષ્ટ. ૫૯

ઉદ્ધાર જીવ કરવા સુરલોક જવા સંસાર બંધન વિમોચન સ્વર્ગ લ્હાવા લેવા હમે સહન કષ્ટ અનેક કાળે, આત્મા કરી અમર-લોક-નિવાસ રીતે.” ૬૦

કુમાર:—

છોને હજાર દશ વર્ષ સુધી રહો ત્યાં, નાના પ્રકાર ઉપભોગ ભલે કરો ત્યાં;
અતે વિનાશ સુખનો ઋષિદેવ થાશે, જન્મ જન્મ, જર જીવ જરથી ત્રાસે. ૬૧
સ્વર્લોક ભૂતલ તથા પરલોક મધ્ય, પાતાલ કે નભ વિષે દિશિ અંત ભાગે
છે જીવગી અન્નદા વિપ્લવ હીન કયાંયે, દેવો ખરે અમરછે સ્વરમાં બધાંયે ? ૬૨
યોગી કહે, અમર નામ ભલે ધરેએ, પૂરું થતાં તપ બધા નભથી ખરેછે;
છે બ્રહ્મશાશ્વત વિનાશ વિહીન સ્થાણુ, સૌ નાશવંત સુરને નર એમ જાણું; ૬૩

કુમાર:—

“ જ્ઞાતી, પવિત્ર દહ અંતરના તહેમે છે, બાહ્યરો દુગભરી અતિ વેદનાલે.
સ્વપ્રાંસમાં અગ્નિર દુઃખદ લાભ લોભે, શાને ભરો જીવન કલેશ મહાન ક્ષોભે ! ૬૪
આત્મા વિશેષ પ્રિય કારણુ ભાંસ બાળો, ઉદ્ધાર જીવ કરવા તનને પ્રજાળો;
શિક્ષા કરી કહણુ છિન્ન વપુ કરોછો, જેથી તમે અસુતણુ ગૃહ સંહરોછો. ૬૫
રાજીવના ધર ભણી યદ્વિભાજ હોયે, તોયે અકારણુ ત્વરા થકી દ્વેષ ગ્રાંયે.
જન્મ-માંતરે પરમ કષ્ટ સહી મળેહું, આધામ સુંદર શરીર કરો બળેહું ! ૬૬
જાયુ અપાર તમ વિશ્વ સમસ્ત વિષે, આગાર પ્યાર થકી સ્હેજ પ્રકાશ દીસે;
ઝાંખી પ્રભાત તણી ઉદ્ભવ આશ પામે, દૃષ્ટે પડે પથ, જતાં સુખમાં વિરામે.” ૬૭
બ્રાહ્મણ સમસ્ત ઋષિ “ રાજ કુમાર સણો, સ્વીકાર માર્ગ હઠયોગ કર્યો પૂરાણો,
“ એ પંથ પથ્થર પડ્યા બળતા ભલેહો, આવે હમે ન ડરિયે અવસાન છોહો. ૬૮
એના થકી અધિક ઉત્તમ માર્ગ જણો, તો દાખવો નરક શાસ્ત્ર તણાં પ્રમાણો;
નહેતો રહો સુખવિષે નિજ શાંતિમાંહી, થોણું હમે વિમુખ આ સુખથેથી નાંહી. ૬૯
ચાલ્યો કુમાર અતિખિન્ન હૃદયે, તંહીથી આવે વિચાર મન મધ્ય વિચિત્રતાથી,
શીઘ્રજતા, વિમુક્તતા, દહ અપ્રમદા ! શાન્તવચી જન કરે યમરાજ સ્વર્ણા ! ૭૦
જીવતાતણી પ્રબલ આરા, નિર્ધર્મ ધારે, જીવ્યુ થેલો પ્રિય, જતાં મનમાં લગારે.
દેવો પ્રસન્ન કરવા તપતીવ તાપે, જાણે અનંત સુખ એ સુરલોક આપે ! ૭૧

ધ્રુવ કરે નરક દૂર થવા મનેથી, બિભુ કરે નરક કષ્ટ, સહી તનેથી,
ઉન્મત્ત આચરણથી યદિ હાડ ફેડે, સંસાર પાશ, સહી કષ્ટ, શુભ્ય તોડે? ૭૨

*

*

*

“ઉદ્ધાનનાં સુમન સુંદર ખેતરોનાં! કેવાં પ્રકૃલ્લ સુકુમાર તમે દિસોછો!
થેતેજથી મુદિત ભાસ્કરને ભળે છો, સૌગંધ ગ્રાહક અનુગ્રહને સળોછો! ૭૩
ધારે તમે ધવલ, હેમ અનેક રંગ, આનંદનો તમ મુખે નવ થાય ભંગ;
પોતે પ્રસન્ન મનરંજન સૌ કરોછે, સૈદ્યને પરિભલે જગને ભરોછો. ૭૪
હે ભવ્યને ગગન સુખિત તાડ વૃક્ષો! ઉભા દિસો દિશિતણા બલવાન રક્ષો;
પીયો તમે પવન પાદપ! વારીધિના, શીળા ગિરી મલયના શિખરોત બીના. ૭૫
શું ગઢ તત્ત્વ તરારજ તમેય જાણો, જેથી કદીમન વિષે નવ ખેદ આણો,
આખાલ અંકુર થકી ફલકાલ સૂધી, સંગીત સુંદર કરો રવિચુલ્લ ગુંથ. ૭૬
ઉદામ પોપટ, કપોત, સુરમ્ય મેના! ને હંસ બુલ્બુલ તમે ગુણ ગાવ શેના!
રોંછો સદા તર, લતા, વનકુળ મધ્યે, સંતોષથી સુખવિષે, લડતાં ન યુધ્ધે, ૭૭
ધિકારતાં જીવન આત્મતણું ન કોઈ, ને ન્યુનતા સુખતણી સુચવો ન રોઈ,
ધ્રુવ કદી અધિક ભોગ વિષે ન જોઈ, છે ધન્ય એ ઉડુ ગણો નવ હામ ખોઈ. ૭૮
સ્વામિત્વ ધારણ કરે તમને હરેછે, જે માનવા બિહરને રૂધિરે ભરેછે.
પોતા તણાં પુનિત પાપ થવા કરેછે. તે આત્મ નાશક તપો, વળતાં મરેછે, ૭૯

*

*

*

નીચાણુ ખીણ મંહીથી પડ્યા પડેછે, મેઢાં અજાયુથ તણી રજ આ ઉડેછે.
કો વૃક્ષપણું બચકાં ભરતાં મહેછે, લેવા બિળાં વનફલો મુખમાં ચહેછે. ૮૦
કો માર્ગથી વિમુખ થૈ જલપાન કાળે, જાતાં કરી મરજન વન સર્વ ગાળે;
ગોવાળિયો પણુ બધાં પશુને વિદારે, બેળાં કરે પુરબણી પળતાં હકારે. ૮૧
ટોળાં વિષે વિચરતી હતી એક મેઢી, સાથેહતી તણુ પાછળ ખાળ જોડી;
તેમાં મળ્ય થઈ હતી શિશુ એકને આ, બહેતું હતું રૂધીર અંગથકી અરે આ! ૮૨
ચાલી શકે નહીં બિચારે પરે પ્રજ્ઞાસહી, ખીણું હતું સખળતે કુદૃષ્ટ અનાહી;
આતા બિચારી ભયભીત થણી રડે છે, થૈ હાંફળી ગરિબ હાંફળી આથડેછે. ૮૩

મે આકળી નવકળે કરવું હવેશું, બન્ને હતાં પ્રિય લગ દૂધને જવુંતું.
 રૂઢે ધરી ઉછળતે ઉરબાળ થેદું, બોલ્યા ઋષિ “ પ્રિય ! તુને નરઆય હેદું ! ૮૪
 “ તું ચાલ આલ પશુની પુનિતા જનેતા, જ્યાં જાયતું સહ ચતું ધર્મ માર્ગ નેતા.
 “ એકાંતમાં ગિરિ ગુફા મંહી સાધુસંગે બેઠારહી નિરખવું જગના તરંગે, ૮૫
 “ ને આ પિડીત પશુ પાલનમાં પ્રવૃત્ત થાવું, દિસે ઉભય કાર્ય સમાં ઉચિત.
 ગુણવું પછી “ ક્યમ અલ્યા વઝો પલાઠ, મધ્યાન્હમાં પશુબધાં લગ જાય ધાઠ; ૮૬
 સંધ્યા સમે વનથકી ફરતાં જણાયે, તેા અલ એ નિયમનો ક્યમ ભંગ થાયે !
 બોલ્યો રબારિ “ મુનિ યજ્ઞ પથ બધાંછે, એમાં અગ્નશત તથા શત મેદકાં છે ૮૭
 “ આદેશછે નૃપતણો બગિદાન માટે, જૈયે વિજાંબ કરશે નહિ દેવ વાટે.
 “ સંગે ચતું તમ તણા જમ્યે બધાયે,” અહેવું કુમાર વદીગ્યાલની સંગ જાય. ૮૮
 મેદુંબહી સખત આતપ ધુળ વેડી, એકી ટસે નિરખતી જતી માત થેડી
 બેબે કરી ચરણપદ્મ કુમાર પૂઠે, ઇન્છે દયાનિધિ દયાવંત થાય, તુઠે ૮૯

દ્રુત વિલાંબિત.

વિચરતાં પથમાં પ્રમદા મળી, નિરખતાં નમતી લલના લળી.
 કર ઉંચા કરીને નવચૌવના મુનિ સમીપ ગઇ મૃગલોચના. ૯૦
 રૂઢતથી દૂધ નેત્ર રત્નમાં નરમ રેશમનાં જ્યમ પૂમડાં.
 જગલરી નવને તરણી કહે કરગરી, કરણે મુનિ તે લહે. ૯૧
 “ પ્રભુજી અંજીર કુંજ વિષે થયાં દુલસ દર્શન-કાલ, અધો ગયાં,
 વિહિત તે સમયે કરી મહે કયા મુનિવરે મુણી દીન તણી વ્યથા. ૯૨
 ઉપવને વસતી હતી એકલી લાણ પોષણ બલકનું કરી,
 રમતમાં રમતાં પુલડાં ગ્રહી શિશુ અગ્નણ કરે લપટયો અહી ૯૩
 રમકડું સમજી મુખ નાગનું કરી વિશાળ વિષાલય આગનું,
 નિરખતો તવ દંશ દિધો અહી પલકમાં મુખ કાંનિ ગઈ વહી ૯૪
 તન અચેતન શીતળતા લયુ મન જરા રમવા મહી ના દ્યુ,
 મુખ વિષે સ્તનને મુજ ના ધયુ વિધિ અહો વિપરીતજ શું કયુ ? ૯૫
 “ પ્રકૃતિમાં વિકૃતિ થઇ એક કે’, અવર “ નિર્ગત પ્રાણુ” વહે અરે !
 પ્રિય પરંતુ મ્હને અતિ લાડિલો, ક્યમ રહે જીવ એ વિણ માંડીનો ? ૯૬

વિનયથી વિનવ્યાં બહુ લોકને. “ સુહૃદ્ દૂર કરો મુજ શોકને !
 “ પરમ સંજીવિની ગુદિકા વડે, સજીવ બાળ કરો કળ તો પડે. ” ૯૭
 અતીવ સૂક્ષ્મ અહીં મુખ દંશ છે, તદપિ વૈર તણો નહિ અંશ છે,
 ગરિમ આલક એ રમતું હતું, ફણિ તલને નવ શું ગમતું હતું ? ૯૮
 ફણિ તણા નહિ વાંક જરાય છે, ભ્રમિત ચિત્ત નિર્થક થાય છે.
 પછી વલ્લો જન એક “ ઋષિ રહે ગિરિ વિષે, દુખ જે તુજનું કહે. ૯૯
 “ કદન જો ભગવાં ધરિ જાય છે, ગરિમ દુઃખી તણાં સુસહાય એ,
 કર વિનંતિ જઈ મુનિરાજને, સફલ બાઈ કરો નિજ કાળને. ” ૧૦૦
 કરી દયા શરણાગત દીનને અનુગ્રહી નિરખી સુત દીનને,
 મુખ થકી કપડું કરી દૂર ને, સુત તણું મુખ દાખવી શરને. ૧૦૧
 સુણિ વૃતાંત મદા મુનિ શાંતિથી મુજ મુખે, રડતા દુખ કલાંતિથી,
 વચન આપ વદા વળતા મ્હને “ કર ઉપાય રમા કહું જે તલને. ૧૦૨

શાર્દૂલવિક્રિડીત.

ઘેરે ઘેર જઈ તપાસ કરતું અહેવા વસે લોક ક્યાં,
 માતા, ભૃત્ય, પિતા શિશુ, મરણ એ કોનું થયું છે ન જ્યાં;
 લાવે સુંદર ભાગ્ય પૂર્ણ ગૃહમાંથી એક તોલો જઈ
 કાળી રાઈ, કરે તદા તુજતનુ જીવંત પાછો સઘ. ૧૦૩

જોઈ દુઃખ ગરીબનું ગરિમને થાયે કશણા ધણી,
 સૌએ તત્પરતાં સહાયકથવા દર્શાવી પોતા તણી;
 પૂછ્યું મ્હને પણ છે થયું મરણ આ સ્થાને કદી કાયનું !
 બોલ્યા સૌ “ સરસાઈ છે મરણની, જીવ્યું ધણું દોયલું. ” ૧૦૪

આવી હું નગરે તથા ઉપજને છાતી સમું બાળ લે,
 “ વાવ્યું ધાન્ય છતાં રહ્યો નવણવા, ” એકે કહ્યું દીન ચૈ;
 બીજા કે ધરનો ધણી યમ ગૃહે પોચ્યો મુકીને મ્હને !
 “ છોરાઈ ધરમાં ધણી, પુણ્યધ, બાઈ ! દઈ લે તલને ! ” ૧૦૫

કિંતુ વ્યથા કરી બધે મ્હમ્મદે, લોકો કિવાની કહે
 “ બાઈ અકલ્પ શું મળે, અમર થૈ મત્યો કદીયે રહે !

“જાયા જે જન છે બધા જગતમાં તેને જવાનું ખરે,
“સાદીવાત બધાંયને વિદિત છે, ભોળી ન જાણે અરે!” ૧૦૬

“બહેની ઔષધ એ કટુ જગતમાં તું શોધવા સંચરી,
કાલે બાલકને લઈ ઉરસમું તું પૂર્ણ આશા ભરી;
વાર્તા આજ ખરી, છતાં દુખભરી હે સુદરી હું કહું
તહાઈ બાલ મરી ગયું, જગરૂવે, તુંયે રડે, સાથ હું.” ૧૦૭

“ભાગી શોકતણું થતાં જગખણું, તું દુઃખ ઓછું થતું,
આપું ભોગ શરીરનો, યદિ શિશુ થાયે ફરી જીવતું;
કીધે કોટિ ઉપાય હાય હૃદયની જાળ તહારી નહી,
પ્યાર પુષ્પ પડી ગયું, ખરી ગયું, સૌગંધ ગૈએ વહી.” ૧૦૮

“મીઠા પ્રેમ પછી વિમાસણ થતી એ વિશ્વનો કાયદો,
બહાલાં દૂર થતાં વિલાપ કરવો એ મ્હાંય શો કાયદો!
મૂળાં જીવતણો કરી વધ યથા યજ્ઞો વિષે હોમતાં,
તેવાં સર્વ મનુષ્ય બાલક યુવા ને વૃદ્ધ પાછાં થતાં. ૧૦૯

હું તત્ત્વ શોધન કરું જગમાં ફરંછું, હું માનવી પશુતણાં દુખથી અરંછું;
તું ભૂમિદાહ કર બાલકને જમને, પાળ્યું ધણે પ્રણય પાલક તહે થમને. ૧૧૦

૫૬.

ગોપસંગ મુનિપુરમાં જાય, દિનાનાથ અરંતગત થાય,
પતિત પાવિની સોના ગંગ, નિર્મલજલમાં થાય તરંગ. ૧૧૧

ચાટાં, શેરી શેર, બજાર, લોક મેદિની હતી અપાર.
દરવાજાપર બેઠા જરે, રાજ સિપાઈ બળિયા પૂર ૧૧૨

જ્યાં જ્યાં મુનિવર ચાલ્યા જાય, લોક ચક્રિત થૈ લાગે પ્રાય
વ્યાપારી મૂકી વ્યાપાર, ભુલી ગયા છે જમા ઉધાર ૧૧૩

હાય હથોડો લઈ હુહાર વિસર્પો ધા કરવા પળવાર.
વણકર કરથી મૂકી સાળ, લકિયે લાખી લેખણ લાળ. ૧૧૪

બેઠા પેઢિયે નાણાવટી, ફાડી ગણુવી તેને મટી.
 પડ્યા ઉઘાડા છે ભંદાર, ખાય અન્ન નન્દી આવાર. ૧૧૫
 પાત્ર મંહીથી પયનીધાર, પય છલકતાં પડતી ખંદાર.
 ગ્વાલ સર્વ દર્શનમાં લીન, મુનિવર માયા મમતા લીન. ૧૧૬
 શાંતકૃત સમ સુંદર દેહ, પુરવવિતાને ઉપન્યો નેહ.
 ધ્વાર મધ્ય દયિતા જન જીવે, કર્ણાનિધિની કાંતિ સ્તુવે. ૧૧૭
 શાંત વદન મનમાહેક રૂપ, માનવ કે આ સુરનો ભૂપ !
 કામલુગારા આ શાં નેન, કોણુ વર્ણુ એ જનમ્યો ખેન ! ૧૧૮
 અવર સંખી પ્રતિ ઉત્તર કહે, મહામુનિ, પર્વતમાં રહે !
 માનધરી ઋષી આલ્યા જાય, ઉચ્ચ કલ્પના મનમાં થાય ૧૧૯

વસંત તિલકા.

મેઢાં સમાં મનુજમાળકદીન મહારાં ! ભૂલ્યાં ભમોછ ભરવાડ વિના બિચારાં;
 રાત્રી વિષે તિમિરમાં ભટક્યાં કરોછો, બેંબેં કરી છરીસ મીપ જઈ મારોછો !” ૧૨૦

૫૬.

નરપતિને જ્યારે થઈ જાણુ, ઋષિ સભામાં કરે પ્રયાણુ,
 જામો યજ્ઞ મંડપની મહાંય, વેદ ધ્વની ધ્વિજ મુખથી થાય. ૧૨૧
 ડુગીફલ, શ્રીફલ, જવ, તલ, આજ્ય સમિધ ને રંભાફલ,
 યજ્ઞ દ્રવ્ય વિધ વિધ હોમાય, મહી હુતાશન અદકો થાય. ૧૨૨
 સુખડ કપુર કેશર અરગજ, મંડપમાં થે રહી છે મઝા,
 વિમ્ર સોમવલ્લી રસપાન, કરી થયા છે સૌ ગુલતાન. ૧૨૩
 વેદી પાસ શોણિતની ધાર, વહે થયાથી પશુ સંહાર,
 મૂકે પશુ રડતાં લાચાર, ગણે નહી તે કોઈ લગાર. ૧૨૪
 દીર્ઘ શૃંગ બકરો આચાર્ય, પકડયો કરવા વધતું કાર્ય,
 રક્ત સ્રવ દુર્વા ને દહાર, અજગ્રીવામાં બાંધ્યા સર્વ. ૧૨૫
 ખડગ મહી કરવા સંહાર, કરણુ હૃદય ધ્વિજ છે તૈયાર,
 અપેણુ કરવા સુરને ભોગ, હરવા નૃપનાં દુખને રોગ. ૧૨૬

પાપ નષ્ટ નરપતિનાં થાય, મંત્ર બ્રાહ્મણો માટે ગાય,
નિરાધાર પશ્ચત્તી એ હાય, ભેદી કોઈને ઊર ના જાય. ૧૨૭

વસંત તિલકા.

સ્વાદિષ્ટ માંસ અજનું આલેખ્યું રક્ત, હે દેવ અપૂર્ણ કરે તમને સુખકત
સંતુષ્ટ થાવ નૃપનાં અથ સર્વ કાપો, સમૃદ્ધિ શાંતિ વળી મુક્તિ પ્રભુજી આપો. ૧૨૮

૫૬.

કરી પ્રાર્થના લે તદ્વાર, હાથ ઉગામી થે તૈયાર.
જેવો અજને હણવા જાય, બુદ્ધ કહે “ નહિ અહેવું” થાય. ૧૨૯
વિરમય પામ્યો બ્રહ્મ સમૂહ, કોણ તપસ્વી આ અદ્ભુત ?
ખિંચિસારને મુનિવર કહે, બોધ વચન નૃપ મનમાં લહે. ૧૩૦
“ જીવ નાશ કરવો એ રહેલ, પાલન કરવો અતિ મુશ્કેલ;
ઉત્પત્તિ નહી કોથી થાય, અર્થ શો સરે હણવા મ્હાંય ? ૧૩૧
મહા દુર્દશા છોને હોય, આશ મૃત્યુની કરે ન કોય,
અદ્ભુત, રસમય જીવન સ્વાદ, ભોગવતાં નવ થાય વિપાદ. ૧૩૨
“ પરમ પુણ્યનું એ વરદાન, દયા કરી દીધું ભગવાન,
દયા માનવી ઊરમાં ધરે જન્મ સફલ તેનો છે ખરે. ૧૩૩
“ નિર્બલનો સુખિયો સંસાર, વસે હૃદયમાં દયા, લગાર,
બળિયાનો ઉત્તમ અવતાર, જીર હોય જો કંઠજાગાર. ૧૩૪
“ કંઈ થવા જો સુરને લજે, શાને કંઈ પોતે તજે !
સ્વામિ મૂક પશ્ચત્તો નર, માનવનો ભત્તા છે સુર; ૧૩૫
“ જતાં કરેછે. પશ્ચ સંહાર, જીવો જગતો એ આચાર. !
પય પિવજની પોષણકરે જીન આપીને ઠંડી હરે, ૧૩૬
“ માનવમાં રાખે વિશ્વાસ, માનવ તેનો કરે વિનાશ !
કોટ, જંતુ પક્ષી ને પશુ, ફરી મર્ત્યમાં આવે અસુ. ૧૩૭
જીવ જીવતી એમ સગાઈ. શાસ્ત્ર પ્રમાણે સિદ્ધ જણાઈ.
પ્રાણીનો નહી લેવો શાપ, અહેનુ રક્ત નહી ધૂવે પાપ, ૧૩૮

“હિંસાથી નહી રીઝે દેવ, ભાંય આપવી ખોટી દેવ.
 બાંધનમાં બાંધાયાં દીન, નિરૂપાય એ વાચાહીન. ૧૩૯
 “દુઃખલેશ પ્રાણીને કરે, વિના વાંક અહેને જે હરે,
 ઉદર દુષ્ટ જે માંસે ભરે, ઉત્તર તેને દેવો ખરે, ૧૪૦
 “મનસા વાચા કર્મે કરે, જે જે કૃત્ય માનવ આચરે,
 તે સૌની નોંધાયે નોંધ, સ્મૃતિ તણે અહેવો છે બોધ. ૧૪૧
 “સર્વ દર્શી સર્વજ્ઞ સચેત, સર્ગ, સ્થિતી, લય, સર્વ સમેત,
 યંત્ર જગતનું એને હાથ, અખિલ વિશ્વનો એછે નાથ. ૧૪૨
 “કૃતિ ભૂત ભાવી ફલ થાય, કર્મશાસ્ત્રનો અહેવો ન્યાય.
 અનુકંપા અંતરમાં ધરો, દયા ધર્મ ઉત્તમ છે ખરો. ૧૪૩
 “મિષ્ટ અન્ન, મીઠાં ફલપાન, કંદ, મૂલ અમૃતની ખાણ,
 નદી, કુવાને વાવ તળાવ, ભર્યાં ઉદક; પીયો ને ખાવ. ૧૪૪
 “પછી કરો હિંસા શા કાળ, દયાહીન હે મનુજ સમાજ!
 દયાધર્મથી રીઝે દેવ કરોદીનની માટે સેવ.” ૧૪૫
 વાણી સુણતાં મુનિવર તણી, દયા થઇ દ્વિજ ઉરમાં ઘણી.
 મૃતિમંત કરણા અવતાર, જાણે જગનો હરવા ભાર. ૧૪૬
 કરે બોધ બાકી શું રહે, માનવ તે શું અદકું કહે!
 ઉગ્ર કીર્ણ ભાસ્કરનાં તપે, શિલા હીમની પલમાં ખપે. ૧૪૭
 ફેંકી દીધાં વિત્રે શસ્ત્ર, દૂષિત કર પર ઢાંક્યાં વસ્ત્ર.
 પશુ વધનો કીધો પરિત્યાગ, એરીતીએ અટક્યો યાગ. ૧૪૮
 નૃપાદેશ સૌ દેશે ગયો, શિલા લેખમાં અંકિત થયો
 કરી ગર્જના કહે સિપાઇ, “સુણો હુકમ રાજાનો ભાઇ! ૧૪૯

શાદ્દલ વિક્રિડીત.

“હિંસા થાય પશુ તણી અતિ ઘણી જે યજ્ઞને કારણે,
 ખાવા માંસ વળી પશુ વધ કરે બાહારને બારણે;
 માટે નિર્દયતા. ભયુ નવ કરે કોઇ હવે કાર્ય એ
 “હિંસા કોઈ કરે નહી” નૃપ તણી આજ્ઞા અનિવાર્ય એ. ૧૫૦

“ખીખનાં દુખ જોઈ જે જન તણુ હેયું દયાથી દ્રવે
પોતે કષ્ટ સહી હરે ધીરનાં દુઃખો મહા ધન્ય તે;
થાયે છે કરણા નિધિ કરણુ, જે જાતે કરણા કરે,
માટે મૂકે પશુ ગરીબ દુખિયાં ને કોઈના સંહરે. ૧૫૧

વસંત તિલકા.

ભાગીરથી તટ થકી જગ સર્વ માંહી, પ્રાણી અને નર વિષે સમતા સ્થપાઈ
શાંતિ લયું જીવન સર્વ મનુષ્ય ગાળે, પાળે ગદ્યાં પશુ હણે નવ કોઈ કાળે. ૧૫૨

*

*

*

૫૬.

પૂર્વ કથા અહેવી કહેવાય, સાંભળતાં અતિ અચરજ થાય,
પ્રાણીજી દેહ ધર્યો તો ખુદ, સદાચારમાં પરમ વિશુદ્ધ. ૧૫૩
દાસિદ નામે સુંદર ગામ, વિપ્રવચ્ચ કરતા અભિરામ,
અનાવૃષ્ટિથી થયો દુકાળ, જાણે સૌનો આવ્યો કાળ. ૧૫૪
ધાન્ય વિટપ સૌ કન્ઝે ગયા, નળાં નદી પણ સૂકાં થયાં.
પશુ પક્ષિ વન છોડી પળ્યાં, ભિન્ન ભિન્ન દેશે જઈ મળ્યાં. ૧૫૫

ભૂખી વાઘજી નાળાં પાસ, બચ્યાં સાથે હતી ઉદાસ,

હતો કૈંક દિનનો ઉપવાસ, લક્ષ તણી મૂકીતી આશ. ૧૫૬

જડખામાંથી લયડે જીભ, શુષ્ક થે ગદ રસના તીવ્ર.

ઉદર તણું લટકે છે ચર્મ, ક્ષુધા તૃપાનો અહેવો મર્મ. ૧૫૭

આંચળ સૂકા બચ્યાં ચુસે, માથું મારે દાંતે દસે

છતાં એક દીપું નવ પડે, ભૂખ્યાં જાળક ખીજ રડે. ૧૫૮

ઘોર દુઃખથી પારી રાડ, પડી રેતમાં ચત્તિપાટ,

ખુદ સમી ઉપની અતિ દયા, અનુકંપાથી મદમદ થયા. ૧૫૯

“અરે! ફર વાઘજીની જાત, કોણ જિગરે એને હાથ ?

જે બચ્યાને વાઘજી માત, મહારે એને મમ સાક્ષાત. ૧૬૦

એની ઉપજે કોને દયા, વિરલા જન અહેવા નવ થયા.

દયા કરે એના પર અછ, મરણ નીપજે મહારે સઘ. ૧૬૧
જતાં ડરે નહી મરવા કાજ, વિશ્વ દયાળુ થાઉં આજ,
એમાં તે શાનું તુકશાન, એ તો ઉત્તમ છે અવસાન. ૧૬૨
પક્ષ કાઢીતે ઉભો વિપ્ર, જોતાં વાઘણ કુદી ક્ષિપ્ર,
દાંત પીસીને તૂટી પડી, હણતાં એક ન લાગી ધડી. ૧૬૩
નિર્ભય પ્રેમે આ બલિદાન, આત્માનું આપ્યું વિદ્વાન,
નાશવર્તને કીધું નષ્ટ, કરે બ્રહ્મણી થૈ સંતુષ્ટ. ૧૬૪

*

*

*

બિંબિસાર ભૂપતિ મુનિપ્રતિ, “કહે સાંભળો હે મહામતિ !
“કર જોડી વિનવું મહારાજ, અરજ સ્વીકારો મહારી આજ. ૧૬૫
આ પુરમાં પ્રભુ કીજે વાસ, રહું આપનો થૈને દાસ,
જાત તણો કરજો તમ બોધ, કોઈ નહી કરશે અવરોધ. ૧૬૬
પુત્રહીન હું છું ઋષિરાજ, રાજ્ય રૂઢ થૈ કરજો રાજ,
મહારા મહેલે કરો નિવાસ વરો સુંદરી કરો વિલાસ. ૧૬૭
હસ્ત આપને શોભે અસી, તૂમડી આ કયાંથી મન વસી ?”
નરપતિ પ્રતિ બોલ્યા ઋષિજન, “એ વસ્તુમાં નહી મુજ મન. ૧૬૮
હે ક્ષિતીશ એ સૌ અનુભવ્યાં, જ્ઞાન શોધમાં એને તળ્યાં,
દાર શક્તનાં ખુલ્યાં આય, સ્વર્ગ ત્રિયા જો લાગે પાય, ૧૬૯
જતાં અચલ હું નિશ્ચે રહું, તુચ્છ વસ્તુને હું નવ ચહું.
જ્ઞાન માર્ગમાં કરે પ્રવાસ, વન તરે જાવા મહારો વાસ. ૧૭૦
ધન્યું ગયા તીર્થમાં જવા, તદાકર એ સ્થલમાં થવા.
થશે પ્રકટ જ્ઞાનની જ્યોત, ધનતમમાં ઉગશે ખલ્લોત. ૧૭૧
હઠયોગિ જે તપ આદરે, પરમ કષ્ટથી વપુસંહરે
એનાથી શું કારજ સરે ! નિષ્કારણ અજ્ઞાનીમરે ! ૧૭૨
વચનાનૃત મુનિવરનું સુણી, સ્નેહ વૃત્તિ નૃપતર થૈ ધણી
મહક્ષિણા કીધી તણુ વાગ, પૂજ્ય બાવથી કરી નમસ્કાર. ૧૭૩
કહે ભૂપતિ “હે ઋષિરાજ ! ભલે પધારો સરશે કાજ.”
વિષ વિષ જોતા દેશ વિદેશ, ગયા મુનિ કૃપ અંગ વિશેષ. ૧૭૪

પડ વર્ષ છે વીતી ગયાં, કૈક સાધુનાં દર્શન થયાં
 શ્રુતિસ્મૃતિમાં જે વિખ્યાત, તે સ્ત્રી સાથે કીધી વાત. ૧૭૫
 એક કહે શ્રમ શાને કરો, શાસ્ત્ર પ્રલિપ્ત પથને અનુસરો.
 વિપય, કર્મ, કાયા લીન બ્રહ્મ, નિર્વિકલ્પ નિર્ગુણ અતત ૧૭૬
 પરમશાનિનું એછે ધામ, જંશોધો એ ઉત્તમ કામ
 સદારાખવા શુદ્ધ વિચાર, વળી પાળના શુદ્ધાચાર. ૧૭૭
 સમ્યક્ ન દત્તો અનુભવ ગાય માયા મમતા સઘળાં જાય.
 કર્મ બધતો તરે સર્વ અર્થ ભાવતો કાંડે ગર્વ. ૧૭૮
 આદિ મધ્યને અંત વિહીન, પર બ્રહ્મમાં થાશે લીન
 જગનિષિમાં જ્યમ મીઠું ભજે, જીવજીવમા નેવો મજે. ૧૭૯
 સર્વ અવિદ્યા થાશે નાશ, સત્ય રંગપત્તો થશે પ્રકાશ.
 અખંડશાંતિ ભયુ એ દ્વાર, એ સુખનો નહી આવે પાર. ૧૮૦

વસંત તિલકા.

આ માર્ગ ઉત્તમ મુનિવર દાખવ્યો જે,
 અંગી કેવળ શ્રુતિ યદા મનનં કવ્યે તે;
 સૂચ્યું કુમાર પણ શાન ધયુ ન ઉગ
 એ સ્થાનથી યતિ ગયા વળતા નિહર. ૧૮૧

૩૦

જ્ઞાંતિ:

જ્ઞાંતિ:

જ્ઞાંતિ:

